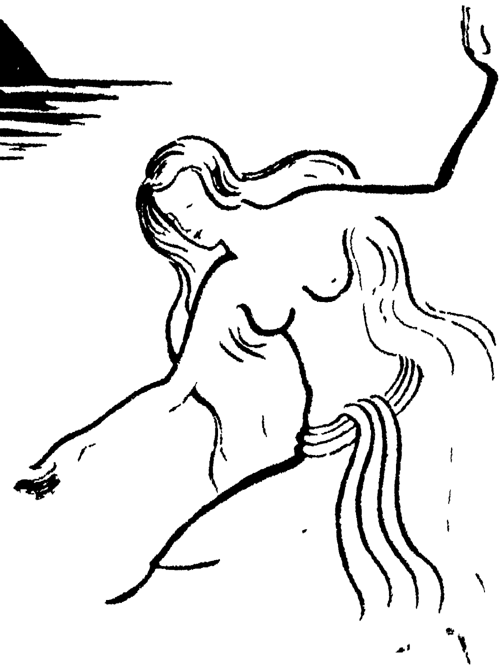
5940

ఉదయిని

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

[illegible]

[illegible] 193[illegible]

[illegible] 12

ఉదయిని

సాహిత్యపత్రిక

(మూడు నెలలకొక సంచిక)

సంపాదకుడు

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

సంపుటము 1. సంచిక ౧

ఫిబ్రవరి 1935

సాలుసరిచందా రు 4

విడిప్రతి అ 12

15 ఆదెప్పనాయనివీథి, వేపేరి, మద్రాసు

విషయసూచిక

ఉ ద యి ని

సాహిత్య పత్రిక

సంపుటము 1 | భావ, శివరాత్రి
సంచిక ౨ | శా. శ. ౧౮౭౬

కి ర ణా లు

గథే మహాకవి ప్రపంచభాషను గురించి కలగన్నాడట.

ఎన్నో సారస్వతములు—ఎంతో సారస్వామము, ఆస్వాదించేటందుకు, వివిధభావ గతులు, అవి కళకట్టినరీతులు అవగాహన చేసుకొనేటందుకు సభ్యజనుడు వలచి మార్గాలు వెదకకపోడు; అవి సాధించేయత్నము చూపకపోడు. స్వయముగా కళారచనకు పూను కొన్నప్పుడు, సరసరాలలో ప్రవహించిఉన్న ఒకభాషతీవులు అనుభవమును, భావమును రంజించగా ఏకాంతమున పాడుకోకనూపోడు. మాతృభాష కొకజండా, ప్రచురభాష కొకటి లేచి ఆకాశవీధుల నేలుతివి. ఈరెండిటికీ వైరుధ్యమని ఒకభ్రాంతి. తసరచన లోకానికి ప్రకటించడంలో, అసలు తనకు సంస్కృతీ రచనాశక్తి చేకూరిన విధానములో రచయిత సాధారణత్వము సమర్థించడంలేదని యేలాగు చెప్ప వీలవుతుంది? సృష్టికీ అనుభ వానికీ గల బంధుత్వము జ్ఞప్తికి తెస్తే అంతా వివరించినట్టే.

* * *

జనులు సమావేశాలు సలుపుకొంటారు. కళాపరిషత్తులు నిలుపుకొని వ్యవసాయ ములు ఫలింపించుకొంటారు. సారస్వతానికి జీవితమునెడగల ప్రయోజనాలలో కొత్త సాఫల్యాలు పరిణతపరుచుకొన్న రష్యా సారస్వతమహాసభ జరుపుకొని శంఖము పూరించింది. ప్రతిదేశమూ భాషాభివృద్ధికై సామాజికములైన యేర్పాట్లు జరుపుకొనడమూ, ఆప్రయ త్నాలు పరిషత్తులలో శిఖరము కట్టడమూ ఎంతో మామూలు. భాష కొకపరిషత్తనే కాక, దేశాని కొకపరిషత్తు కావలెనని కూడా వాంఛ సహజమే అనిపించుకొంటున్నది. భారతదేశా నికి ఇంతవరకూ ఒక కళాపరిషత్తంటూ ఏర్పడలేదు. ఈనడుమ కొన్నిప్రయత్నాలు లేచినవి.

ఇటీవలిది డాక్టరు పి. గుహా-ఠాకుర్తాగారు 'త్రివేణి'లో పిలిచిన ఆహ్వానము. దానిపై కొద్దిగా చర్చలుకూడా జరిగినవి.

*　　　　*　　　　*

ప్రాంతీయభాషలవారి కళావికాసములు వారిగోడలలోనే మూతవడిపోక ప్రతీతికి వచ్చి భారతీయకళావిలసనమంతా ఒక్క ఉద్యానముగా రూపుకట్టడమే కాక, భారతకళాశక్తి దేశాంతరీయులకూ, దేశాంతరముల కళాశక్తి భారతీయులకూ అందించి సంస్కృతి వాగులు కలుపుకొనేటందుకు అట్టి కేంద్రపరిషత్తు సాధక మవుతుం దనేమాట నిజం. కాని కొందరు ఒకగురుమండలిగా కూర్చుండి ఇన్ని ప్రాంతాల కళాసంపదలను ముద్రలువేసి బహుమానాలతో కొలవగలమంటే, ఆసంస్థ సంకుచితత్వములో మునిగి, దేశీయుల స్వతంత్ర విలసనాలు చూడజాలనిదే అవుతుంది. అసలు భారతకలాపరిషత్తు ఇతరదేశాల పరిషత్తుల కంటె చాలా విలక్షణమైనది కావలెను. ఇతరదేశాలలో ఒక్కొక దేశాన ఒక్కభాషా సాహిత్యమే. ఇక్కడ ప్రాంతీయపరిషత్తులు అక్కడి దేశీయపరిషత్తులవంటివి. ఇన్ని భాషలకు కేంద్రపరిషత్తు ఏర్పడడం అన్ని దేశాలమీద—ఐరోపాఖండమున కంతకూ అన్నము—ఒకపరిషత్తు ఏర్పడినట్టు. కాని భారతదేశపు అనుభవైక్యముబట్టి ఈపరిషత్తుకు ఒక విశిష్టమైన ప్రాభవమూ, ఆనుకూల్యమూ ఏర్పడవచ్చు: ఈ అవకాశమే లేనపుడు దీని ఆవశ్యకతయే కానరాకపోయేది. కాని యిది సాధించుకొనే ఆలోచనలకు కొన్ని ఉత్కృష్ట సంస్థలు క్రమశః నేను చేపట్టుతున్న సంకుచితత్వము భయహేతువై సోకుతున్నది. అట్టి దుర్గతినుండి కాపాడుకోవలెనంటే, ముఖ్యముగా ఆపరిషత్తు ముద్రాధికారములు వలవక దేశమందలి ప్రతిభాసామగ్రిని ఒక రంగమునకు తేవడమే తొలిలక్ష్యముగా నిలుపుకోవలసి ఉంటుంది. భారతదేశపు గొప్పరచనలు ఏరి లోకమునకు చూపగలనన్న ప్రత్యయము పడయడానికి పూర్వము ఆరచనలు తనమేజాపైకి చేరగలమార్గములు సుష్ఠుగా సంతరించుకోవలసిఉంటుంది. ఇది యెంత వినీతముగా యత్నించినా పూర్ణసాఫల్యమునెడల గర్వించనీయదు.

*　　　　*　　　　*

ప్రాంతీయసారస్వత రంగములందు కేంద్రపరిషత్తులు ఏర్పడి తత్సాహిత్యగతుల కవిముఖచైతన్యములుగా నిలవడమే మొదట పెద్దపని. వారి చేతుల కలయికలో భారతపరిషత్తు ఏర్పడడం సులభమౌతుంది కాని, అవి యేర్పడి చక్కగా నడిచే రోజువరకూ భారతపరిషత్తు వేచిఉండ నక్కరలేదన్న ఆశలో అర్థము లేకపోలేదు. కాని అది యేర్పడినా, ప్రాంతీయపరిషత్తుల యేర్పాటుకు చేసే యత్నమే ప్రధానమైనది కాగలదు; వాటి సాయముతో కాక తాను స్వయముగా లక్ష్యము సాధించగల అవకాశము చాలా తక్కువ.

మఱి ఆ భారతపరిషత్తు ఒక్క సాహిత్యానికే కాక, అన్ని సంస్కృతి శాఖలకూ చుంబకము కాగోరినపుడు, అన్నిశాఖల పరిషత్తులతో జోక్యము పెట్టుకుంటుంది. ప్రాంతీయపరిషత్తులు ఒక్కొక్కటి అన్నిశాఖలూ కలియగట్టుకొనడం మంచిదని చెప్ప వీలులేదు. ఏ శాఖకు ఆ శాఖకే ప్రత్యేకకూటము లుండడం శ్రేయమని అనుభవము ఉపదేశిస్తుంది.

* * *

అధమం, సాహిత్యానికైనా అనేక ప్రాంతాలలో పరిషత్తులు ఏర్పడే ఉన్నట్టు తెలుస్తుంది. అవి తమయందు కేంద్రత్వము ఎంతవరకు సమర్థించుకొన్న వనేవిషయం పరిశీలించవలసే ఉంటుంది తరుచు. (ఏ గుంపు చూచినా ఒకకొంత సేవ చేసే ఉంటుంది, కేంద్రత్వము పొందకుండానే.)

* * *

తెలుగుదేశములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు పెక్కుసంవత్సరాలుగా ఎంతో సారస్వత సేవ చేసింది. అయితే నవ్యవిప్లవాలకు ఓర్వక అది ఒకప్రక్కకు తొలగి వచ్చింది—అదే కేంద్రమనీ, ఈ ప్రవాహము నశిమిది కాదనీ యెంచి. ఇటీవల అభినవాంధ్రకవిపండితులు కూడి నవ్యసాహిత్యపరిషత్తు కట్టుకున్నారు. ఇప్పుడు స్వప్నమువస్తూఉన్న భారతపరిషత్తూ, ఒకవిధముగా, నవ్యసాహిత్యపరిషత్తే—సాహిత్యశాఖకు సంబంధించినంతవరకు: నవ్యసాహిత్యవికాసమును లోకానికి చూపించడం అది అవలంబించగల లక్ష్యాలలో లెక్క పెట్టుకొంటున్నారు. కనుక ప్రస్తుతప్రవాహమును పట్టిఉన్న నవ్యసాహిత్యపరిషత్తుకే కేంద్రత్వము ఒప్పుకోవలసి ఉంటుందని ఒత్తి చెప్పనక్కరలేదు.

వాడుకభాషలో, క్రొత్త ఛందస్సులలో వచ్చేరచన సాహిత్యముగా గణించవొల్లని వ్యక్తులనూ, గుంపులనూ తప్పించి నవ్యసాహిత్యము చిగుర్చబట్టి వస్తూనేఉండగా, నవ్యులు క్రొత్త ఛాందసాలు పెంచుకొనక సరియైన విలువలమీదనే దృష్టి నిలిపితే నవ్యసాహిత్యపరిషత్తుకు కేంద్రత్వమూ, నవ్యసాహిత్యానికి అభ్యుదయమూ చేకూరగలుగుతవి. మరిన్ని అభ్యుదయ రీతులు యోచించి అనుసరించవలెనని పరిషత్తు అనుకొనడంకంటె, ఆ ప్రయత్నము కొనసాగించే తోడ్పాటు లెక్కచూచుకోవలసి ఉంటుంది. పరిషత్తువారు సారస్వతమును ప్రజలలోనికి ప్రాకించే యత్నము చేయవలె ననేకంటె, సారస్వతమును ఆలాగు దింపడం అపేక్షించక, ప్రజలు కొంతఉన్నతి చేపట్టి కర్తవ్యము గుర్తించవలె నన్నదే యెక్కువ న్యాయ్యమైన ఆలోచన.

ఇప్పటికి తగిన స్థూమతు సంపాదించుకోగల భాగ్యము పొందకపోయినా, పరిషత్తు నవ్యులలో ఉత్సాహము పొంగించి తీరుతున్నది. విద్యాప్రదర్శనాల మూలముగానే

యిట్టి సంస్థలు సంపత్తి పెంచగలవని స్మరించి, భారతపరిషత్తుకే తిరుగ ఉపదేశము చూపవచ్చు; ప్రాంతీయసారస్వత రత్నములు భారతపరిషత్తు సేకరించి మల్లు కట్టితే, అది లోకానికి ఒక్కొక్కటిగా పూజాపీఠాన నిలిపి సంప్రదాయపు మడిపూజలు పిలువ నక్కరలేదు; ఆ నిగ్గు తనపని తానే చూచుకొంటుంది. ప్రాంతీయపరిషత్తుల చనవుతో పరిపుష్టమైనది కాజాలకపోతే భారతపరిషత్తు వరిమని యెంచనక్కరలేదు.

భారతపరిషత్తే పరిణతమయితే, ప్రొ. ఎడ్వర్డ్ థాంప్సనుగారు ఆశించినట్లు, చిన్న భాషలయందు కవితాప్రసాదము పడసినవారు జగద్వేద్యములైన ఆంగ్లాదిభాషలు తెలియని మాత్రాన విఖ్యాతికి నోచుకొననివారు కానక్కరలేదు. ఇదన్నీ ప్రాంతీయుల లక్ష్యమును ఆకర్షించవలెనని హెచ్చరిస్తే వా రనుసరించే మార్గమునే వ్యాఖ్యానించినట్లు.

* * *

ఇతరకళాశాఖలలోనూ తత్తదవలంబుల సాముదాయిక వ్యవసాయాలు ప్రతిప్రాంతములోనూ నిర్వహిల్లి నెయ్యములు పెంచుకొంటే భారతదేశానికి పెద్దపండుగలు నిద్రమేల్కొంటవి. చిత్రకళాప్రదర్శనాలు విరివిగా జరుగుతున్నవి. కాని, చిత్రకారులకు గోష్ఠులలో ఉండే ఆసక్తి యెంతటిదో తెలియరాదు. అన్నిశాఖలలోనూ మిక్కిలి సంపన్నమైన నాట్యరంగము, పోనీ మదప్రాంతములోనే, పరిషత్తు నిలవద్రొక్కుకొనడమే కాక ప్రశస్తమైన కార్యవిధానములు గీసుకొన్నది. పత్రిక రంగానికి తెచ్చినది.

* * *

'నాట్యకళ'[1] పత్రికా లోకమున విశిష్టమైన పూజ్యస్థానమునకు నోచుకొన్నది. ఈ సంస్థలకు పత్రికలు చేయగల సేవ, ఉండవలసిన అవసరము స్మరించి 'నాట్యకళ'కు స్వాగతము పలకడమే కాక, సందర్భాలవల్ల ఏర్పడిన తన గౌరవమును ఇది సత్త్వశః సమర్థించుకొంటున్న సంగతి మిక్కిలి ప్రశంసించ దగ్గది. నాట్యకళకు చెందిన పెక్కు త్రోవల— రంగము, నాటక నిర్మాణము, సంగీతము, వివిధభాగాల 'సంబంధాలు' మొదలైన పెక్కువిషయాల—సమర్థులూ, అధికారులూ రచించిన వ్యాసములు దీని విజయమును భద్రపరుస్తున్నవి. పత్రిక స్వరూపమున్ను మిక్కిలి అందమైనదై విలువ పెంచినది.

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

---

1 త్రైమాసిక పత్రిక. సంపాదకులు : నీలంరాజు వెంకటశేషయ్యగారు. చందా : రూ ౨. కార్యాలయము: 7 తంబుచెట్టివీథి, జి. టి., మద్రాసు.

సీతాకోకచిలుక

ఎఱుపు పసు పాకుపచ్చన యింద్రనీల
మణిశకలకాంతి నెమలి జిమ్మనుచు విప్పు
కొన్న పించెమ్ము లెగఁబోసికొన్న రంగు
రంగుల హొరంగు, పట్టుచీరల మెరుఁగు
టంచుల బెడంగు, భిల్లకన్యావిలోచ
నాంచల చకచ్చకచ్ఛవి, అంబుదముల
దళసరిమెరుంగులోన పచ్చలవెలుఁగు
లొలుకఁబోసిన మెరపు కిన్నెల విడల్పు.

* *

ఈ సముద్రమ్ము ఘోషించు నేల? తరఁగ
తరఁగ కదలాడి యొడ్డున విఱిగి విఱిగి
తెచ్చిన వినీలకాంతులు తేలిపోయి
తగిలి యొడ్డున తెల్లనిమొగము వేసి
నురుసులై కృష్ణసర్పముల్ నూర్లు వేల
లక్షలును కోట్లు నింద్రనీలమణిశిఖర
దీధితి వెలార్చు [illegible] స్త్రీవతావి
చాలనోఁగతిములు నీళ్లు జారు నేల?
ఒడ్డున విధూతమై మఱియును మరీను
తెల్లనై తెల్లసగుము కంకిల్లు పొట్టు
విడనిగోదుమ జలవింతిదోర
రంగు లొలయుచు నెండి బొణుఁగురైన
ఆలిచిప్పలు నత్తలు నందములకు
నందములు దిద్దు నూఁడి లేదన్న ప్రాణ
ములును ముఱు కదంబాడిన జలధిలోని
చిత్రజంతుసంతానమ్ము చేసికొన్న
గుల్లలగు నిండ్లు సూర్యుని తెల్లకాంతి

ఉ ద యి ని

తగిలి భగ్గున మండి సంధ్యావినూత్న
మంజులచ్ఛవిసంస్పర్శ మండి మండి
ఉరక నీగాలిత్రోవల నురుకు వెట్టు.

* *

ఆకసము క్రొత్తకాంతుల నవఘుళించి
కనపడని ఇంద్రదేవుని కాంతి విరిసె;
రంగుల మొగిళ్లు కాంతుఁ రాశిఁ బోసి
వెనుక నొదిగిన అస్తమించిన జలేజ
బంధుకాంతికి నొకచోట పద్మరాగ
శకలరమ్యమ్ము లై, యొక్కచాయ పుష్య
రాగకాంతిచ్ఛటాసమారబ్ధనూత్న
మోహనావతారమ్ము లై ముందుముందు
అంచుల జరీమెరుంగు లద్దించుకొంచు,
మరల నొకచోట మృదునీలిమన్ ధగద్ధ
గితకనత్కాంతి బిట్టు నూఁగించుకొనుచు,
కొంత సంతోషపడినట్లు, కొంత దుఃఖ
పడినయట్టులు, మరికొంత భావమెల్ల
భర్తపై నిల్పుకొన్నట్టి భామయట్లు,
అచట వాసకసజ్జికయట్లు, నచట
వచ్చి యభిసారికం బలె పగిలిపోవ
నేటికో పశ్చిమాశ తా నీవిధాన.
ఆ వెనుక నస్తమించుచున్నట్టి సామి
భానుఁ డల పశ్చిమాశ చేపట్టు జారి
పోవుచు దురాశ కాక తా పూర్వ దిక్కు
కొరకు కరములు వెనుకగా క్రుమ్మఁజొచ్చె.
పూర్వదిశయు నేదో లేనిపోని యొక్క
రాగవల్లికచే తాను నూఁగులాడె.

* *

ఇది పొడలపాము కాఁబోలు, ఈ శరీర
మెల్ల బహువర్ణసాంకర్య మేచి శిరను

సీ తా కో క చి లు క

మాత్ర మొకక్రొత్తరంగున మారిపోయి
మలకలుగ దీని నడచిన మార్గమెల్ల
ఉన్నరంగులు గాక మరొక్క క్రొత్త
రంగు కల్పించుచుండె; ఔరా మరేమొ
వేగమునఁజేసి యొకరంగు విస్తరించి
పలుచఁబడుచుండె; ఆ పల్చఁబడినరంగు
మరియు నొకరంగువోలె సంపత్తిఁ దెచ్చె,
ఇంత పరువెత్తు త్రాఁచున కేమొ వెక్కి
రింత వెట్టిన యట్టుల వృక్షపటలి
చివరల చివుళ్లు రంగు లార్చికొనుచుండె.
కోమల కుహూనినాద సంధామనోజ్ఞ
కంఠకన్యలలో నెఱ్ఱకాంతి తెచ్చి
మేని నల్లనికాంతులు మ్రింగివేసె
ప్రొద్దు క్రుంకెను చీఁకట్లు పొదలనడుమఁ
దూరి యడవులదారుల తారులాడి
నల్లనై అందులో కొంత తెల్లనడియె.
ఇంత చీఁకటిలోకూడ వృక్షశాఖ
లందు నడుమన నడుమన నల్లలాకి
పులుకుపులుకున మిణుఁగురుఁబురువు లొప్పె.
చెట్లకొమ్మల మాధవస్థితిని తెల్పి
కోకిల విచిత్రమగు కీవి క్రుమ్మరించ
నింద్రగోపమ్ములు ధరిత్రి కెత్తిఁట్టి
మెఱ్ఱదీపమ్ములై సొగసెల్ల నొలికె.
రంగులు ధ్వనులును విడంబరచఁగరాక
శ్రవణ నేత్రేంద్రియముల యేర్పరచరాని
యొక సమైక్యము స్ఫురియించుచుండె నడవి.

* *

ఒగి ప్రియాగతవేళామహోత్సవమ్ము
చేసికొనుచుండిరేమొ యీచిన్నిపడుచు
లొక్కవిధముగ లేని యీయొప్పులొలుకు
చీరలు ధరించి దశదిశాశ్రీలు తామె

ఉ ద యి ని

మూర్తి కట్టించుకొన్నట్లు మూఁకలైరి.
యౌవనోదయవేళా సమాత్తమైన
యీహతాన్మాధురీలజ్జ లెచటనుండి
తెచ్చిరో పూర్వజన్మ లందిచ్చుకొనిరి.
సరిగ నీ సమయానికి సాగి వీరి
కన్నులను పోల్చినవి నెమ్మి కన్ను లోలసి.
వారు కట్టిన రంగు రంగారుచీర
లంచుల తగీయభర్తల యాత్మలందు
వెలయు మధురభావమ్ములు విసరులాడె.
ఓహోహో! ఈప్రయాణమ్ము లెటకో వీరు
ఇక మధురసంధ్యలు బ్రదుకనీర యేమి?
కాంతులను వేయు పిల్లమేఘాలయాట
లింతయును లోకమున చెల్లనీర యేమి?
దొరలిపోయిన జనమాధుర్యరేఖ
లెల్ల నీ రాఁచుకొనెదరా యేమి యేమి?
సర్వకాంతులలో నున్న సారమెల్ల
వీరె మరి దోఁచుదురా యేమి? విశ్వమెల్ల
ఈ మహాకాంతిలో కాని యిముడదేమి?

*　　　　　*

పవలుపవలెల్ల మృదుమందపవనవీథి
చిక్కువడిన సీతాకోకచిలుక మరల
మరల తనకాంతి చీఁకటుల్ మలఁగియాడు
కోనలందున మఱచిపోఁగొట్టుకొనియె.
కాని తారకాకాంతులు క్రమ్ముదెంచె
పూర్ణిమాచంద్రరోచులు పొంగిపోయె.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

గీతికలు

౧

1. ఆ పడవ నెప్పుడొకఁ
డతివృద్ధుఁ డగువాఁడు
అట్టిట్టు నడిపించు——నాఁడు
చిన్నిపిల్లం డొకఁడు
కన్నెపిల్లా లిర్వు
రెక్కి నడిపించువా రా పడవ !

2. కన్నెపిల్లలజడలఁ
గనిపించె గన్నెరుపూ
లిన్ని గ్రుచ్చ్బో నెఱ్ఱజిగుల:
చిన్నిపిల్లనిమోము
చిరునవ్వు నవ్వు చదె
పువ్వు నా మురిపించెఁ గలిమి మిగుల.

3. గడ నెత్తి పిల్లండు
పడఁద్రోసెఁ బడ వేట
పడిపోదు మన్నారు బాలికలు.
పకపకా నగె బాలు
నకుటిలపుఁబలుచాలు
చికిలికన్నులు చిట్టితారకలు.

4. ముసలివాఁ డప్పుడే
యొడ్డుపై కరుదెంచి
పడవ పాడయిపోవు ననుచు నఱచె:
ఫరవ లే దని చెప్పి
బాలికలు బాలకుని
త్రోయు మని రీపడవఁ ద్రోయు మనిరి.

5. ముసలివానికి మోము
ముణుఁచుకొని పోయింది
ఉసురు లయిదును చేత నుంచుకొనియె.
పిల్ల లార్చి పేర్చి
పెరతీరమును గనిరి
పరుగుపరుగున జనిరి పల్లెవంక.

*

౬

"నీ వెట్లు వదలితివి వ్రేపల్లె శ్రీకృష్ణ!
ఓయి కృష్ణా! వినను నీక్రోవి నీమోవి
గాలిపాటల నాడినట్టి గాథాపైని!
రాధ కనఁబడ దింక, రాసకేళిని గూర్చి
తలపోయ రెవ్వారు ద్వారకాపురిలోన!
ఏమయ్యె నదియెల్ల? కృష్ణ! నీపసితనము
తో మాయమయ్యెనే? దోషమా! ఆపైని?"

"లేదు లే దో భక్త! రాధ నా లోనిదే.
క్రోవి నాలోనిదే. కోలుపో నెప్పు డవి.
రమ్మన్న నాతోడ రా నన్నయది రాధ
ఇమ్మన్న నాకుఁ దా నీ నన్న దిఁకఁ గ్రోవి
త న్నూఁదుకొమ్మన్నఁ దగ దాని కన్నాది
అందుచే నాపైని నావిలాసం బెవరి
కగపడదు. వినఁబడదు. అంత నిశ్శబ్దంబు."

కవికొండల వెంకటరావు

ఫొటోలో

లిల్లీ బేబీ చల్లనిచూపు
కొల్లా గొట్టింది
నామది
కొల్లా గొట్టింది
ఉల్లాసముతో నా వైపున కది
ఉరిమి చూచింది
బేబీ ఉరిమి చూచింది
లిల్లీ ఉరిమి చూచింది
ఓహో ఉరిమి చూచింది.

'లిల్లీ, దాదా' యనుచు నేను
మెల్లిగ బిలిచేను
పాపని
మెల్లిగ బిలిచేను
ఉలకక తాను ఊరక నుంటే
కనులే నవ్వేయి
లిల్లీ కనులే నవ్వేయి
బేబీ కనులే నవ్వేయి
ఓహో కనులే నవ్వేయి.

ఏ నెట నున్నా లిల్లీ చూపే
ఎదటికి వచ్చింది
పాకుచు
ఎదటికి వచ్చింది
ఏ నే మెరుగక చూచుచునుంటే
ఎత్తుకు పోయింది
నామది ఎత్తుకు పోయింది
ఆ చూ పెత్తుకు పోయింది
కళ్లతో ఎత్తుకు పోయింది
ఆహా ఎత్తుకు పోయింది.

చావలి బంగారమ్మ

సాహసి

ఎగిరించకు లోహ విహంగాలను;
కదిలించకు సుప్త భుజంగాలను—
ఉండనీ, మస్తిష్కకులాయంలో,
మనోవల్మీకంలో!

అంతరాళ భయంకర
ప్రాంతరాలనా నీ విహారం?
ముళ్ళదారినా నీ సంచారం?

పలికించకు మౌన మృదంగాలను:
కెరలించకు సుప్త భుజంగాలను.

హృదయంలో దీపం పెట్టకు!
మంత్రనగరి సరిహద్దులు ముట్టకు!

శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు

ఆ శా వా న్

పిబేచ్ఛ మృగతృష్ణికాసు సలిలం పిపాసార్దితః.

—భర్తృహరిః

ఇట్లు వాపోయె దేటికోయీ కుమార,
ప్రాణసఖి ప్రాణసఖి యంచు పలవరించి?
ఇంకనైనను శాంతి వహింపవోయి!
నీవు రోదించినను గూడ నిష్ఫలంబె!

సా ధ కు డు

ఏమి చేయుదు తల్లి, యీ హృదయనిబిడ
ఘోరదుఃఖ తుషాగ్నితో కుమిలి కుమిలి
తాళజాలక యీ వివిక్త స్థలాన
ఏడ్చుచున్నాను కూర్చుండి యేకతముగ.

భూరిదుఃఖతరంగముల్ పొంగి పొరలి
క్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నవి గట్లు దాటి.
ఎవ్వడున్నాడు నాకన్న నిపుడు దుఃఖ
భాజనుం డన్య డీ ప్రపంచమందు!

అ న్వే ష కి

తగునె నీకు కుమార, యీ దైన్యవృత్తి?
ధీరతం దాల్చి యోగ్యో విరోధి వచలయు
దుఃఖవీచీ పరంపర.—తొలగిపోవు
శోకమున గుండెబరువు ఏని నాకు తెలియు.

అయిన తాలిమి బూని నీయశ్రుసిక్త
గండభాగమ్ములను, బాష్పకణసమేత
లోచనమ్ములు దుడిచి, విలోలకేశ
జాలముల్ సవరించి నాచాయ చూడు!

బాధపడినంతమాత్రాన ఫలము కలదె?
ఇంకనైనను నీవు యోజింపక కట
అందు చాపెద వేమిటి కంద నట్టి
మ్రానిపండు భుజింప! అమాయికుడవు!

ఉదయిని

సాధకుడు

మానసాబ్ధి నింత మథనమ్ము జరుగంగ
ఉద్భవింప కమృత మిందు కెట్లు?
పడిన బాధ యెల్ల ఫలితంబు లేకుండ
నెట్లు పోవు తల్లి, యెరుక పడదు.

అన్వేషకి

వెఱ్ఱివాడవు! కోరిక విడువ లేక
ప్రాణసఖి కోస మింతగా బాధపడెద!
వక్షము మోచిన వృత్తాంత మామె చెవిని
జేరెనే యెప్పుడైనను చిన్నవాడ?

సాధకుడు

భావవీచికాళి పయనించి ఆయమ
కర్ణగోచరంబు కాకపోదు.
నిఖిల జగములందు నిష్ఫలంబై చను
కార్య మేది కూడ కానరాదు.

అన్వేషకి

సత్యమే యగు నియ్యది శాస్త్రదృష్టి.
నీ విలాపమ్ము చేరె నామె నిజము మనసు
కరగు చిన్నె లవి చేని కానవచ్చు
చున్నదా నీకు? సచి యింపు మో కుమార!

సాధకుడు

చర్మచక్షువులకు స్పష్టవిషయముగ
కానరాదు చిన్నె, కాని తల్లి,
కఠిన హృదయురాలు కాదామె యని మదీ
యాంతరంగసీమ యందు దోచు.

అన్వేషకి

మంచిమాట! కాని మరచినట్లున్నావు
ముఖ్యవిషయ మొండు మొదటినుండి
నీకు నామెకున్న నిరుపమాంతరమును
ఇప్పు డొక్కసారి యెంచి చూడు.

ఆశాపాన్

సాధకుడు

ఆమె మహోన్నత హిమవ
ద్భూమీధర శృంగమందు బుట్టి, నితాంత
శ్రీ మెరసెడి భాగీరథి!
సామాన్యుడ మంగళాద్రి సానువునం దేన్.

చిరతర భూరితపఃఫల
పరిపాకంబునను పడయు భాగ్యం బొదవున్
తరుణీమణి నని, యంతర
మెరిగియె ధ్యానింతు జీవితేశ్వరి నెపుడున్.

అన్వేషకి

ఇంతకన్న నీకు నింకేమి ధ్యేయంబు
కానబడదొ? ఇట్లు కాలహానన
మక్కటకట, చేయు టన్యాయ మన్యాయ!
ముచిత మెరుగజాల వుంటి వోయి!

సాధకుడు

ధ్యేయం బీజన్మములో
ఆయమ విగ్రహము కన్న నన్యముగా నా
కేయదియు గానబడదు. త
దీ యోపాసనన నిర్వృతిం బడయుదు నే.

కాలహాననంబు చేయుట
యేలా గనవచ్చు? జీవితేశ్వరి నెదలో
ఆలంబనమూర్తిగ నే
నాలోకన సుఖము నొంద ననవరతంబున్.

అన్వేషకి

వెర్రివాడ, యింత విగతత్రపుండ వై
మగువ నొకతె నిట్లు పొగడ దేల?
స్వస్వరూప మేదొ స్మరియింప కున్నావు
విడిచిపెట్టినావు విధుల నెల్ల.

ఉపయిని

నవ్వుచున్నవారు నలుగురు నిను గాంచి
లోకభయముకూడ నీకు లేద?
చెడుదు వీవు తుదకు చెవి బెట్ట కక్కటా
హేతువాద మన్ను నించుకైన!

సాధకుడు

తల్లీ, నిజమ్ముగా త్యజియించినాను
సిగ్గన్న యూహయే. జీవితేశ్వరిని
నేను స్మరించిన నిమిషమ్ములోన
ఉన్నత భావమ్ము లుదయించుచుండు.

లోకభయమ్ముతో నా కేల తల్లి.
అంద రన్నివిధాల నను చూడ్రు, నేనో
నిశ్చలబుద్ధితో నిరతంబు నామె
దలపోతు విధులెల్ల త్యజియించివేసి.

హేతు వాదమ్ముచే నేమి ఫలమ్ము?
వ్యావహారిక దృష్టి వచ్చి బాధింప
అపనయించును దాని నంతరంగంబు.
శాంతి లేకున్న దీ సంగరంబాదు!

అన్వేషకి

లేదిక లాభము! నీతో
వాదించిన కొలది నాకు వాగ్వ్యథ. అయ్యో
పోదా నీగాఢభ్రమ!
లేదోయి సుఖంబు నీకు లేశంబైనన్.

సాధకుడు

దుఃఖభూయిష్ఠమై తోచు లోకాన
సత్యమ్ముగా గాఢ సౌఖ్యమ్ము కలదె?
తారతమ్యమ్మును దాల్చి దుఃఖంబె
సుఖము పోలికను తోచుచునుండు జగతి.

*　　　　*

ఆశావాన్

నా దుఃఖభార మేనాటికి తొలగు ?
ఏమి చేయుదు ? జీవితేశ్వరి మనసు
కరగెడి మార్గంబు కానరాదాయె !
ఏమి చేయుదు ప్రియా, యేమి చేయుదును !

కవివరుండనయేని గాఢానురక్తి
బహువిధంబుల కావ్యబంధంబునందు
వర్ణించి వర్ణించి వల్గు వాక్కులను
కరగించియుందు నీ గట్టి మానసము !

గాయకుండన యేని గాఢానురాగ
పరిపూర్ణగీతికా పదసముచ్చయము
కర్ణామృతమ్ముగా గానముచేసి
కరగించియుందు నీ గట్టి మానసము !

శిల్పి నైతినయేని సిద్ధహస్తమున
గాఢరాగవ్యంజకమ్ములౌ స్థితులు
కన్నుల పండువు గాగ చిత్రించి
కరగించియుందు నీ గట్టి మానసము !

కవివరుండను గాను, కాను గాయకుడ,
కాను శిల్పిని, ప్రజ్ఞ కలవాడ గాను.
ఉన్నయోగ్యత ప్రియా, ఒక్కటే నాకు :
అనురాగపరిపూరితాంతరంగుండ !

ఏకాకి నైన నా కెవ్వ రున్నారు
నీకన్న ప్రియతమా, నిఖిలలోకమున !
నను కటాక్షింపవే నాజీవదాత్రి !
నను స్వీకరింపవే నాప్రాణకాంత !

శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి

ఫలశ్రుతి

'భావ' యనుమాట ప్రేమప్రపంచమునకు
నీవు పెట్టినపేరు ! నాభావమందు
పద్యములు తోఁచి అక్షర ప్రాభవమున
బయలువెడలుటలో శ్రమపడుదు నేను !

ఒక మొలకనవ్వు నన్ను నీవు కరఁగింప
నేరిచినది ! రసజ్ఞతా స్ఫోరకములు
చుంబనము లంచు, ఆలింగనంబు లంచు
ప్రతిపదమ్మును అలజడిపడుదు నేను !

నాయని సుబ్బారావు

సృష్టి

ఎప్పుడో
జయము తేగల ముదమొ,
మెచ్చులే జడివీచి
మనసు కదలించినా,
నా చంచు వది పదను
చూమకో నేమరదు.

పాయవడి చాలు విను
మసక లన్నీ ముసరి
నా బర్హావనుల
రాగిల్లి రంగులు జారు—
నింగి ముట్టే కొండవనులు నెయ్యము లూరి
గాలిపెన్నిధు లూర్చిపోయు.

మబ్బులందము, చల్లదనము పులకించేటి
నా కలస్వాదురేఖకు బొమ్మ చెదరుట
అనమ లేనే లేదు.

మనసై తా పాయవిచ్చినచోట, నాకలము
మనసై, సర్వమై, ఊతగా వ్రాసికొంటుంది—

అనురేఖ మదయు మెత్తని చిక్కదనముతో
నాకేల సనిచి సర్వము నర్తనము రేగ—

నా కలముచంచువు కలస్వాదుగీతిగుత్తులు
సర్గపుచ్చేటి వేళ.

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

గడ్డిపువ్వు

తెప్పవోలిక చంద్రబింబము
తేలిపోతూ వుంది నింగిని—
అందులో నా ముద్దు ప్రేయసి
వుంది కాబోలు !

లేత చిరున వ్వెందుకో? సిగ
లోన వెన్నెల మల్లె లెందుకో?
చేతి సైగలు చేసి నన్నటు
చేర రమ్మను టెందుకో?

గడ్డిపువ్వుని! నన్ను, ప్రేయసి!,
గాలితరగల దేలిపోతూ
కళ్లలో అద్దాల మెరుగులు
చల్లి కలచెద వెందుకే?

నీకు నేనే కావలిస్తే,
నింగి వాదులుకు నీవె సీతా
కోక చిలుకవా. దేనింగో అయి
రాగలవు !—

నే నొద్దు కనకే,
ముత్తెములూ రత్నాలూ ఏరుతూ
చిత్రమవు నా మబ్బు జలధినె
ఆడుకుంటావు !

గడ్డి పువ్వుని !—రేకు రెప్పల
గలలు కంటూ కలవరిస్తూ
కలత నిద్దురలోనె ఎప్పుడో
కళ్లు మూస్తాను !

మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు

ప్రేమ పర్యవసానం

'చలం'

సుందరశివరావు కాంగ్రెస్ పాకలో ఒకమూల ఆఫీసు తెరిచాడు. వెనక పెద్ద రామపట్టాభిషేకపటమూ, ఒకరిద్దరు కాంగ్రెసు నాయకులూ, ముందు పెద్దపెద్ద అద్దకాల తెరా, కింద తివాసీ, వెనక బాలీసూ, కాయితాలు, పుస్తకాలు ముందూ, స్నానంచేసి, జుట్టు దువ్వి, తెల్లని కద్దరు పంచా, కుడ్తా, టోపీ ధరించి కూచుంటే, అతని మనసుకి అతనికే కొంతఘనత కలిగింది. బైటనించి జనసమ్మర్దపు రొదా, రెండుమూడు భాషలలో అప్పుడప్పుడు కీర్తనలూ, తాటాకువాసనలతో కలిసి వాయిద్యాలూ, వినపడుతున్నాయి. కాంగ్రెసు భవనాలు యుద్ధ శిబిరంవలెనూ, తానొక నాయకుడివలెనూ, తన కింది వాలంటీర్లు సేనవలెనూ, నాయకులు పూజ్యులైన దండనాయకులవలెనూ తోస్తున్నారు అతనికి. చలిలో చన్నీళ్లస్నానమూ, కడుపులో వేడికాఫీ అతనికి శరీరస్వస్థతకు తోడు పడ్డాయి.

సుందరశివరావుది కాకినాడ. చిన్నతనంనించీ అతనికి హిందూమతమూ, పురాణాలూ, అగ్రదేవతలూ అంటే చాలాభక్తి. హిందూమతోద్ధారకులైన నానక్, శివాజీ, తుకారాం, తిలక్, మొదలలైనవా రెప్పుడూ అతని ఆదర్శప్రపంచంలో విహరిస్తోవుంటారు. కాని దేవతలందరిలోనూ శ్రీరాము డతని యిష్టదైవం. రాముడి ధర్మశీలమూ, విధేయతా, ధర్మంకోసం త్యాగమూ, అన్నీ శివరావు స్వభావానికి appeal ఐనాయి.

సుందరశివరావు మొదటినించీ తనజీవితాన్ని మతానికీ, ఆ మతానికి నిలయమైన దేశానికీ అర్పించ తలుచుకున్నాడు. తన తోడివిద్యార్థులతో హిందూమత పునరుద్ధరణ చెయ్య పూనుకుంటే, వాళ్ల మనసులు దీక్షారహితం కావడంచాతా, వాళ్ల ఆశయాలన్నీ పరీక్షకృతార్థత మీదా, ఫుట్‌బాల్ మీదా, సురభినాటకాలమీదా చలిస్తో వుండడంచాతా, బ్రహ్మసమాజ బోధనలచాత కులాచారసమస్యలు బైలుదేరడంచాతా, అతని ప్రయత్నం సాగక హిందూ పరిపాలన దేశానికి తటస్థిస్తేనే కాని మతోద్ధారణ వీలు లేదని నిశ్చయించుకున్నాడు బ్రహ్మచర్యం పూనాడు. సంసారము యేదీక్షకు కూడా ప్రథమ అభ్యంతరము.

నాలుగువేలు కట్నమిస్తామని సంబంధం తటస్థించింది. పీటలమీద కూచుంటావా యింటోంచి నడుస్తావా అన్నాడు తండ్రి. గారాబంగా పెరిగినవాడు కావడంచాత, యెంత మతభక్తి వున్నా అతనికి తల్లినీ, బంధువుల్నీ విడవడం చాతకాదు. అది గాక బి.ఏ. ఐతేనే

కాని, మతంలోగాని దేశంలోగాని గౌరవ ముండదు. అసలుసంగతి తండ్రిని చూస్తే అమిత భయం. కనక బ్రహ్మచర్యాదర్శాధిక్యతను ప్రశ్నించి, ఏమో ఏకారణంచేత శ్రీరాముడు గృహస్థాశ్రమాన్ని అవలంబించాడో, అని తర్కించుకుని, సంతానాభివృద్ధిని వేదాలు విధిగా ఆదేశించిన విషయం జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని, రాముణ్ణి ఆదర్శంగా, బ్రహ్మచర్య ఆదర్శాన్ని పితృవాక్యపరిపాలనకింద మార్చి, పెళ్లిచేసుకున్నాడు. భార్య కాపరానికి రాగానే ఏకపత్నీవ్రతం తనకీ, పాతివ్రత్యం భార్యకూ ముఖ్యవిధులని నిర్దేశించి, పాతివ్రత్య మేమిటో (అపాతివ్రత్య మేమిటో యెరగని ఆ కమలకు), పురుషులంటే మనసు చలించడమూ, ఆకర్షణా, నిగ్రహమూ, మొదలైనవన్నీ బోధించాడు.

కాకినాడకు కాంగ్రెస్ వొచ్చినప్పుడు సుందరశివరావు వాలంటీర్ల అధిపతికింద చిన్న అధిపతి ఐ ప్రత్యేకంగా ఆఫీసు తెరిచాడు. కమల స్త్రీవాలంటీర్లలో చేరింది. యెంత బోధించినా కమలకు యీ మతభక్తి, దేశభక్తీ వొంటబట్టలేదు. భర్త ఆవేశమూ, భక్తీ, వాటిఅర్థ మేమిటో ఆమె ప్రశ్నించుకోలేదు. ఆమె అన్నకి దగ్గువలెనే, ఆమె తల్లికి ఆచారమువలెనే, కోడికి కుయ్యడమువలెనే, భర్తకి అదో స్వభావమని అంగీకరించింది. కాని యీ కాంగ్రెసుపని చాలా తమాషాగా వుంది. ఇదివరకల్లా కమలకి దేశభక్తి ఏ పుస్తకం లోనో నాలుగు పేజీలు కంఠతా వల్లించడమూ, భర్తయిచ్చే లెక్చరూ రూపంలో కనబడేది.

ఇప్పుడా దేశభక్తి చాలా ఆకర్షకరూపాన్ని ధరించింది. పాటలూ, పహారాలూ, గంతులూ.

సుందర శివరావుకి యీ ఆడవాళ్లింత స్వేచ్ఛగా మొగవాళ్లమధ్య తిరగడం రుచించలేదు. స్త్రీ దేశసేవ చెయ్యవలిసిందే కాని స్త్రీ శాఖ ప్రత్యేకంగా వుండి, మొగ వాళ్లతో సంబంధం వుండకుండా వుండాలని అతని ఉద్దేశ్యం. అది యెట్లా సాధ్యమో ప్రస్తుతం తోచలేదు కాని ఒక ప్రణాలికను సిద్ధం చెయ్యాలని యోచిస్తున్నాడు.

అది గాక యీ మూడురోజులనించి చూడగా యీ నాయకుల కెవరికీ మతాభిమాన మున్నట్టులేదు. చాలామంది నిరీశ్వరవాదులుగా వున్నారు. అంత యెక్కువగా యీ మహమ్మదీయుల మతంతో చేతులు కలపడం హిందూమత సాంప్రదాయానికి విరుద్ధంగా కనపడుతోంది. ఈ అస్పృశ్యత కూడా ఆలోచించవలిసిన విషయమే! కానీ, యీ ప్రస్తుత నాయకులు స్వరాజ్యాన్ని సంపాయిస్తే, తాను హిందూమత పునరుద్ధరణ చెయ్యవొచ్చు.

బైట పకపకమని నవ్వు వినపడ్డది. ఆ నవ్వు తనధ్యాసల నన్నిటినీ చెదరకొట్టి వెన్నెలనూ, పువ్వులనూ వెదజల్లుతోంది. విసుక్కున్నాడు. మాటిమాటికీ తన ఆఫీసులోకి

ప్రేమపర్యవసానం

ఆ తెరను ఒక్క వూపుతో పక్కకి లాగేసి, యిసికను తివాసీమీదికి చిమ్ముకుంటూ, ప్రతి చిన్నపనికీ, అనుమానానికీ, తన ఆఫీసులోకి వొస్తుంది ఆ బెంగాలీ పిల్ల, నిర్మల. రామభక్తిలో, కాంగ్రెసు సేవలో, వాలంటీర్ల విధులతో, కన్సైయిట్లతో, ఏకపత్నీ వ్రతంతో నిండివున్న అతని మనసు ఆమెని చూడగానే, యమునా ప్రవాహమూ, సందేశాల మాధుర్యమూ, చంపకపువ్వుల వాసనా, విప్లవోద్యమతీవ్రతా, వీటివేపు పరిగెత్తి కలవరపడుతోంది. కాని అతనికి మనసులో ఆమె వొదిలివెళ్లే గొప్ప అశాంతి మాత్రమే గుర్తు తెలుసు. ఆమె ప్రతి యువ్వనుడితోనూ భుజాలమీద చేతులు వేసి 'భాయీ' అంటూ గంతులు వెయ్యడం, ప్రతి ముసలివాణ్ణీ (కాంగ్రెసు మహానాయకులన్నా వొదలక) వెక్కిరిస్తూ నవ్వడం అతనికి రుచించలేదు. కాని యువకుడి ఖద్దరుబుజంమీద మెత్తని జరీతో అల్లిన భుజకీర్తులవలె కనపడే ఆమె వేళ్లు గాని, ఆకాశంలో మెరిసే చిలకల అరుపులవలె, తాటాకు దళ్లల్లోంచి, దేశసేవా తత్పరాలైన హృదయాల్లోంచి, భీషణములైన బిరుసుగడ్డాల్లోంచి, దూసుకు పోయ్యే ఆమె నవ్వునించి గాని, అతన మనసు మళ్లించుకో లేకపోతున్నా డనేసంగతి అతని కింకా తెలీదు. ఒక్కొక్క మాటకు పది చిరునవ్వులు, నాలుగు సంగతులు చెప్పేలోపల ఐదారు గంతులూ, మొనటితో మాట్లాడినా వారిమీదే చాలా యిష్టమున్నట్టు చూపులూ,—పాషాణశిబిరంలో నుత్తర జ్ఞాపకం వొస్తోంది అతనికి. అభిమన్యు డెవరు?

నిర్మల ఆ తెరను చేతితో పక్కకు నెట్టకుండానే ఆఫీసులోకి చిట్టెపు యిసిక చిమ్ముకుంటూ దూకి, తివాసీమీద పడి, బాలీసు వెనక నక్కింది.

"రక్షించండి, రక్షించండి: శరణాగతురాలను. ఆర్తశరణ్యా! మీరే దిక్కు నాకు."

చప్పున లేచి అతను 'ఏమిటి?' అన్నాడు.

"ఈ ముసలివాళ్లు—ముసలివాళ్లు—పోనీ ముసలినాయకులు వొస్తే వొచ్చారు. ఈ ముసలినాయకురాళ్లెందుకు మనకు? మనకి కూరా వొడ్డించలా, ఆకుగ్రాణ్ణి డెలిగేటుగా పెట్టి ఈ ముసలమ్మల్ని వొడ్డసలో పారెయ్యకూడదూ?"

ఇదేదో హేళన అనుకుని, తన కలవరానికి సిగ్గుపడి, అతను వూరుకున్నాడు.

"ఏం జరిగిందో అడగరేం?"

"అవును."

నిర్మలకు నవ్వు ఆగటంలేదు.

"శాంత స్నానంచేసి, బట్టలకోసం పెట్టె వెతుకుతోవుంటే నే[illegible]గ్గాను...హా! హా! హా! దాంటో ఏముందంటారు. పెద్ద పరికిణీ! దాన్ని చేతులు నిరిచి [illegible]

దానికే కట్రాము ..హో హో హో...డాన్స...డాన్స...హో హో హో...నేను పెట్టిమీద తబలా, ఆ మదరాసీపిల్ల నోటితో హార్మోనియం......ఇంతలో దండనాయకురాలు వొచ్చింది. హో, హో, హో. చివాట్లు! వింటేనా మేము! ఇంతలో లలిత అందికదా, 'నువ్వు కాంగ్రెసునాయకుల వెనక డాన్స చేయడంకంటె అన్యాయమా.' కొట్టింది లలితని లలిత కొట్టింది. ఇప్పుడు రిపోర్టు."

"అక్రమం!"

"ఏమిటి అక్రమం—కొట్టడమా, డాన్సా?"

"అంతా."

"సాయంత్రం యూ ఆఫీసులో డాన్స. అప్పుడే కాయితాలు అచ్చుకిప్పించాను."

"ఛా!"

నిర్మల లేచింది.

" 'ఛా' కి మా భయమేస్తే, నీకు దెబ్బలేస్తా. ముసలివాడివి. నీతో నేను మొరపెట్టు కోడ మేమిటి?"

అని వొక్క దూకు దూకింది.

"నేను మళ్లీ వొచ్చేప్పటికి నీ హృదయం మీది బూజుసాంతా దులుపుకుని, ఆఫీసుని డాన్సకి సిద్ధంచెయ్యి."

అని అతని వీపుమీద ఒక్కటి చరిచి పరిగెత్తింది.

ఆ ప్రొద్దయం అతనికేమీ పనిచెయ్యలేదు. ఏ అడుగులచప్పుడైనా నిర్మలేనని అర్థంలేని ఆతురతతో చూస్తున్నాడు. కొంతసేపటికి రాలేదని కోపంకూడా వొచ్చింది. ఎక్కడ తిరుగుతోందో! వెళ్లి చూస్తే?—ఏమిటి: మరీ మతిపోతోంది! ఏం పుట్టింది తనకి, ఇల్లా వేరేధ్యాసలో పడడానికి?

మధ్యాన్నానికి మరిచిపోయినాడు. భోజనందగ్గిర కూడా నిర్మల కనపళ్లేదు. ఆమె వుండే వేపుకి సుందరశివరావు వెళ్లలేదు.

సాయంత్రం కాంగ్రెసు జరుగుతోంది. అన్నియేర్పాట్లూ చేసి అలిసివొచ్చి, శాలీసుకి జేరబడ్డాడు. నిర్మల మెల్లిగా వొచ్చి ఎదురుగా కూచుంది.

"ఆ నల్లటి కాప్టెన్ లేడూ, అతన్ని అడిగాను, పదిమంది వాలంటీర్లని నాకు వొప్పజెప్పమని. ఎందుకో తెలుసునా, హో, హో, హో, వూరినిండా పోస్టర్లు అతికించాలి.

ప్రేమపర్యవసానం

ఏం పోస్టర్లంటాడు. చూపిస్తే వొప్పుకోడు మరి: కాని నాలో అంత నమ్మకం లేకపోవడ మేమిటి? అంత జమానా ఉన్నాడా, అంతపిరికి మళ్లీ! మళ్లీ అనకండేం! అసలు ఆ కనక రాజుని చూస్తే నాకు పరమ అసహ్యం! అసహ్యమైన వాళ్లని వెళ్లకొట్టడానికి కాంగ్రెసులోనుంచి........"

"పొద్దున్న ఫిర్యాదు ఏమయింది?"

నిర్మల చేతులు ముకుళించి ధ్యానం చేస్తోంది. అతనూ మాట్లాడక కూచున్నాడు. కళ్లు మూసుకునే నవ్వుతోంది. వేళ్లసందులనించి వెలుగులాగు వొస్తోంది ఆనవ్వు.

"ఏమిటి?"

"నాప్రార్థన విన్నాడు!" అంది.

"ఎవరు?"

"నీ శ్రీరాముడు."

"ఓ—"

"నీ కెప్పుడన్నా వర మిచ్చాడా?" అని అడిగింది.

"[illegible]"

"నా కిస్తాడు.

"[illegible]"

"ఏం వరం—అను ప్రశ్న అడగడమే తెలీదు యీ కాప్టెన్ కి."

"అడిగాను."

"మా నాయకురాలికి గర్భం రావాలని."

"ఎందుకు?"

"వొచ్చే కాంగ్రెసునాటికి వొస్తే అప్పుడా మోహం చూడాలని వుంది."

"తప్పు."

"మీకు తప్పు. శ్రీరాముడేగా యీ సృష్టికి కారణం, ఆయనకి తప్పు లేదు."

"అదే పని శ్రీరాముడికి!"

"మరి భక్తవత్సలుడికి అంతకన్న యింక పనేమిటి? మరి వరాలియ్యకపోతే ఎందు కట్టా అక్కడ ఆ పటం? తీసి అవతల పారెయ్యి."

"తప్పు."

"మరి నావరం యిస్తాడా?"

"ఇయ్యాడు."

లేచింది. పటాన్ని ఒక్కవూపు వూయించింది. అతను ఆమె నాపడానికి చెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

"వొద్దులు. నేను నీకోసం మంచిపటం తెచ్చిపెడతా. ఇది పారెయ్యనియ్యి. వాడిబొజ్జ చూస్తే నాకు నేత్రకంటకంగా వుంది. వీడుట, యోధుట్ట! తిండిపోతు—ఒక్క రాక్షసుడు కనపడ్డాడా పరుగెత్తుతాడు—కాదు కాదు—పరిగెత్తనేలేడు."

అతనితో పెనుగులాడింది. ఆమె రెండుచేతులూ పట్టుకుని ఆపుతున్నాడు. నవ్వుతోంది. జుట్టు రేగింది.

"వుండు, వుండు నువ్వు యీసారి బైటికి వెళ్లినప్పుడు......"అంటోంది ఆయాసంతో.

"ఆ పటాన్ని తీశావా—"

కమల వొచ్చి నుంచుంది గుమ్మంలో. నిర్మలని వొదిలేశాడు.

"కమలా, యీ పటాన్ని తీయించవూ నీ పెనిమిటిచేత!"

కమల మాట్లాడలేదు.

"కమలా, నువ్వతన్ని పట్టుకో నేను లాగేస్తాను."

మాట్లాడలేదు.

"మీ యిద్దరికీ యేదో తగాదా వున్నట్టుంది. తీర్చుకోండి. వొస్తాను."అని వెళ్లిపోయింది నిర్మల.

కమల మొహంవంక కళ్లెత్తడానికి సిగ్గుపడ్డాడు అతను.

"అమ్మ వొచ్చింది. ఈ సాయంత్రానికి నన్ను యింటికి రమ్మంటోంది. మా పిన్ని వొచ్చిందిట!"

"ఏం! మీ పిన్ని యిక్కడికి రాకూడదూ? నువ్వు వెళ్లడానికి వీల్లేదు. కాంగ్రెసు పనికంటేనా యీపిన్నులు!"

"పిన్ని కాదు. పిన్నిమొగుడు రిజిస్ట్రారు మరి. అతనికి మాట వొస్తుందిట!"

"చావమను. పిన్నినీ, మొగుణ్ణీ కలిసి కళింగల్లో పడమను. నువ్వు వెళ్లడానికి వీల్లేదు."

కమల కన్నీళ్లతో వెళ్లిపోయింది.

ప్రేమ పర్యవసానం

సాయంత్రం కమలా, అతనూ నిర్మలా, గోష్ సముద్రం దగ్గిరికి నడిచి వెళ్లారు. ఉప్పుకాలవను దాటించిం తరవాత అతను నిర్మలవేళ్లను వొదలలేదు. గోష్, కమలా బాగా ముందు నడుస్తున్నారు. అతను ఆమెచేతిని వొదలబోయినప్పుడు నిర్మల వొదల్లేదు.

దోవలో యిద్దరు వాలంటీర్లు కనపడ్డారు; అతనికి శాల్యూట్ చేశారు.

"మీా రిద్దరూ యీా సాయింత్రం సామాన్లదగ్గిర వుండవలసినవారు, అవునా? యిక్కడ వున్నారేం?"

"మిగిలినవా ళ్లిద్దరూ చూస్తా మన్నారండి. అంత పనిలేదు. కనక కొంచం తిరుగుదామని వొచ్చాం."

"ఇది 'డిసిప్లిన్' భంగం. పదండి వెంటనే నేను వొచ్చి విచారిస్తాను" అన్నాడు.

వాళ్లు కొంచందూరం వెళ్లి అతనికి వినపడేట్టు
"తమ రిట్టా ఆడవాళ్లతో షికార్లు తిరుగుతున్నారేం?" అన్నారు.
వెంటనే సుందరశివరావు వాళ్లని వెనక్కి పిలిచాడు.

"నేను మీాకు గాదు జవాబు చెప్పవలిసింది. నామాట వినడమే మీావిధి. ప్రశ్నించడం కాదు. ఈ మాత్రం 'డిసిప్లిన్' అర్థంచేసుకోలేని మూర్ఖు లుండబట్టే మన దేశ మిట్లా ఏడుస్తోంది. మిమ్మన్ని వాలంటీర్లుగా చేరమని ఎవరన్నా ప్రాధేయపడ్డారా? వొప్పుకొన్న వాళ్లు పనిచెయ్యాలి. చెయ్యకపోతే బుద్ధితక్కువయిందని తప్పుకోవాలి. పొండి" అన్నాడు.

వాళ్లు సిగ్గుమొహాలు వేసుకుని దాటారు. నిర్మల అతని జబ్బని రెండుచేతులతో పట్టుకుని—

"బాగా చేశావు—మీావంటివాళ్లు పదిమంది వుంటే స్వరాజ్యం వారంరోజుల్లో వొస్తుంది."

"నేను వొక్కణ్ణి వున్నాగా! పది వారాల్లో రాదూ?"

"నాకు లెఖ్ఖలు రావు!"

తననీ, తనమొహాన్నీ, చేతుల్నీ, జుట్టునీ, ఆమెకళ్లు వెతుకుతున్నాయి. సముద్రంలో అంతమయ్యే మైదానమూా, సముద్రపు పిట్టల అరుపులూ, గాలీ, సాయింత్రపు టాకాశమూా, పక్కన తన జబ్బని పట్టుకుని, తనని పూజించే యీా యువతీ—అతనిమనసు అక్రమమైన కలతపడుతోందని తట్టింది అతనికి.

వెంటనే ముందు నడుస్తున్న కమలవంక చూశాడు. అతనికి జీవితంలో మొదటిసారి తట్టింది కమల అందమైనపిల్ల అని. ఈదేశంలో సామాన్యంగా అందరి నిర్భాగ్యుల వలెనే అతనుకూడా యెన్నడూ భార్య అందాన్ని గుర్తించి యెరగడు. కమల యెంతవరకు తన ఆశయాలకి తోడ్పడుతుందా అని యోచించాడు. ఆమె గుణాల్ని ప్రేమిస్తున్నానని తనని చూచి తనే గర్వపడుకున్నాడు. ఆమెశరీరాన్ని సంసారపక్షంగా వుపయోగించుకున్నాడు. బెంగాల్ నించి నవ్వులతో గంతులతో గులాబి అందాలతో, నిర్మల వొచ్చి అతని కళ్లు తెరిచిందాకా, స్త్రీసీ అందాన్నీ వేరుచేసి అతను చూడలేదు.

కమలవంక చూసి యెంత అందమైనదా అనుకున్నాడు—నిర్మలవంక చూసి యెక్కడ వుంది యీ ఆకర్షణ అని ప్రశ్నించాడు. కాని కమలసౌందర్యంవంక చూస్తే అతని మనసు కేమి ఆకర్షణ కలగలేదు. పాపం! ఆకాశనీలంవలె, ఉదయకాంతవలె, అతనికి అలవాటయింది. ఆ ఆకర్షణకాలం వృథాగా జారిపోయింది. తన మాటకి విధేయతతో, తన సేవలో శ్రద్ధతో భక్తిగా, ప్రేమగా, తనఛాయ ఐ బతికే కమలకీ; తనని తిప్పలుపెట్టి, మెచ్చుకుని, తృణీకరించి, కనపడక, తప్పించుకుని, తటాలున మెరసి, నవ్వి, కోపించి, గంతులువేసే యీ నిర్మలకీ—ఎంతభేదం! అతని హృదయంలో కలిసి గుర్తు లేకుండా మాయమయింది కమల, తనహృదయాన్ని బైటికీడ్చి, మంత్రించి, జాడించి, వేధిస్తోంది నిర్మల.

తిరిగి యింటికి వెడుతూవుండగా పడమట మెరిసే బృహస్పతివంక చూస్తో కమల:

"ఎందుకు, కూచున్నంతసేపూ మీవంకే చూస్తుంది నిర్మల?" అంది తటాలున.

"చూస్తేనేం? మనుష్యులవంక చూడకుండా యెట్లా? కళ్లు మూసుకోమంటావా?"

"అదేదోవిధంగా చూస్తుంది."

"అది నీ మనసులో వికారం అంతే. ఘోషు చూడడూ నీ వంక!"

కమలకి కోపం వొచ్చింది మనసులో! ఉత్తిమాటలతో తప్పించుకోవాలని చూస్తున్నాడు.

"ఒకటే నంటారా? వొద్దంటే ఘోషుతోమాట్లాడను. మీరు నిర్మలతో మాట్లాడ్డం మాంతారా?"

"భేదం వుంది. నువ్వు మానేస్తే ఆ నింద నామీదే పడుతుంది: నేను మానడానికి కారణం వుండాలి."

"ఆ చూడడంతో ఆగితే బావుండును."

ప్రేమ పర్యవసానం

"మధ్యాన్నం సంగతా అనుమానపడుతున్నావు? ఏమీ లేదు, నీభ్రమ."

"ఏమిటి అంటోంది?" అన్నాడు ఘోష్.

"మధ్యాన్నం నేనూ, నిర్మలా రామపఠంకోసం పోట్లాడాము. ఆ సంగతి అడుగు తోంది." అని యింగ్లీషులో చెప్పాడు సుందరశివరావు.

"అవును: ఆ రామపఠం యెందుకు తగిలించావు, అక్కడ?"

"రాముడంటే నాకు భక్తి."

"నీకు! ఎందుకు?"

"రాముడు, శ్రీమన్నారాయణుడు."

"నారాయణుడిపట మే వుందిగా!"

"కాని ఆదర్శపురుషుడు కూడా."

"ఎందుకో!"

"అంతానూ."

"ఐనా చెప్పు."

"రాక్షసుల్ని చంపి లోకకంటకిం మాన్పాడు. గొప్పయోధుడు."

"ఎందరు పోలీసులు దొంగల్ని పట్టలేదు. నెపోలియన్, హానిబాల్ మొదలైన యోధు లెందరు లేరు!"

"మరి తండ్రిఆజ్ఞ ప్రకారం ఎవరు 14 ఏళ్లు దుర్గమారణ్యాల్లో విహరిస్తారు?"

"తండ్రి అక్రమంగా యిచ్చిన వరాన్ని పాలించడం అవివేకమైనపని. తరువాత నాకు అరణ్యాలంటే భయం గాని రాముడివంటి యోధుడికి అదొకగొప్ప యేముంది? పైగా సేవకి భార్య, తమ్ముడూ, పర్ణశాలలూ......అది గాక ఎన్నేళ్లు రాజ్యంచేశాడు."

"పదహారువేలేళ్లు గావును."

"అన్నేళ్లు రాజ్యంచేసినవాడికి పధ్నాలుగేళ్లు వనవాసం ఒకలెఖ్కా—అంటే నీ బతుక్కీ నాబతుక్కీ అరనిమషం అన్నమాట—పెళ్లాన్నెత్తికెళ్లిన వాడితో తగూ లాడ్డం ఒక ఘనతా! ప్రతివాడు చేస్తాడు."

"మరి ఏకపత్నీ వ్రతుడే!"

"మరి సీతని అడవికి పంపేప్పుడు ఏమని ఏడుస్తుంది—రాముడి కేం, అందరు వుంచుకున్న స్త్రీలలో నే నొకత్తెను—అంటుంది. దాని కేమంటావు?"

"అబద్ధం."

"రుజువుచేస్తే పందెంకడతావా? ఇంకోసం దేహం—అంత ఆరోగ్యవంతులైన సీతకీ రాముడికీ ఆ పధ్నాలుగేళ్లలో పిల్లలు పుట్టలేదేం? పూర్వంకూడా ఏదో **Birth control** వుండేదోయ్."

ఈ కాంగ్రెసులో ఏదో సేవాదీక్ష ఎక్కువవుతుం దనుకున్నాడు గాని, తనకాళ్ల కిందనించి భూమే మాయమౌతున్నట్టుంది అతనిప్రాణానికి. ఈ ఆడవాళ్లముందర ఇట్లాంటి సంగతులు మాట్లాడతా డేమిటి?

"దేశంకోసం భార్యనుకూడా త్యాగంచేశాడే! అతను ఆదర్శం కాదా!"

"నిజంగా దేశంమీద ప్రేమ వుంటే అనేకభార్యలకు వందలకొలది తనవంటి యోధుల్ని కనాలి. ఈ దేశసేవకు లందరూ నేర్చుకోవాలి అది. వీలైనచోటల్లా, వందల కొలది పిల్లల్ని కని, యోధుల్ని తయారుచెయ్యాలి. ఈ భీరులందరూ పందులవలె అనామకుల్ని కని ఎందుకు దేశభారం వృద్ధిచెయ్యడం? శ్రీరాముడే ప్రజలకోరిక ప్రకారం వర్తించేవాడైతే మరి ప్రజలందరూ రాజ్యం చెయ్యమంటోవుంటే అడివికి పోయినాడేం? అక్కడ తండ్రిఆజ్ఞ పాలించాలి. ఇక్కడ భార్య గనక ప్రజలు అడక్క ముందే నిప్పులో దూకించాలి. కడుపుతో వుంటే తన పనికి అడ్డమని అడివికి పంపించాలి! ఇది స్త్రీల కిచ్చిన గౌరవం యీదేశంలో! ప్రజలకోసం త్యాగం చేశాట్ట! ఎవరు త్యాగం చేసినా ముందు భార్య కనపడుతుంది. ఆ ఆదర్శం పెట్టుకునే భార్యచేత ప్రతివాడికీ చాకిరీ చేయిస్తారు—తండ్రికి, తల్లికి, అన్నలకి, అక్కలకి, అతిథికి—అంత భక్తి వుంటే తను చేసుకోవాలి; భార్య యెందుకు?"

"మరి మన కాంగ్రెసు శిబిరంలో స్త్రీలకు స్వేచ్ఛ లేదూ?"

"ఈ వేడిలో అంతేలే! చూడు: యీ రాజకీయవుధృతం తగ్గగానే మళ్లీ గూళ్లల్లో దాచుకుంటారు. ఈ ఆడవాళ్లమాత్రం—నలుగురూ హర్షిస్తున్నారు గనక తయారై వొచ్చారు—కీర్తికోసం—వీళ్లకిమాత్రం నిజమైనస్వేచ్ఛ కావా లనుకున్నావా? స్వేచ్ఛ యిచ్చేసుఖం కావాలి—బాధ్యత కాదు. కమలను నేను కలకత్తా పిలుస్తా ననుకో. కమల వొస్తా నంటుంది నువ్వు లేకండా; ఏమంటావు నువ్వు? అదేరకం అందరూ! కమల యేమంటుంది? ఇంకే ఆడవాళ్లు వొస్తా రంటుంది. అందరూ అంతే!"

రాత్రి పడుకున్నప్పుడు—సముద్రం వొడ్డున నిర్మల పాడినపాటా, ఆమె డాన్సు చేసినప్పుడు కదిలిన చిన్నరొమ్మూ, సన్నని నడుమూ, నవ్వే కళ్లూ, అతని నిద్రను భంగపరిచాయి.

ప్రేమపర్యవసానం

అతని దేశవ్రతాదర్శమూ, ఏకపత్నీవ్రతమూ మనసుని కుట్టాయి. కాని శ్రీరాముడు అంతదీప్తితో గోచరించలేదు. కమల తనవలె పరపురుషుడితో సంచరిస్తే తన కెట్లా వుంటుందీ. ఆనిర్మలవుద్దేశ్య మేమిటి? ఆమెతో అంతచనవుగా వుండడం తనఆదర్శాలకూ స్వభావానికీ తగినపని కాదు. ఇట్లా స్త్రీలచూపులచేత చలించేమనిషి తానేం దేశసేవ చెయ్యగలడు? కాని ఆమెపెదవులు—ఒక్కసారి ముద్దుపెట్టుకోగలిగితే! ఆమెకూడా యిష్టపడేట్టే వుంది. ఒక్కసారి ఆ ఆనందాన్ని పొంది, ఇంక స్త్రీని వర్జిస్తే సరి! కాని ధర్మమా? కమలయెడల న్యాయమా? కాని కమలాతోనవంటి ఆపెదిమ, ఆ చిన్ని లేతరొమ్ము, చురుకుగా గంతులువేసే ఆకాళ్లు, తన అరిచేతుల్లో గిలగిలలాడిన ఆవేళ్లు—

మర్నాడు సాయింత్రం అతన్ని యువకులు ఉపన్యాసమిమ్మన్నారు. దేశసేవనిగురించీ, దీక్షా, త్యాగమూ, అగ్ని కురిపించాడు. యువకులలో స్వార్థపరత్వాన్ని, ప్రమత్తతనూ అతనిమాటలు చీల్చి చూపించాయి. అంతసేపూ నిర్మలకళ్లు అతనిముఖంచుట్టూ, మెడా, బుజాలూ తాకుతో, భక్తితో, సంతోషంతో, భయంతో తిరుగుతున్నట్టు తెలుస్తోనే వుంది.

తనని అభినందించే ప్రజలు వొదలగానే కమలవంక తిరిగి,

"ఎట్లా వుంది?" అన్నాడు.

నిర్మలభక్తికన్న తన సహధర్మచారిణి కమల మెచ్చుకోవాలి, తన జీవితమంతా ఘనకార్యాలకి పురికొల్పాలి.

"బాగానే వుంది."

ఉపన్యాసతీవ్రతలో వేడెక్కిన అతనిరక్తం ఒక్కసారి పదిడిగ్రీలు జారింది. వూరుకున్నాడు. మళ్లీ రాత్రి భోజనమైన తరవాత గాని కమలతో మాట్లాడేందుకు సమయం చిక్కలేదు. యీలోపున తనబాధని తరిచి చూచుకుని కమలని ప్రశ్నించా లనుకున్నాడు.

"ఎందుకు 'బాగానే వుంది?' అన్నావు?"

"నన్నడిగారుగా!"

"లేదు. విన్నవాళ్లందరూ—మళ్లీ భోజనందగ్గిర, నాయకులుకూడా—నేను మాట్లాడిన పద్ధతి అద్భుతంగా వుందన్నారు—"

"నేను బావుండ లేదన్నానా? కాని నాకుమాత్రం—అంతా వుత్తమాటల్లాగు నపడ్డది. అట్లా మాట్లాడ్డంకన్న ఏదన్నా పనిచేస్తే బావుండు ననిపించింది."

"ఏంపని? చెయ్యటంలేదా?"

"ఇంకా స్తకేనా అంతవుపన్యాసం! ఏదో జీవితమంతా త్యాగంచేసి, ఎన్నోఏళ్లు బాధలలో గడపినవాళ్లు మాట్లాడాలి. మీరు సుఖంగా భోజనంచేసి కూచుని ఆ త్యాగాలు మాట్లాడ్డం నా కేమీ బాగా లేదు."

"మరి యేం చెయ్యను? త్యాగాలఅవసరం రానీ."

"అప్పుడు మాట్లాడండి. అవసర మొచ్చి త్యాగంజేసి, అప్పుడూ యీవుపన్యాసాలు—యిప్పుడే యెందుకు?"

"మరి నిర్మల యేమంది—యీసాయింత్రం—'ఈముసలివాళ్లందరూ గొప్పనాయకుల మనేవాళ్లు ఎంతోకాలంనించి ఉపన్యాసాలు అలవాటైనవాళ్లుకూడా నీమల్లే నిప్పులు కురిపించలేరు. నీవు నిలువునా అగ్నే!' అంది. మరి యితరులని పురికొల్పడంకూడా ఒక కార్యం కాదా?"

"మాటలతో ఎవరికీ పురెక్కదు."

కమల తనని అన్యాయంచేస్తోందని అతనికి తోచింది. తన ఘనతని గుర్తించని భార్య! తనమీద యేమైనా భక్తి వుందా యీకమలకి!

"చూడండి, రండి వెన్నెలవంక చూద్దాము."

మారు పలక్కుండా కంపువా వేసుకుని ఒక్కడూ సైకిలుకట్టకేసి పోయినాడు.

తిరిగి వొస్తోవుంటే చాలామంది యువకులూ, స్త్రీలూ వెన్నెల్లో, యిసికిలో ఆటలాడుకుంటున్నారు.

నిర్మల అతన్ని చూడగానే పరిగెత్తుంకో వొచ్చింది.

వెనక ఎవరో పిలుస్తున్నారు.

"నిర్మలా, వెళుతున్నావేం?" అన్నారు యెవరో.

"నాసుందర్ వొచ్చాడు. నే నింక రాను."

ఏమనుకుంటారు వాళ్లు? కమల తనవంకన్నా చూడకుండా ఆడుకుంటోంది. ఇంకా కోపమే గావును!

"ఏమైనావు నువ్వు? అందర్నీ వెళికాను నీముఖంకోసం!"

అతనిజబ్బని రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుంది.

"చూడు, యీయవ్వన రక్తాన్నంతా చూడు. ఈనాడు యిట్లా ఆడుతున్నారు. రేపు దేశంకోసం బలిఔతారు. నువ్వు నాయకుడివై..."

ప్రేమ పర్యవసానం

"నాయకుణ్ణీ కావొద్దు, ఏమొద్దు. నన్నూ బలికానీ—"

"నాతోసహా—"

"రా."

అంతే కావాలి కమలకి! తనని నిర్లక్ష్యంచేస్తే తనకిమాత్రం ఏంలక్ష్యం? నిర్మలతో దూరంగా నడిచి వెళ్ళాడు. చప్పున నిర్మల :

"ఆయిసికమీంచి జారదాం—ఎవరు ముందరో పైకి..."

సగం పరిగెత్తి అతనిమెడని పట్టుకుని వేళ్ళాడింది ఆయాసంతో.

అర్థ మేమిటి? ఇంత చనువుగా వుండడం వాళ్ళ దేశాచారమా, లేక—

ఈమె బ్రహ్మసమాజపుపిల్ల—వాళ్ళలో స్త్రీలు స్వేచ్ఛగా వుంటారు—అందువల్ల నేమో!

ఇసికలోంచి కిందికి దొల్లుతోవుంటే—ఆ నవ్వేబుగ్గలు, గట్టిజాకెట్, ఆ చక్కని బుజాలు, ఆ గంతులు, నవ్వు.... ..

"చూడు—వాళ్ళందరూ ఒకచోట కూచుని ముసలివాళ్ళమల్లే కబుర్లు చెప్పు కుంటారు. ఈశిబిరానికల్లా—నువ్వూ నేనే పిల్లలం—ఆడుకుందాం..."

ఆటేనా! అవునా, కాదా?

"నిర్మలా!"

ఆగి ముఖ మెత్తి చూచింది. అతని కంఠస్వరంలోని అర్థం గుర్తించినట్టుంది. మొగ పిట్ట అర్థం గ్రహించి ఆయత్తపడే ఆడపిట్టవలె చూస్తో నుంచుంది.

ముద్దు పెట్టుకుంటే—

అదీ ఆటే అనుకుంటే—

ఆమె కళ్ళల్లోకి చూస్తో నుంచున్నాడు. ఆమె నిర్భయంగా చూస్తోంది. అత నేమీ చెయ్యలేదు. అతనిదీక్షా, అనుభవరాహిత్యమూ, విద్యా, అన్నీ అడ్డపడ్డాయి. పరిగెత్తుతో వొచ్చి గుంపుని కలుసుకున్నారు: ఇసికతో, నవ్వుతో నిండినకళ్ళతో—

కమల మర్నాడు ఏమీ సంతోషంగా అతనితో మాట్లాడనే లేదు.

ఘోష్ అతని శ్రీరాముణ్ణి వేటాడి చంప నిశ్చయించుకున్నాడు.

"అసలు శ్రీరాము డున్నాడా?"

"లే డంటారా?"

"నేను వున్నాడూ అనను, లేడూ అనను. ఉన్నాడని రూఢిగా అన్నవాళ్ళతోనే వాదన. ఉన్నాడని యేమిటి ప్రమాణము?"

"రామాయణము."

"ఆ ప్రకారం—'ఇలియడ్' ప్రమాణంగా 'ఎఖిలిస్' మొదలైనవాళ్లున్నారా?"

"ఆ, వుండవొచ్చు."

"జీయస్, మొదలైన దేవతలూ—"

"ఆ—"

"అంటే ఒక్కొక్క దేశానికి, ఒక్కొక్క స్వర్గమూ, వేరే దేవతలూ, వున్నారా?"

"అదెల్లా ?"

"ఈనాడు నేను పురాణం వ్రాస్తే ఇంక వెయ్యేళ్లకి దాంట్లో నేను వ్రాసిన మనుషులూ, రాక్షసులూ ఈనాడు వున్నారని ఆనాటివాళ్లు అనుకుంటారు."

"మరి రామాయణం నిలవలేదా యిన్నియుగాలు—"

"దాని సౌందర్యంవల్లా, మనుషుల మూర్ఖంవల్లా నిలిచింది. కవి ఆలోచించి వ్రాసినవన్నీ నిజమంటే......"

శ్రీరాముడు తనని అన్యాయంచేశాడు. అంతకన్న 'గట్టిగా' వాదనకి నిలవక రాముడు—తనని సిగ్గుపాలు చేస్తున్నాడు.

మర్నాడు పొద్దున్నే అతను పనులలో వుండగా నిర్మల వొచ్చింది. అతనిచేతివంకా, కలంవంకా చూస్తో మాట్లాడకండా నుంచుంది. అతను కొంచెం తల యెత్తాడా గడగడ వాగుతుంది. కాంగ్రెసునాయకులనడకా, మాటలూ అనుకరిస్తుంది. అతను వ్రాసుకుంటున్నాడన్న మాటే కాని అతసేపూ అతనిమనసంతా ఆమెమీదా, అతనికాలుని తగులుతున్న కుచ్చెళ్ల జరీ అంచుమీదా, గ్రోడిలో గుచ్చుకున్న మరువంకొమ్మమీదనే వుంది. చప్పున ఆలోచించకండా—

"విడవలేనంత మోహం కలుగుతుందనుకో ఏం చేస్తావు ?"

"ఆ—"

చాలా అనేశాడు. మార్చాలి.

"ఎవరన్నా ఒకమ్మాయికి, ఒకాయనమీద మోహం కలిగితే-

"పెళ్లి చేసుకుంటుంది."

"ఆయనకి పెళ్లా ముంటే—"

"తప్పు అట్లా మోహించడం చాలా తప్పు. పరదేశాల ఆచారాన్ని మనం అనుకరించకూడదు. అందులో ఆ భార్యని అన్యాయం చెయ్యడం చాలా దుర్మార్గం—పైగా తనతోటి స్నేహితురాలైనప్పుడు—ఏం, అతను గాక యింక ప్రేమించటానికి ఎవరూ లేరా ?"

ప్రేమ పర్యవసానం

"మరి యిట్లా ఆడుతో, నవ్వుతోవుంటే మోహం కలగదా?"

"కలిగినప్పుడు దాచుకోవాలి. అందుకు అసాధ్యమైతే ఆ మోహాన్ని నాశనం చెయ్యాలి. ఏం లాభం మోహించి!"

వెళ్లిపోయింది.

కాని వెడుతో ఎంత ప్రేమగా తనవంక చూసిందా అనుకున్నాడు.

కమల మొహంవంక చూడడం సిగ్గుగా వుంది. తానేమీ చెయ్యకపోయినా అతని హృదయంలోని రహస్యవాంఛ అతన్ని నేరస్థుణ్ణి చేస్తోంది.

అతనికి దీక్షలమీద భక్తి పోయింది. నిర్మల తనవెంట తిరిగినంతసేపూ, అధర్మమని, తప్పించుకోవాలని చూశాడు. ఇప్పటికీ నిర్మల తనతో ఆడుతోంది గాని, అంతకన్న దేనికీ సంసిద్ధురాలు కాదు. ఆమె కావాలి తనకి. నవ్వేస పెదవులతో అనుభవించాలి. ఆపరుగును, గంతులను తనచేతులలో లీనంచేసుకోవాలి.

రాజాగారి బంగళాలో టీపార్టీకి వెళ్లారు. కమల రాలేదు.

"నిర్మలా, యిట్లా రా—నీకో సంగతి చెపుతాను."

ఇద్దరూ అందరికీ దూరంగా పున్నాగచెట్టుకింద నుంచున్నారు. నిర్మల అందికదా—

"చూడు—అందరూ అట్లా కూచుని, ఆ పదార్థాల నన్నిటినీ నోట్లోకి తీసుకుంటూ వుంటే చూడ్డం యెట్లా వుంటుంది? ఎప్పుడన్నా యోచించావా? చూడు, ఆ ఆచారి దూరాన్నించి పళ్లెం వొస్తోవుంటేనే పిల్లి పిచికని చూసినట్టు ఎట్లా చూస్తున్నాడో! అంతా తిండి తిండి! ఒక ర్నొకరు చూడరు—మాట్లాడరు—ఏదో ఆ తిండిలో మధ్య ఒక పలుకు. యీ వుచితంగా వొచ్చిన యీ పదార్థాలన్నీ మనం యెంత సొమ్ముచెయ్య గలమా అనేధ్యాస!

"ఇంకా ఆకలి లేదే అని దుఃఖం. పదార్థాలు అందకపోతే దుఃఖం. రెండూ సరిపోవాలి.

"మనం మనుషులం కాదనుకో, ఈమనుష్యజాతివంక ఎక్కణ్ణించో వొచ్చి చూస్తున్నా మనుకో, మనకి ఆకలిదప్పులు లేనివాళ్లి మనుకో, ఏమనుకుంటాం? ఈబిళ్లల్ని, యీ పుండల్ని వీ ళ్లెందు కిట్లా లోపలికి యెక్కించుకుంటున్నా రా అనుకుంటాం—పడవదో నెలో పెస్తా లెక్కించినట్టు జేబులు పట్టక శరీరంలోపల వేసుకుని తీసుకుపోతున్నా రనుకుంటాము.

"చూడు ఆపిల్లని యెట్లా ప్రోత్సాహపరుస్తున్నాడో ఆతండ్రి—వూరికే వొచ్చింది గాగా తినమని—

"ఇంక చూడలేను రా—"

వాళ్లిద్దరూ బంగాళా వెనక్కి నడిచి వెళ్లారు.

"తమాషాగా ఆలోచిస్తావే!"

"అంతే కాదు, అనుకుంటానుగదా—ఆపదార్థాలు ఎక్కణ్ణించి వొచ్చాయి—సాయంత్రమప్పుడు చల్లగాలిలో పడుకున్న శనగచేలు, గడ్డిని మేసి గంభీరంగా యింటివేపు నడిచే ఆవులు, మెత్తగా పచ్చనిఆకుల్లో వేళ్లాడే మిరపపళ్లు, సముద్రపు పెద్దఅలలు, అన్నీ అన్నీ యీనోళ్లలోకి దూరేందుకు పదార్థాలని తయారుచేస్తున్నాయని—

"గులాబీపువ్వుని చూస్తే దానివాసన—పన్నీరై మిఠాయిలో కలసి టీపార్టీ వాడి గొంతులో దూరుతుంది—వందలకొలది పువ్వుల్ని నలిపి సారం తీసి వీళ్లగొంతుల్లో పోసేందుకా!

"కాశ్మీర దేశపు కుంకుమపువ్వు, మైసూరు జాజికాయ, మళయాళపు లవంగం—ఆవాసనలు—ఆతోటలు—వాటిని పండించే ఆకర్షకులు అందరూ వీళ్లు అట్లా తిని అజీర్ణాలు తెచ్చుకునేందుకా, రాత్రింబవళ్లు పనిచేస్తున్నారు? అంతే కాక పువ్వు పువ్వుకీ ఎగిరే తేనెటీగ పువ్వుల్ని కాయలు చేస్తోంది పాపం—వీళ్లనోళ్లకోసం. సమస్తమూ తన వుష్ణంతో పండించే సూర్యుడు—"

"ఇంక చెప్పకు నాకు ఒళ్లు మండిపోతోంది. నేను వెళ్లి నువ్వు చెప్పిన లెక్చరంతా చెప్పి ఓకర్ర తీసుకు వాళ్లమీద పడితే యేమంటారో!" అంటున్నాడు గాని అతనిదృష్టి అంతా ఆమెనడకమీదా, ముళ్లు తప్పించుకోడానికి వొంగే ఆమెఅందంమీదా వుంది. దోవ చిన్నదై దగ్గిరగా వొచ్చినప్పుడు ఆమెచెయ్యి తగులుతుందేమో, ఆమెచెరుగు తగులుతుందేమోనని ఆశపడ్డాడు. ఆతోటా, సాయంత్రమూ, గడ్డిలో పువ్వులూ, పురుగులూ లోకాన్ని కొత్తగా తోపిస్తున్నాయి.

"ఇట్లా కూచుందాము, ఒక్కరవ్వ సేపు. వాళ్లు ఉదరాలు నింపుకున్నంత సేపూ..."

అని కస్తూరితుమ్మకింద పచ్చికమీద కూచున్నారు.

"ఏం తింటే యింత ఆనందం కలుగుతుంది! యీపచ్చికా, ఆకాశమూ, ఆ తేనె పిట్ట కూతలూ, యీగాలినిశ్శబ్దం—" అంది.

"నాపక్కన నువ్వూ—" అన్నాడు.

మాట్లాడలేదు. ఆమె మెల్లిగా తలెత్తి—

"నాకు దిగులువేస్తోంది, ఎందుకో : యిట్లాంటిచోట్ల పొందే నిర్మలమైన ఆనందంలో దిగులుకూడా కలిసే వుంటుంది. ఎందుకా అని యోచిస్తా ననుకో, ఒకప్పుడు ఇదంతా వొదిలిపోవలసిందేకదా!"

ప్రేమ పర్యవసానం

"వుండు యీవూళ్ళోనే. చాలాసార్లు వొద్దాము యిక్కడికి."

అర్థంకానట్టు చూసింది అతనివొంక.

"అది కాదు, మనం యీలోకాన్ని వొదిలినప్పుడు ఇంతఅందమైన లోకమే వొదిలిపోవాలికదా!" అంది.

"ఇంకా, యింతకన్నా అందమైనలోకాలు యెన్ని వున్నాయో!"

"ఏమో !"

"మరి మీబ్రహ్మసమాజంలో ఏం నమ్ముతారు?"

"మతం అట్లా వుండనీ. మనకి నిశ్చయ మేమిటి! నిశ్చయమైన, చనువైన యీ ప్రదేశాల నన్నిటినీ వొదిలిపోవాలే అనీ—అదే కాదు—ఆదిగులు ఎట్లా ఎందుకు వస్తుందో తెలీదు. ఇప్పుడూ అంతే—నువ్వూ, యీఅందమూ, నా కింకేం కావాలి? కాని దిగులు—"

"ఐతే పోదాము."

"వొద్దు. ఆదిగులు యెంతో మధురమైనది."

మాట్లాడలేదు. చప్పున అతనిచెయ్యి పట్టుకుని—

"చూడు" అంది రహస్యం చూపినట్టు. పడమట సూర్యుడు అస్తమిస్తో నల్లని మబ్బువెనకనించి తోకచుక్కవలె కిరణజాలాన్ని తూర్పువేపు చిమ్ముతున్నాడు.

నిర్మల వూపిరి బిగపట్టి చూస్తోంది. ఆమె మెరిసేకళ్లూ, ఎత్తినతలవెనక జాకెటు మీద పడుతున్న జుట్టూ, గడ్డి నానుకున్న ఆమెచెయ్యీ అన్నీ ఆతెల్లనికాంతిలో తడిసి, అతన్ని అనేకవిధాల బాధపెడుతున్నాయి.

"నువ్వు మీదేశం వెళ్లకు."

"వెళ్లక—"

"ఇక్కడ వుండు—మనిద్దరమూ—"

తరవాత ఏమిటో అతనికి తెలీదు. ఆమె చూస్తోంది అతనివంక ఏమి చెపుతాడని—

"నువ్వు వుంటే—నేను—నీనించి, నీకళ్లచూపుతో నాలో ప్రవేశించే శక్తితో, యీదేశాన్ని—యీప్రజలలో యెంతఉత్సాహాన్ని పురిగొల్పనా అనిపిస్తుంది. నువ్వు వెళ్లకు. నువ్వు నాకు, యీదేశానికి, యీప్రజలకు నీఅవసర ముంది. నీమూలాన్న నేనెంత తీవ్రసేవను చూపగలనో నీకే అర్థమాతుంది."

మాట్లాడలేదు.

"వెళ్ల నను."
"వెళ్లను."

"ఇదే వాగ్దత్తం. ఈరోజుతో మనిద్దరిజీవితాలూ ఏకమైనాయి. ఇంక మనిద్దరికి భేదం లేదు. భారతమాతముందు, దేశసేవాదీక్షను తీసుకుంటున్నాము. మనిద్దరికీ యింక భేదం లేదు."

చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకున్నాడు.

ఇంక ప్రతిదినమూ, ప్రతిసాయింత్రమూ, నెలలు, సంవత్సరాలు, ఆమె కోమలత్వంతో, ఆమెజుట్టు మృదుత్వంతో, ఆమె మెత్తనిమాటలతో, తాను పొందగల ఆనందాన్ని, సాహసాన్ని తలుచుకుని ప్రమత్తుడైనాడు. కొత్తగా మంచివైను తాగినవాడివలె ఉద్రేకవంతుడైనాడు. ఆమెచేతిని పట్టుకుని దగ్గిరిగా లాక్కుని అతన్ని ప్రశ్నించే పెదవుల్ని ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. ఆసాయంత్రము చీకట్లో ఒకరి నొకరు అనుకుని వాళ్లు సమస్తమూ మరిచారు.

మెల్లిగా నిర్మల—
"కమల—"అంది.

"కమల—కమల—నాభార్య! దాని కీదేశత్యాగం అర్థంకాదు—నువ్వు, నువ్వు—నా దేవతవు—నాసోదరివి—మనప్రేమ పవిత్రము—మనప్రేమ నిర్మలము!" అన్నాడు. ఆమెని కావిలించుకున్న నిమిషంనించి, అతనిమనసు బాధిస్తూనేవుంది. ఏకపత్నీవ్రతమూ, కమలమీదప్రేమా, కమలయెడల విశ్వాసమూ అన్నీ గిలగిల లాడుతున్నాయి అతనిముందు—నిర్మల అన్నమాట అతనియోచనల్ని అందుకుని అతనిసందేహాలకే ప్రత్యుత్తరాల్ని కల్పించింది. అవును, నిర్మలను కావిలించుకోడం పవిత్రము. దేహాలమీద కామం కాదు. ఆత్మసంయోగానికి చిహ్నము. ఆమె సోదరి. ఇంక భయము లేదు. అర్థమయింది అతనివాంఛ. ఇదంతా దేశసోదరిమీదిప్రేమ. అంతే! ఇంక అతనికి భయం పోయింది. సందేహం పోయింది. ఏమీ సంకోచం లేకండా ఆమెముఖాన్ని ఎన్నోసార్లు ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. సంతోషంతో ఆమె అతనిచేతుల్లో వొణికింది.

వీళ్లు వెళ్ళేప్పటికి టీపార్టీ అయిపోయింది. నౌకర్లుతప్ప యెవరూ లేరు. శిబిరానికి వొచ్చేప్పటికి ఘోష్ కోపంతో "ఏమైనారు మీరు? ఎక్కడా కనపళ్ళేదు." అన్నాడు.

"అట్లా తిరుగుతున్నాము."

"ఏమిటి? ఒక్కత్తెనీ, ఆడపిల్లని తీసుకుని రాత్రి తిరుగుతున్నావా? నీకు బుద్ధి లేదూ?"

ప్రేమ పర్యవసానం

"ఆత్మలు యేకమైనాయి—దేశసేవలో..."

ఇల్లాంటివేవో అనబోయి 'ఇప్పుడతని కర్థంకాదు, ఆకోపం తగ్గితేనే గాని' అనుకుని ఇప్పుడేమనాలా అని ఆలోచిస్తున్నాడు. నిర్మల ఏమో దూకుడుగా బెంగాలీలో అంటోంది. హిందీ తెలిసిన అతనికి 'నీ కెందుకు నాసంగతి? నీపని నువ్వు చూసుకో. నామీద అధికారంచేస్తే జాగ్రత్త' అన్నట్టుంది.

అతనిచెయ్యి పట్టుకుని తీసికెళ్ళింది. ఆమెధైర్యం తనకి లేకపోయిందికదా అని సిగ్గుపడ్డాడు.

ఆరాత్రినించి నిర్మలసంగతి తలుచుకున్నప్పుడల్లా ఒళ్లు పులకరించింది. జీవితంలో కొత్తఉత్సాహమూ, వెలుగూ కనపడ్డది. నూతనజ్ఞానేంద్రియం ఒకటి తెరుచుకున్నట్టయింది. నిర్మల తనసోదరి, తనమిత్రురాలు, తనకి నవోత్సాహ మిచ్చేశక్తి—ఇంకేం కావాలి. ప్రతిపనీ సహజమైన గానంతో కూడినట్టు తోచింది. కాని కమలతో మాట్లాడేప్పుడూ, ఆమె తనదగ్గిరికి వొస్తేనే యేదో భయమూ, కాపట్యమూ తోస్తున్నాయి. ఎందుకంతబాధ? తానేమి చేసినట్టు? తన కొత్తసంతోషాన్ని కమలకు చెప్పా లనిపించింది. కాని ఏమాటలతో చెప్పాలో తెలీదు. నాల్గైదుసార్లు ప్రయత్నించి వూరుకున్నాడు.

ఎట్లా చెప్పినా ఆమెకి అర్థంకాదు. ఎందు కర్థం కాకపోవాలి? కమలకి తనని అర్థం చేసుకునేటంత ఔదార్యమూ, ఔన్నత్యమూ లేవు, అని సమాధానం చెప్పుకున్నాడు. ఎంత సన్నిహితులైనా ఒకరిభావాలు యింకొకరికి తెలియచెయ్యడం ఎంతకష్టం! భాషాలోపమా, లేక సానుభూతి లోపమా?

పగలంతా పనిలో వూపిరాడలేదు. ఎప్పుడు సాయింత్ర మౌతుందా, నిర్మలని చూద్దామా అనుకుంటున్నాడు. వెన్నెల వొస్తుంది. తానూ, నిర్మలా, కమలని తప్పించుకోవాలి. నిర్మలకూడా పగలంతా తనని తలుచుకుని ఆత్రుతపడుతూవుండాలి. రెండుసార్లు ఆపక్కనించి వెళుతూ చిరునవ్వు నవ్వింది. కాని లోపలికి రాలేదేమో! తన పనితొందరని చూసివుంటుంది. పోనీ తనే పనిని ఆపి వెడితే! కాని ఆవొక్కరవ్వ మాట్లాడించి ఏంలాభం? అంతకన్నా ఆమెనే రానీ; తా నెందుకు వెళ్లాలి?

సాయింత్రం బైట చాప వేసుకుని కూచున్నాడు.

కమల మాట్లాడుతోంది. నిర్మల పత్తాలేదు. నిర్మలసంగతి కమల నడగాలని వుంది కాని ధైర్యం లేదు. ఎందుకు అడగకూడదు? తప్పేముంది?

నిర్మల ఏనిమషానైనా రావొచ్చు. అప్పుడింక ముగ్గురూ తప్పరు. కమల వుంటేనేం? నిర్మలా తానూ దగ్గిరిగా కూచోకూడదా? చేతులు పట్టుకోకూడదా? తనకో చెల్లెలు వుంటె! అట్లా కూచోదా? బుజంమీదమాత్రం చెయ్యి వెయ్యడా? ఒక వేళ కమల ఎక్కడికన్నా వెడితే!

నిర్మల రాలేదు.

"నిన్న లెక్చరులో ఆసింగుగారు ఎవరు, పొట్టిగా లేడూ, పంజాబీ—అత నేమన్నాడంటే—"

"అబ్బా, చావనిద్దూ! వాళ్లసంగతి పోనీ."

"ఎందుకు చిరాకుగా వున్నారు?"

"ఎక్కడన్నా తిరిగివొస్తాను."

అని లేచి వెళ్లిపోయినాడు. నిర్మల ఏమయింది? ఎందు కాఉద్వేగం? తొర తొరగా ఆమెఉండే చోట్లన్నీ తిరిగాడు. చివరికి తాటితోపు వెనక యిసికలో ఘోషుతో మాట్లాడుతూ కూచుంది. శివరావుకి చాలా కోపం వొచ్చింది. కాళ్లు వొణికాయి. పెదవు లార్చుకు పోయినాయి. నిర్మలని చాలా బాధించా లనిపించింది. తిరిగి వెళ్లిపోయినాడు.

కాని తను వెళ్లింతరవాత వాళ్లను వొంటరిగా ఆయిసికలో, ఆచల్లనిగాలిలో, నిర్మలజుట్టులో అతనివేళ్లు—ఆమెబుజాలమీద అతని బుజాలు...

రోజూ తనే చూస్తున్నాడా వాళ్లు కలుసుకోకుండా? వారంకిందట తనెక్కడ వున్నాడు!

పాపం నమ్మి ఆతలిదండ్రులు ఆపిల్ల నిట్లా, పంపితే వొంటరిగా, పవిత్రమైన దేశసేవకై యీతుచ్ఛితుడు, యీపాపి, యీదేశద్రోహి ఆమె మనసుని నెమ్మదిగా కృత్రిమ మార్గాలమీద తిప్పుతున్నాడు. ఏవోమాటలు చెబుతున్నాడు. వెనక్కివెళ్లాడు. బహుశా, ఇంక తనతో మాట్లాడవొద్దని బోధిస్తోవుంటాడు. ఆమె తలిదండ్రులతో చెపుతానని బెదరిస్తోవుంటాడు.

"ఎక్కడికో షికారు వెడుతున్నారే!" అన్నాడు ఘోష్.

నిర్మల చిరు నవ్వి వూరుకుంది.

అతను సిగ్గూ, బిడియమూ విడిచి కూలబడ్డాడు, వాళ్లదగ్గిర.

వాళ్లిద్దరూ ఒక్కమాట మాట్లాడలేదు. ముగ్గురూ మొద్దుల్లాగు కూచున్నారు. తొమ్మిదయింది. చీకట్లో ఘోష్ సిగరెట్టువెలుగు కనపడుతోంది. చీకట్లో నవ్వుకుంటు న్నారా? వాళ్లచేతులు తాకుతున్నాయా?

ప్రేమ పర్యవసానం

అందరికీ ఆకళ్లు పుట్టాయి గావును ఒక్కమాట మాట్టాడకండా లేచి శిబిరానికి పోయినారు.

శివరావు ఇంక నిర్మలమొహం చూడకూడదని నిశ్చయించుకున్నాడు. తనని పలకరించినా పలకకూడదు. ఇట్లాంటివాళ్లని నమ్మితే అధోగతి తప్పదు.

భోజనం పాకదగ్గిరికి వెడుతూవుండగా నిర్మల పరిగెత్తుకొని వొచ్చింది.

"అబ్బా! దేవుడిమల్లే వొచ్చావు. ఎవడితో మాట్టాడదామన్నా 'ప్రేమా, కామమూ' అనేవాడూ, చేతులూ బుజాలూ తాకించాలని చూసేవాడే గాని, నిర్మలంగా స్నేహంగా మాట్టాడేవాడు ఒక్కడూ లేడు. వున్నతమైన యోచనలే లేవు ఎవడికీ! నువ్వు వొచ్చినా పోడే!" అంది.

సుందరశివరావు కోపమంతా పోయింది.

"మళ్లీ మనం కలుసుకోడ మెప్పుడు——"

"రేపు."

అని అతనిచేతిని గట్టిగా పట్టుకుని కళ్లల్లోకి నవ్వి వెళ్లిపోయింది.

మర్నాడంతా అతనిగదిలోనే వుంది నిర్మల. కాని అంతకాలమూ యెవరోఒకరు అతనితో మాట్టాతూనేవున్నారు. మధ్యాహ్నం వూపిరాడకండా లెక్కలు చూస్తున్నాడు. చప్పున నిర్మల వొచ్చి నుంచుని "కాలేదా, లెఖ్ఖలు!" అంటోంది.

ఆమెచెయ్యి పట్టుకుని కిందికి లాగి ఆమె అల్లరంతా పోయ్యేట్టు ముఖమంతా ముద్దుపెట్టుకున్నాడు—చప్పున వొదిలాడు. ఏమంటుంది? అరుస్తుందో, కొడుతుందో, వుమ్మేస్తుందో!

"తప్పు కాదా?" అంది మెల్లిగా.

గుండె నిబ్బరపడి అప్పుడే భయపడి యెందుకు వొదిలానా అని దిగులుపడి, ఆమెవేపు చెయ్యి జాస్తే దూరంగా జరిగింది.

"వొద్దు——ఇప్పుడు వొద్దు——అట్లా చూస్తా రెందుకు? నే నేమీ అనుకోను——మీ హృదయం నాకు తెలుసు

"మనది పవిత్రమైన స్నేహం. ఈముద్దులవల్ల అపవిత్రమౌతుందా!" అంది.

"అవును" అన్నాడు సందేహించే గొంతుకతో.

"మళ్లీ వొస్తాను."

"మరి సాయింత్రం వొంటరిగా కలుసుకోవాలి."

"వొంటరిగా యెందుకు? వొద్దు."
"కాదు. నీతో మాట్లాడాలి."

"మాట్లాడేముకదూ? అన్నిమాటలు చెప్పాలా జ్ఞానంకలవాళ్లకి. నా కర్థమగుంది కదూ మన స్నేహబంధం!"

"వొస్తేనేం?"
"ఏం లేదు. ఎప్పుడో తీరికైనప్పుడు చూద్దాంలెండి. ఇప్ప డేమవసరం?"

ఘోష్‌తో ఎక్కడికో వెళ్లడానికి యిదో యెత్తు గావును అని పరిపరివిధాల ఆలోచించాడు.

సాయింత్రం చారుడివలె చూస్తే ఆడవాళ్లతో వుయ్యాల లూగుతోంది. ఘోష్ ఒక్కడూ ఏదో పోగొట్టుకొన్నవాడివలె మైదానమంతా వెతుకుతున్నాడు.

సాయింత్రం ప్రయత్నించి ఆమెని తక్కినవాళ్లలోంచి విడతీసి—
"నే నింక నీతో మాట్లాడకండా వుండలేను ను వొక్కసారి రావాలి."
"వొద్దు, ఎక్కడికీ కదల్లేను."
"బండిచేస్తాను."
"నాకు రావాలని లేదు. ఇక్కడ కూచుని మాట్లాడండి."

తనమాట వినక ఎదురుతిరిగే యీ స్త్రీని చూసి అతని పురుషత్వం మండిపడుతోంది. ఆమె ఎవరు? తనెవరు? కాని స్నేహంవల్ల కాని, జాలివల్ల కాని, స్త్రీ కొంచం పురుషునికి స్వతంత్రమిచ్చిందా, ఇంక అతను తీసుకునే అధికారానికి అంతం వుండదు. చిటికినవేలు తాకడానికి వొప్పుకుంటే ఇంక ఆశరీరమంతా, మనసూ, స్వేచ్ఛా, అన్నీ తనస్వంతమూ, తనహక్కూ, తనఆస్తే అనుకుంటాడు.

"నువ్వు రాకపోతే, ఇంతమాత్రం నాసరదా తీర్చకపోతే నీకు నామీద ప్రేమ యేమిటి?"

"నీమాట వినేరకం ప్రేమ వుందన్నానా? నన్ను మోసుకుపోతే నేను వూరుకుంటా నన్నానా?"

"కాదు, నీతో మాట్లాడా లంటే—"
"మాట్లాడు, ఇక్కడ?"
"వొస్తేనేం?"
"ఎందుకు రావాలి?"

ఇంక గతి లేక కూచున్నాడు. కాని అంతసేపూ ఆమెని యెట్లా గాయం చెయ్యాలో అని చూస్తున్నాడు.

"పోనీ, అంతఅయిష్ట మైతే మానేద్దాం స్నేహం!"
"సరే!" అని లేస్తోంది.

"వెడుతున్నావా? నువ్వు మారిపోయినావు. నీమన సెవరికో యిచ్చావు. యింత చంచల మనుకోలేదు."

"ను వ్వింత మూర్ఖుడ వనుకోలేదు."
అని వెళ్ళిపోయింది.

అక్కడే అతను ఆలోచిస్తో కూచున్నాడు. చల్లగాలికి రక్తంకూడా చల్లనై వివేక ముదయించింది. నిర్మలకోసం వెతికాడు. ఆమె ఒక్కర్తా వంటశాలలవెనక కూచునివుంది.

"నిర్మలా! నేను శుద్ధగాడిదెను!"
"నే నింకో గాడిదను. రా, యిట్లా వొచ్చి కూచో!"

కొంచంగా చీకటవుతోంది. ఇంగువతాలింపుల వాసనలు కొడుతున్నాయి. మెల్లిగా ఆమెచెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

"ఏం చేస్తున్నావు రోజుల్లా, చెప్పు" అంది.
చెపుతో నడుంమీద చెయ్యి వేస్తే దూరంగా జరిగింది.

అతను ఆలోచించుకుంటున్నాడు. తాను చేసింది తప్పు. అంతచనువు తనసోదరితో తీసుకోడం అసహ్యమైనపని. బుద్ధిమంతురాలైన నిర్మల ముందు తెరిపిని పడి తనని దూరాన వుంచుతోంది. ఆమెకి కృతజ్ఞుడై వుండాలి. ఇంక తమయిద్దరిస్నేహమూ ఎంత మధురంగా వుంటుంది. ఎంత గొప్పఔన్నత్యాన్ని పొందుతుంది. జీవితమంతా ఎంత రసవంతంగా ఉంటుంది. ఇద్దరూ ఎప్పుడూ నవ్వులో మాట్లాడుతో—మళ్ళీ ఎప్పుడైనా ఆమె మనసు మారినప్పుడు గట్టిగా, దగ్గిరిగా, విల్లువలె వున్ననడుం, ఆ నవ్వేకనుబొమ్మలూ—ఈకాటిన్య మేమవుతుంది—వుండదు—తాత్కాలికం—మళ్ళీ ఆరాత్రివలె తనచేతుల్లో వూగుతో—ఆగాడు! ఛీ! మళ్ళీ తలపు లట్లా తిరిగాయి యేమిటి? అట్లా కాదు. ఈమె తనచెల్లెలు—అంతే. అంతవరకే—

పాపం, తను కమల నెంత అన్యాయంచేశాడు! ఇంక ఎన్నడూ, యేస్త్రీనీ తాక కూడదు. తను యేకపత్నీవ్రతం పాలించ తలుచుకున్న యోధుడు.—అతనికి కోపం తెప్పించానేమో; నిర్మల అతనిచేతిని మెల్లిగా వేళ్లతో వెతుకుతోంది. అతిప్రయత్నంతో తన

చేతిని వెనక్కి తీసుకున్నాడు. తనకు మనోనిబ్బరముంది. తాను దేశసేవలో తనజీవితాన్ని ఆహుతిచేయ తలుచుకున్నధీరుడు: ఈస్త్రీ తన కేంలెక్క! తనచేతిని వెనక్కి తీసుకున్నందుకు కోపం రాలేదుకద! తను చేతి నట్లా ఉంచితే, తనచేతిని నడుముచుట్టూ పోనిస్తే వొప్పుకునేదేమో!

చంద్రుడు కాకినాడపురంమీదనించి ఉదయిస్తున్నాడు. తాటాకుదళ్లూ యిసికా మంత్రంకింది కొత్తలోకం వుదయించినట్టు మేలుకుంది. ఇసిక వెండిగా, చెట్లచిగుళ్లు తళుకు రేకులుగా, పక్కన వున్న గుండిగల్లో నీళ్ళు పాదరసంగా మారాయి. వెన్నెల వాళ్లిద్దరి హృదయాల్లోకి రసత్వాన్ని భగ్గుమనిపించింది. కాని యీామెతో స్నేహం చూసి ప్రజ లేమనుకుంటారు? అనుకోనీ, తనమనసు పవిత్రమైనప్పుడు ప్రజల అభిప్రాయాలు తుచ్ఛమైనవి.

"నిర్మలా, అట్లా తిరుగుదాం రాకూడదూ?"

"వొస్తాను, కాని మొన్నటివలె నన్ను బాధించకూడదు."

"బాధించానా?"

"ఊ!"

"బాధపడినట్టు లేవే!"

"కాని బాధే—మరి చెప్పు."

"నిజంగా బాధించను."

ఇసికలోంచి రైలుపట్టాలు దాటి వెళ్ళారు. ఒక చిన్నపల్లె వొచ్చింది. ఎవరూ బైట లేరు. కాని గుడిశల్లోంచి చిన్నదీపాలూ, భోజనప్రయత్నం చేసే మనుషులసంతోషరవాలు, పిల్లలమారాములూ, వినపడుతున్నాయి. దాటి జీడిమామిడితోపు దగ్గిరికి వెళ్లారు. అక్కడ యిసికలో తీసిన దొరువుగట్టుమీద కూచున్నారు. ఎదురుగా వెన్నెల నీలమైన నీళ్లమీదా, అవుగున యిసికమీదా పడుతోంది. ప్రపంచమంతా వాళ్లిద్దరిప్రేమకోసం సృజించినట్లుంది. ఏయింద్రజాలమంత్రంవల్లనో అస్లల్లనిచెట్లనూ, మెత్తనియిసికనూ, తెల్లని ఆకాశాన్ని కల్పించి, ఆరాత్రికి వాళ్ల నాలోకంలో వొదిలింది విధి. ఆపలేని 'రొమాన్సు', భరింపలేని ఆనందం అతనిహృదయంలో వుడికిపోయినాయి.

"జీవితమంతా యిట్లా వుంటే యెంత బావుంటుంది."

"వుండదు యీమనుష్యమాత్రులికి. కాని అప్పుడప్పుడు యేదో ఒకరాత్రి యిట్లాంటిది దేవతలు ప్రసాదిస్తారు."

"నీతో యిట్లా రావడం తెలివితక్కువ పని."

"నావల్లనే!"

ప్రేమపర్యవసానం

ఆమె మాట్లాడలేదు.

"మనిద్దరమూ, యీజీవితమంతా యిట్లా ఏకమై గడపబోతున్నాము. మనప్రేమ, ఆకాశంలో ఆచంద్రుడివలె నిలిచి మన జీవితాల్ని యిట్లా చల్లగా నిర్మలంగా వెలిగిస్తుంది. నిర్మలా! నాసందేహాన్ని తీర్చు: వెక్కిరింపుకి అన్నావా, నిజంగా అన్నావా, నువ్వు యిక్కడే వుండిపోతావా?"

"వుంటాను.

ఆమె బుజంమీద చెయ్యి వేశాడు. ఆమె ఆలోచిస్తో వూరుకుంది. దగ్గిరిగా ఆనుకుని కూచుని, ఆమెనికూడా లాక్కున్నాడు. తరవాత యింకా చనువు తీసుకోడానికి ప్రారంభం చెయ్యగానే

"ఏమని వాగ్దత్తం చేశారు?" అంది నెమ్మదిగా.

మాట్లాడకండా వొదిలి, దగ్గరగా కూచున్నాడు.

కాని యిద్దరికీ కూడా యేదో హృదయాల్లో గొప్ప ఆరాటం జరుగుతున్నట్టు తెలుసు. చిన్నప్పణ్ణించి అలవాటయిన ఆటంకాలు ఒక్కటొక్కటే ఆయుధాలు పట్టుకుని పైకి లేస్తున్నాయి. సహజంగా అనాదిగా యీ జీవితాన్నే పాలించే శక్తులు, వాటి నొక్కొక్కదాన్నే నరికి కిందికి తోస్తున్నాయి.

నిర్మల కళ్లల్లోంచి కన్నీళ్లచుక్క జారి చెంపమీద వజ్రంవలె మెరుస్తోంది.

"వొద్దు, నేను నిన్నేం చెయ్యను." అంటూ ఆమెని కావిలించుకుని యిసికమీదికి తనబరువుతో వొరిగాడు. ఆమె మాట్లాడలేదు. ఒకరిపక్కన ఒకరు పడుకున్నారు. కొంచం సేపట్లో జుట్టుకి యిసిక కాకుండా అతను తన బుజాన్ని ఆమెకి యిచ్చాడు. అతను ఆమెని చాలాసార్లు ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. కాని త్వరలో ధైర్యం కలగలేదు. ఏ నిమషాన తన మోహాన్ని గుర్తించి నిరాకరించి లేస్తుందో, యే నిమషాన ఆ మహాయింద్రజాలం విచ్ఛిన్న మౌతుందో నని భయం. ఆమెకి తనకున్నకోర్కె లేదనో, లేక స్త్రీకి సృష్టిపెట్టిన భయం వల్ల ఆమె నిరాకరిస్తుందనో, అతనికి సందేహం. అతనిముద్దులకింద ఆమె పెదిమ కొంచంగా కదిలినప్పుడు అతనికి ధైర్యం కలిగింది. గట్టిగా ఆమెమీద పడి వొత్తుకున్నాడు. తరవాత అతని కేమీ సందేహం కలగలేదు. కళ్లు మూసుకుని, తనచేతుల్లో అతనిమెడ కావిలించుకుని యింకా దగ్గిరిగా లాక్కుంటోంది. రొమ్ముకి అతి ఆశతో, అత న్నదుముకుని, అతన్ని కదలనీకండావుంది. వొదిలితే యింకేమన్నా చేస్తాడని భయంవల్లనా లేక ఒక్కనిమషమన్నా అతన్ని వదలలేకనా! కాని ఎంత గాఢంగా వున్నా అట్లా...నిష్కారణుడుగా వుండడం అతనికి బాధగా వుంది. యీప్రపంచంలో, యీ యింద్రజాలలోకంలో, యింక యేం జరుగు

తుంటా అని ఆమె చూస్తున్నట్టుంది. ఆమెకి తెలీక పోయినా, ఆమె శరీరంలోని అణువులు, నరాలు, సూక్ష్మజీవులు, అన్నీ, శాంతిలో అంతమయ్యే అగ్నిజ్వాలకోసం తపిస్తున్నాయి.

"నువ్వు నా క్కావాలి" అని ఆమె చేతుల్ని విదిలించుకుని, ఆమెకు మరణబాధతో తుల్యమైన చరమావస్థను కల్పించి ప్రమత్తనుగా చేసిందాకా వొదలలేదు. ఆమెకూడా అన్ని సందేహాలనూ, ఆలోచలనూ వొదిలి, అతనితో సమానంగా, ఆనందంగా, కళ్లు విప్పి చూస్తో అనుభవించింది ప్రతి చిన్న, చిన్న కామాలనూ, అగాధమైన ఆలింగనాలనూ...

....

ఆ యిసికలోంచి అతన్ని వొదిలించుకుని లేవడమే ఆవేశంగా లేచి కూచుంది. ఒక్కమాట లేకండా హృదయం పగిలేట్టు ఏడ్చింది.

"ఏం చేశాను? ఏమైనాను? నే నేమైనాను? ఇం కెట్లా బతకను?" అంటో యేడుస్తుంది.

అత నెంత సమదాయించినా, ఎంత వేడుకున్నా, ఏం ధైర్యం చెప్పినా లాభంలేదు. అతనూ ఎక్కువగా ఆమెకోసం కష్టపడే స్తితిలో లేడు. అతనికి నిద్ర వొస్తోంది. ఆయిసిక లోనే అట్లానే పడి నిద్రపోవాలని వుంది. కష్టంమీద ఆమెతో చేరుకున్నాడు పాకలదగ్గిరికి. ఏడుపు తప్ప ఆమె ఒక్కమాట మాట్టాడలేదు.

మర్నాడు ఆమె అతన్ని చూడకండానే కలకత్తా వెళ్లి ఘోష్‌ని పెళ్లి చేసుకుంది. అతను నెలాఖరులోపల పోలీసు సబిన్స్పెక్టరు సెలక్షనుకి హాజరైనాడు.

'ఈ వియోగ జలధి…'

ఆచంట జానకిరామ్

"కుందేటికి మూడే కాళ్లు!"—చంద్రమతికి పట్టినదే పట్టు!! పాపము యెంతో చెప్పాడు మోహనరావు. లేనికోపము తెచ్చుకొని పరుషవాక్యా లాడినాడు కూడాను. మిక్కిలి ప్రాధేయపడి "నాకోసం, మనప్రేమకోసం యీ ప్రయాణము మానవూ" అని అడిగాడు. ఆఖరుకు ఆమె వెళ్ళిపోతుందనే బెంగవలన దుఃఖము ఆపుకోలేక మగతనము మరచిపోయి ఆమెముందర యేడ్చివేశాడు: "వద్దు!—నీవు వెళ్ళవద్దు—నిన్ను వెళ్ళనియ్యను. నీవు నాదానవు గావా......యిటువంటిదానవు అసలు నన్ను పెండ్లెందుకు చేసుకోవాలి?"

అన్నిటికి వొక్కటే జబాబు: "మీకు తెలియదు. నేను వెళ్ళక తప్పదు!"

తుదకు వెళ్లే తీరింది. అపరిమితమైన ప్రేమ కలవాడు అతడు. ప్రేమమాట యెల్లా వున్నా, పట్టుదలకు పుట్టినిల్లు ఆవిడ. ఆమెమాటే కొనసాగినది! లోయతోట బంగాళాలో నలుగురు పెద్దమనుష్యుల దీవనలు పొందిన రెండునెలల లోపుగా, అతని వెర్రిప్రేమను త్రోసివేసి, ఆమె ఠాగూర్‌గారి శాంతినికేతనానికి వెళ్ళింది. అక్కడ సంగీతసాహిత్యాలట, చిత్రలేఖనట, బెంగాలీ అట—యిటువంటి మహావిషయాలు అభ్యసించడానికి. ఇక్కడ, యితడు బిక్కుబిక్కుమనే హృదయముతో, భయంకరమైన వొంటరితనంతో, నిద్దురే లేని రాత్రులతో, కృశించి పోవడానికి!

అసలు జరిగిన విషయము యేమిటంటే:

మోహనరావు గొప్పమేధావి! విశ్వవిద్యాలయంలో ఫిలాసఫీ ప్రఫసర్‌గా వుండడానికి అతనిని అలహాబాదునుండి ప్రత్యేకంగా ఆహ్వానించి కొంత బలవంతాన యీదేశంలో వుంచారు. చిన్నవయస్సులోనే పరదేశాలు తిరిగి అక్కడ మన 'ఫిలాసఫీ' గురించి, మన పూర్వుల 'కల్చర్' గురించి ముచ్చటించి విద్యావంతులందరికి 'గాంధీగారి యిండియా' మీద మరింత ప్రేమ కలిగించాడు......మాతృదేశాభిమానమువలన తిర్గి యీదేశానికి వచ్చాడు. కుశాగ్రమైన బుద్ధి. ఒక్కవిషయం తెలియదని లేదు. మనపూర్వు లనేవారే, 'రాజకుమారుడు చతుఃషష్టికళలు అభ్యసించా'డని, అల్లాగే మోహనరావుకి అన్నివిద్యలు వచ్చు. అన్నిటిని గురించి చక్కగా మాట్లాడకలడు!

కాని, అతనిలో వొక్క గొప్పలోప ముంది: ఓపిక లేదు. బొత్తిగా లేదు. ఏవిషయంలో? బుద్ధిమాంద్యముగలవా రంటే—అసలు సహించలేడు. మిక్కిలి తెలివికలవారి

లక్షణము కాబోలది. ఎవరినో అడిగాడట వొకమాట: "నీకు బుద్ధితక్కువ మహానుభావుడు కావాలా, మేధావి అయిన తుంటరి కావాలా" అని!

అట్టి మోహనరావుకు చంద్రమతి లభించింది. ఆమె తెలివికలదే సుమా! కొంతవరకు చదువుకున్నది కూడాను. కాని ఆమెకు బుద్ధిచాకచక్యముకంటే సౌందర్యవిశేషము, రూపలావణ్యములు యితరులను యెక్కువగా ఆకర్షిస్తాయి. మోహనరావును కూడా యీ విషయాలే బంధించాయి ఆమెవైపు. అంతే కాకుండా, వారికుటుంబము చాల 'సంస్కారము' చెందిన కుటుంబము. తల్లిదండ్రులు లేని చంద్రమతిని పెంచి పెద్దదానిని చేసినది ఆమెపినతల్లి భవానీబాయి. ఇల్లుకు కొంత చదువు చెప్పించింది. చక్కని సంగీతము నేర్పించింది. రమ్యమైన నడతలు అలవాటుచేసింది. అందువలననే, పెద్దపెద్ద పరీక్షలిచ్చి కొన్నియేండ్ల పర్యంతం బ్రహ్మచారిగా వున్న మోహనరావు భవానీబాయిగార్ని వేడించి, చంద్రమతిని కోరికోరి, స్నేహితులందరు 'భేష్' అనేట్లుగా గృహస్థయ్యాడు.

అతడు మనస్సులో సంకల్పించుకున్న విధంగా గృహస్థాశ్రమాన్ని అన్నివిధాల సక్రమంగా యేర్పాటు చేశాడు. చంద్రమతి వచ్చేసరికి ఆమెకు యేకొరత లేకుండా అన్నీ అమర్చినాడు. అతనికి తల్లి, తోడు, యెవ్వరూ లేకపోయినా, ఎవ్వరో ఆడవారు చేసినట్లే చంద్రమతిని ఆహ్వానించుకొని యింటియందు సర్వవిషయాలు రమ్యంగా చేశాడు!...... ఇంతటివానిమీద ఆమెకు ప్రేమ గాఢమైనదని వేరే చెప్పాలా? అతనిని మనస్ఫూర్తిగ ప్రేమించింది. అతనినే దేవునిగా భావించింది. సర్వకాల సర్వావస్థలందు అతనిమూర్తే ఆమెహృదయంలో ప్రతిబింబితమగుతూవుండేది!

ఒకరాత్రి తమలపాకులు నములుతూ, పచ్చకర్పూరపు ఘుమఘుమలతో ఆమెముఖం దగ్గర తనముఖం చేర్చి, "చదరంగ మాడుదామా?" అన్నాడు మోహనరావు.

"చదరంగమా? నాకు రాదే" అన్నది ఆమె.

"రాదా? మీ పిన్నిగారు నేర్పలేదా?"

"లేదు; ఐతేనేమి యిప్పుడు మీరు నేర్పవచ్చుగా?"

"అంతకంటేనా!" అంటూ చదరంగిపుబల్లను, చిత్రమైన దంతపుబలగాలను తీసుకువచ్చి ఆమెముందర వుంచాడు. యేమిపాపమో కాని, యెన్నిరాత్రులు నేర్పినా ఆమెకు ఆట తలకెక్కలేదు. ఎన్నోవిధాల ప్రయత్నించాడు ..చిలుకకు చెప్పినట్లు చెప్పాడు. కాని, ఆమె ఆటయందు మనస్సు వుంచలేకపోయింది.

ఇద్దరకు—ఆశాభంగము. 'ఇంతసులభవిషయము నేర్చుకోలేకపోయింది' అని అతనికి. 'ఛీ! యీమాత్రం నాకు రాలేకపోయింనా' అని ఆమెకు.

ఒకరోజున ప్రఫసర్‌గారి స్నేహితు డొచ్చాడు, ఒక ముసలాయన. ఆయనకు చదరంగం బాగా వచ్చును. ప్రఫసర్‌గారికంటే బాగా ఆడకలడు. సాయంత్రము ఆరుగంటలకు మొదలుపెట్టారు. ఏడైంది. ఎనిమిదైంది. తొమ్మిదైంది. ఇంకా లేవరు. చంద్రమతి అనేకవిధాల చూచింది మోహానరావుదృష్టి భోజనమువైపు మరల్పడానికి. అనేక కబుర్లు పంపింది. తుదకు తానే వెళ్లినది: "వారిని భోజనానికి లెమ్మనరాదూ! ఆలస్యమవుతోంది" అన్నది. అతడు తల యెత్తి ఆమెవైపు చూచాడు. ఒక్కనిమిషము అపరిమితానురాగంతో ఆమెహృదయాన్ని ముంచెత్తాడు. కాని, ఆమెచూపులలో నున్న దోషారోపణము గ్రహించలేకపోయినాడు. మరల, ఆటలో నిమగ్నుడైనాడు: "బంగారు కాదూ! నీవు భోంచెయ్యి. మేము తరువాత వస్తాములే" అన్నాడు.

ఆమెకు అన్నము సహించినదికాదు ..మరునాడు, చదరంగాన్ని, చదరంగపుబల్లను దాచివేసినది. అతడున్నూ వానిమాట అడుగలేదు.

* * *

ఆంధ్రదేశములో, కళాప్రపంచకములో క్రొత్తఅలజడి కలిగినది. శాంతినికేతనములో నుండిన ఆంధ్రయువకులు కొందరు, (వీరిలో ముఖ్యుడు ప్రఫసర్‌గారి మేనల్లుడు విశ్వం,) బందరుకళాశాల స్నాతకులు కొందరు కలసి మంచిమంచి బొమ్మలను సేకరించి వీనిని దేశమంతట ప్రదర్శిస్తున్నారు. ప్రతిచోట, ప్రతివ్యక్తికి, విసుగు లేకుండా అజంతా బొమ్మలను గురించి, అవనీంద్రుని అతీతభావనాశక్తిని గురించి, చౌక్తాయియొక్క ఉత్తమనైపుణ్యాన్ని గురించి, వోపికతో ప్రసంగిస్తున్నారు. వీరు విశాఖపట్నం వచ్చినారు. ప్రదర్శనానికి ప్రఫసర్‌గారినే అధ్యక్షులుగా నియమించారు. ఆ వూరిలో యీ విషయాలు వీరికంటె తెలిసినవారు లేరుగా!

మోహానరావు, చంద్రమతి అందరికంటే ముందుగా అక్కడికి వెళ్లారు. వీరి నిద్దరిని సత్కరించి ప్రదర్శనానికి ఆహ్వానించారు. "రా! చంద్రమ్! కొన్నికొన్ని మంచిబొమ్మలున్నాయి, చూద్దాము" అంటూ ఆమెను చేయి పట్టుకొని తీసుకువెళుతున్నాడు. ఇంతలో కలెక్టరుగారు, వారిభార్య వచ్చారు. సందడిని విని మోహానరావు చంద్రమతితో వారికి ముందుగా వెళ్లినాడు. కలెక్టరుగారిభార్య, అతడు కామ్‌బ్రిడ్జ్‌లో కలసి చదువుకొన్నారు. వారిద్దరికి చాల పరిచయము. ఆమెను చూచి మోహానరావు చిరునవ్వుతో, "మాదేశపు చిత్రకళ చూచారా! ఎంతగొప్పదశలో వుండేదో! ఆ ప్రతిభ యెప్పుడు మరల వస్తుందో" అన్నాడు. అంటూనే, వారిద్దరిని చంద్రమతికి పరిచయముచేశాడు.

"ఓహో! మా మోహాన్‌భార్యవా? నిన్ను చూస్తే చాల సంతోషంగా వున్నది. మీరిద్దరు మా యింటికి రావాలి! సావకాశముగా ముచ్చటించుకోవాలి మనము" అన్నది లూసీ.

కలెక్టరుగారు చంద్రమతితో మెల్లిగా మాట్లాడుతూ, చిత్తరువులవైపు నడువ నారంభించారు. లూసీ మోహను లింకొకవైపు నడచారు. దొరతో నడుస్తూనే వున్నది. ఆయన "యీబొమ్మ బాగున్నది—ఆ చెక్కడపుపని యెంత రమ్యముగా వున్నదో!" అనే అభిప్రాయాలకు ఊకొట్టుతూనే వున్నది. కాని, ఆమెమనస్సంతా లూసీ మోహనుల మీదనే వున్నది! వా రెంతో శ్రద్ధతో బొమ్మలను చూస్తున్నారు. ఒక్కొక్కచోట చాలసేపు ఆగుతారు. కొన్నికొన్నిబొమ్మలముందర అట్టే విస్మయంలో నిర్ఘాంతపోతు న్నారు. ఇద్దరు కలసి కొన్నిఅడుగులు వెనుకకు వచ్చి బొమ్మనుగురించి యేమేమో మాట్లాడతారు. బొమ్మకు దగ్గరగా వెళ్లి యెగాదిగా పదిపర్యాయాలు చూస్తారు! లూసీ మాటలధోరణికి అంతే లేదు. ఇంక అతనికి లోకమే లేదు!

కొంతసేపటికి కలక్టరుగారు లూసీవైపు తిరిగి, "యింకొకపర్యాయము రావచ్చును. ఇప్పటికి వెళ్ళుదమా" అన్నారు.

ఆమె 'సరే' అంటూ, ప్రఫసర్‌గారికి చేతి నిచ్చి, "నీవు, చంద్రమతి రావాలిసుమా తప్పకుండా" అన్నది. అతడు: "ఓ! తప్పకుండా వస్తాము" అంటూ ఆమెదగ్గర సెలవు తీసుకొన్నాడు. అతనిముఖంలో యెన్నడూ లేని సంతోషము కనబడుతున్నది. చంద్రమతి కండ్లముందట అతడు క్రొత్తమనుష్యు డయ్యాడు!

"చంద్రమతీ! ప్రఫసర్‌గారు నిన్ను తీసుకవస్తారు మాయింటికి. సావకాశముగా యెంతోసేపు మాట్లాడుకుందాము" అంటూ లూసీ ఆమెదగ్గరనుండి కదలినది. కలక్టరు గారు చంద్రమతికి వంగి అభివందనం చేస్తూ వెళ్ళిపోయారు.

"ఏం చంద్రం! దొరగారికి స్వదేశకళాభివృద్ధిగురించి యేమైనా తెలుసునా?" అని అడిగాడు మోహనరావు.

"ఏమో! యేమేమో చెప్పినా పాపము! నా కేమీ అర్థముకాలేదు. ఆమెకు మాత్రము చాలా పరిచయ మున్నట్లున్నదే, యీ విషయాలలో" అన్నది ఆమె.

"లూసీకా? ఆఁ, ఇందులోనే కాదు—ఆమెకు అన్నివిషయాలలో ప్రవేశ మున్నది . . . . . చూడు! ఆమూల అవనీంద్రుని బొమ్మ పడి వున్నది. నీవు తప్పకుండా చూడ వలసినది" అని, ఆమె చేయి పట్టుకుని ఆవైపు తీసుకువెళ్ళినాడు. ఎందువలననో కాని, ఆమె చేయి వదలించుకోబోయినది. అతడు మరింత గట్టిగా పట్టుకున్నాడు.

పెద్దబొమ్మ. పచ్చని గడ్డిమీదనుండి సన్నని పొడుగుపాటి కాడపైన వికసించినది— ఒక్కటే పువ్వు. ఎర్రనిరంగు. ఆపువ్వుకు చాలా పైగా యేదో చెట్టుకొమ్మలు వున్నవి— యెండుతూ యెండుతూ వున్న ఆకులతో!

"ఎంత గొప్పబొమ్మనుకున్నా వది! అవనీంద్రుని మహాత్త్వము వర్ణింపగలమా?" అన్నాడు.

ఆమె చాలసేపు నిదానించి చూచింది. క్రింద సంతకము చూచింది. 'వెల వేయి రూపాయ'లని చదివినది.

బొమ్మ బాగుగానే వున్నది. కాని, అంత గ్రుళ్లింతలాడవలసిన అగత్యం కనబడలేదు: గడ్డిమీద పువ్వు—కాదాయ నంటే కొంచెము యెత్తుగా పెరిగింది. పైన, వాడిపోతూవున్న ఆకులు—ఇంతేనా! యిందులో యేముంది?

"ఏం? మాట్లాడవు! చంద్రం—నీకు నచ్చలేదూ?"

"బాగానే వుంది."

"బాగానే వుందా? అయ్యో! అందులో పవనవంతు బాగుగా వ్రాయకలిగిన వారిని నెత్తిమీద వుంచుకుంటూ.........లూసీ యెల్లాగైనా యీ బొమ్మను కొంటుం దట" అన్నాడు, నిప్పుమీద నెయ్యి వేసినట్టు.

చంద్రమతి అక్కడనుండి కదలినది. కొంచెముసేపు వుండి యిద్దరు యింటికి వచ్చారు. ఒకరితో వొకరు మాట్లాడకుండా వుండడానికి అనేక మిషలు కల్పించుకొన్నారు.

ఆప్రదర్శనమువలన యిద్దరకూ మరింత ఆశాభంగ మైనది—కాని, వొకరికి నొకరు ఆమాట సంప్రతించలేదు.

విశ్వం వచ్చాడు వీరింటికి. ముగ్గురూ కేసి యేమేమిటో మాట్లాడుకుంటున్నారు. ఇంతట్లోకి కలక్టరుగారి వద్దనుండి కబురు వచ్చినది. "మీరు చదరంగము చాల బాగా ఆడేవారని లూసీ అనినది. ఇబ్బంది లేకపోతే రాగలరా? తను భార్యగారు కూడ రాగలిగితే సంతోషిస్తాము"—అని సందేశము.

"చంద్రమ్, వెళ్ళుదమా?" అన్నాడు మోహనరావు, వెల్లువయ్యే ఆపేక్షతో.

"నాకు ఆ ఆట రాదుగా—, నేనుకూడా యెందుకు? మీరు వెళ్ళండి" అన్నది ఆమె.

"అబ్బే! ఎందుకులే" అని కాగితము కలం దీసుకొని వ్రాయబోతున్నాడు. ఆమె లేచి వెళ్ళి అతని భుజాలమీద తనచేతు లుంచి, "చూడండి! మీరు వెళ్ళండి—మీరు తప్పకుండా వెళ్ళాలి. అబ్బాయి విశ్వం వున్నాడుగా...యీవేళ మనము చూచిన బొమ్మలను గురించి చెపుతాడు నాకు. నాకున్నూ చాల కుతూహలంగా వున్నది వినాలని. మీరు వెళ్ళండి...వెళ్ళకపోతే నాకు కోపం వస్తుంది" అన్నది.

*　　*　　*

చాలసేపు మాట్లాడినారు—మేనత్త, మేనల్లుడు. విశ్వానికి శాంతినికేతనము కబుర్లనినా, రవీంద్రునిప్రశంస అనినా, అవనీంద్ర చౌకాత్తాయిల యెక్కువ తక్కువలను గురించి మాట్లాడడ మనినా, తగని సరదా. నిద్రాహారాలు లేకుండా ముచ్చటింపగలడు. అతడు చెపుతున్నాడు. ఆమె వింటున్నది—అప్పుడప్పుడు వొకప్రశ్న వేస్తూ.. పదైనది...పదకొండైనది—రెండుగంటలు.

"మామయ్య యింకా రాలేదేమి ?"

"వస్తారులే ! నీకథ కానియ్యి."

అతడు 'శాంతినికేతన'పు విషయాలన్నీ చెప్పినాడు. అక్కడి చదువు యేమిటో, అక్కడి సంగతిసందర్భా లేమిటో, అక్కడ క్రొత్తగా చేరేవారు యెట్లా చేరవలెనో—అన్నివిషయాలలో, అనుకోకుండానే ఆమెను తర్ఫీదు చేసినాడు......అతని కేమి తెలుసు!—

మూడున్నరకు మోహనరావు యింటికి వచ్చాడు, కలక్టరుగారి మోటారులో.

"ఏం విశ్వం ! అత్తయ్యను కళాప్రపంచకములో ముంచి వేసినావా" అన్నాడు.

విశ్వం దిట్టమైనవాడు—"మామయ్య చదరంగంలో మునిగిపోతే, అత్తయ్య బొమ్మలమాటలలో మునిగినది" అన్నాడు.

"చదరంగము సాధారణపుఆట గాదోయి. అందులో చాలా బుద్ధి వుపయోగించాలి: అందువలననే నా కాఆట చాల యిష్టము. మరియేఆట ఆడను నేను. అందులో, లూసీ చాల బాగ ఆడుతుంది. చాల బాగ ఆడుతుంది. ఆమెను వోడించుట దుస్తరమైనది నాకు."

చంద్రమతి మనస్సులో కర్తవ్యం నిర్ధారణచేసుకున్నది !

* * *

"చంద్రమ్ ! నీవు వెళ్లి ఆరునెల లైనది. సుఖముగా జేరినట్టు వ్రాసిన రెండుపంక్తులు తప్ప నీచేతితో మరల నాకు వ్రాసినావు కావు. మీ'సూపరింటెండెంటు' వ్రాసేకార్డులు చూస్తే నాకు కోపము వస్తుంది. నాలుగుమాటలు వ్రాస్తే అరిగిపోతావా?......

"అంత ప్రేమించినావే !......ఎన్నిమారు లన్నావు : 'మోహన్ ! నీతోటే నాకు లోక మున్న'దని ? మనపెండ్లి గాక పూర్వము నారాకకోసము యెంతగా నిరీక్షించేదానవు! మొట్టమొదటిరాత్రి నాచెంపమీద నీచెంప జేర్చి నీవనినమాట జ్ఞాపకమున్నదా—'నాకంటె అదృష్టవంతురా లెవ'రని ?

'చంద్రం ! ఎట్లు మరచిపోగలవు—అంతటిప్రేమను !

"ఇక్కడ అనేకులు అనేకవిధా లంటున్నారు. నాకే నీమీద యిష్టము లేక పంపివేసినానని కొందర రంటున్నారు. పాపాత్ములు! వారి కేమి తెలుసును—నిమిషనిమిషము నీమూర్తి నాకన్నులయెదుట సాక్షాత్కరిస్తుందని:—

"కనులు మూసిన లోకమోహన మనోజ్ఞ
మూర్తి చిరునవ్వు చిలుకుచు ప్రేమల నిలుచు!'

"నీవు నన్ను యెప్పుడు విడిచివుండవని యీవెర్రిలోకానికి యేమి తెలుసు!—విడిచి వుండవు? పిచ్చివాణ్ణి!—యిప్పుడు విడిచి వుండలేదూ?

"ఈమధ్య విశ్వం వచ్చినాడు. నీమాట చెపుతూ, 'అత్తియ్య శాంతినికేతనానికి వెళ్లినదని నాకు చాల సంతోషము. అక్కడనుండి నా స్నేహితులు వ్రాస్తున్నారు: ఆమె అన్నివిద్యలు నేర్చుకొంటున్నదని. అద్భుతముగా సంగీతము పాడుతుందట! ఆమె లేనిది రవీంద్రుడు ఉషాకీర్తనను సంకీర్తించలేడట.—ఇతరబాలిక లందరికంటె అతీతమైన పాండిత్యము సంపాదించుచున్నదట' అన్నాడు. అప్పుడు నాకు తోచినది: నేనే నిన్ను పంపివేసుకున్నానని. నా మాటలవలన నేనే నిన్ను నాకు దూరముచేసుకున్నాను. కాని, చంద్రం!—నాకు నీవు కావాలి కాని అవన్నీ యెందుకు! నీముద్దుమొఖం చూస్తోవుంటే అందులోనే వుంటాయి నాకు లోకంలో వుండే చిత్రకళ లన్నీ. నీవు అనురాగంతో పలుకరిస్తే అందులోనే వుంటాయి సంగీతసాహిత్యాలలో వుండే సర్వసౌందర్యములు!—నాకు నీవు, నీవ్యక్తి, నీప్రేమ ముఖ్యం. నీ వుంటే నాకు మరేమి అక్కరలేదు......

"అయితే—నేను తప్పు చేసినాను: అజాగ్రత్తగా ప్రవర్తించి నీమనస్సును నొప్పించినాను. ఇప్పుడు తలచుకుంటే యెన్నెన్నియో నిదర్శనములు జ్ఞాపకమువస్తున్నాయి—నాబుద్ధిహీనతకు. సున్నితమైన నీమనస్సును బాధించినానని ఆలోచింపకుండా లక్షపర్యాయాలు నీయందు నిరసనభావము చూపించినాను—కాని, నీవు చాల అపోహపడుచున్నావు. ఒక్కమారైనా, నాకు నీయందు గల ప్రేమ మచ్చుకైన, సూదిమొనంతైన తగ్గలేదు.........

"నాకు యేమీ తోచటములేదు. నీవు లేనిదే నాకు లోకము లేదు. ఇక్కడ వీరు చూపే గౌరవాలు, వీరు రెండుచేతుల సమర్పించే ఆహ్వానాలు నాకు విషములా వున్నాయి. వీని నన్నిటినీ, వీనికి పదిరెట్లు నీతో అనుభవించాలని కోరుకొనిన నా కెందు కివ్వి!——చూడు! నీవు తక్షణము బయలుదేరి రావాలి—నీవు రాకపోతే నేనే వస్తాను.——"

అంటూ పెద్దఉత్తరము వ్రాసినాడు మోహన్‌రావు. ఇటువంటివి యెన్ని వ్రాసినాడో యిదివరకు!—జవాబే లేదు.

పదిహేనురోజుల కొకపర్యాయము మాత్రము ఆమె సూపరింటెండెంటు "శ్రీ చంద్రమతీదేవిగారు క్షేమంగా నున్నారు. మీరు ఆమెకు కావలసినసొమ్ముకంటె రెట్టింపు పంపిస్తున్నారట. అంత అనవసరమని వ్రాయమనినారు" అని వ్రాసేది. ఈచీటీలు చూస్తే మండిపడేవాడు మోహానరావు. తనకోపము తీర్చుకొనుటకు తక్షణం ఆమెపేర రెండువందల రూపాయలు టెలిగ్రాఫ్ మనిఆర్డర్ చేసేవాడు!

రూపాయలు! రూపాయల కేమి కొదువ? అతడు విశ్వవిద్యాలయానికే చేసేసేవ అమూల్యము. అతడు వుండుటే ఆసంస్థకు గొప్పగౌరవము! అంతే గాక, యితరపట్టణాల వారు కూడా అతనిని పిలిపించేవారు. ఉపన్యాసాలు యిప్పించేవారు. బహుమానములతో నింపివేసేవారు.

పరదేశములనుండికూడ వుత్తరములు వచ్చేవి. సుప్రసిద్ధులైన పత్రికాధిపతులు అతని వ్యాసములను మరీమరీ కాంక్షించేవారు. కాని, పాపము! యేమి వ్రాస్తాడు? ఒక్కొక్కప్పుడు వ్రాయుట మొదలుపెడతాడా, కొన్నిపంక్తులు వ్రాసినాక ఆకాగితములు అవతల పారవేసి, "చంద్రమ్, నీకు దయ రాదా! ఇంతటి కఠినాత్మురాలవా," అని జాబు వ్రాయ నారంభించేవాడు.

*　　　*　　　*

ఏడాదిలో మారిపోయినాడు మోహానరావు. మునుపటి ఆశయాలు, అందము, కళ, యేమీ లేవు అతనిలో. విశ్వవిద్యాలయపు పనిమాత్రము గడ్డిపోచంతైనా తప్పకుండా చేసేవాడు. కాని, కళాశాల బయటకు వచ్చినాక మనిషి మనిషి కాడు. ఇంతింత గాని పరధ్యానము. ఇదివర కెన్నడూ లేని అజాగ్రత్త. ఆరోజులలో పూట కొకదుస్తు వేసేవాడు! శుభ్రతలో గాని, రంగులమేళనములో గాని చీమతలకాయంతైనా తప్పు వస్తే సహించేవాడు కాడు. ఇప్పుడూ! నల్లలాగు, తెల్లచొక్కా!! ఒకొక్కప్పుడు 'నెక్ టై' మరచిపోయేవాడు. టెనిస్ మానివేసినాడు, చదరంగమంటే తగనిపిచ్చి వుండేది. ఇప్పుడు యెంత గొప్ప ఆటగాడు రమ్మనినా "వీలుండ" దంటాడు.

ఇల్లు చూడవస్తే అశుభ్రత, అరమ్యత యేమి లేవు. తనగదిలో కాగితాలప్రోగులు. కుర్చీలు యేమూలవి ఆమూలే. వానిని సర్దుటకు మనిషి వస్తే "యిప్పుడు కాదు. యింకొకమారు" అనేవాడు. వాడు కొంచెము పట్టుదలతో నిలబడితే చేతులో యేదుంటే అది వానిమీద విసరేవాడు!

అయితే, ప్రతిరోజూ లేచిలేవడముతోనే స్నానము చేసి ఆమెగదిలోనికి వెళ్లుతాడు. స్వయంగా గదిని శుభ్రపరుస్తాడు. ఆమె 'శృంగారమేజా' మీద అన్నివస్తువులు ప్రతీదీ జాగ్రత్తగా అమరుస్తాడు, నిలువుటద్దానికి మెరుగిస్తాడు. ఆమెఫోటో వున్నది—పెండ్లి

అయిన మరునాడు లోయతోటలో తీసినది. పెద్దబొమ్మ! దానివద్ద రకరకాల గులాబి పువ్వులు వుంచుతాడు. మైసూరులో యితనికోసము చేసిన అగరువత్తులను వెలిగిస్తాడు. ప్రొద్దున, రాత్రి, ఆగదిలో గంటసేపు గడుపుతాడు—పాపము !!

* * *

శాంతినికేతనానికంతా వన్నె తెస్తున్నది చంద్రమతి.

చిత్రము! అన్నివిషయాలలో శ్రద్ధ తీసుకుంటున్నది.

మొట్టమొదట కొంచెము కష్టపడినది. కాని ఆమెపట్టుదలముందర యేఆటంకాలు ఆగిలేకపోయినవి. ఏదో గొప్పఆశయము ఆమెను ఆవహించినదనేవారు తోటివారందరు. కొద్దినెలలలోనే సంగీతమును మిక్కిలి బాగుగా అభివృద్ధి చేసుకున్నది. సహజముగా శ్రావ్యమైన కంఠస్వరము కొంత కృషివలన రమ్యతరమైనది. అందువలననే ఆమె లేనిదే 'ఉషాకీర్తన్' ఆరంభించేవాడు కాడు—'కవి'! సంస్కృతము, యింగ్లీషు, కొంతవరకు బెంగాలీ కూడ బాగుగా అభ్యసించినది. క్రమంగా కళాభవనంలో ప్రవేశించి అక్కడివిషయములు కూడా నేర్చుకొనుట మొదలుపెట్టినది. ఒకనాడు 'ఆచార్యుడు' అడిగినాడామెను: "చంద్రమతీదేవి! నీవు చిత్రకళ అభ్యసింపరాదా?"

ఆమె:—"నాకు వస్తుందా?"

అతడు: "నీకు కాకపోతే యింకెవరికి వస్తుంది?" అంటూ ఆమెను పరిశీలించి చూచాడు. ఆదివ్యలావణ్యము, ఆ చారెడుకన్నులు, కోలముఖము, కెంపుపెదవులు, సౌకుమార్యము, ఆ కోమలపు టరచేతులు, సన్నని పొడుగైన వేళ్ళు, ఆమె మూర్తీభవించిన శృంగారదేవతని చాటిస్తున్నాయి.

ఆచార్యుడు:—"సరీగ్గా కృషిచేస్తే నిన్ను యెంతదానినైనా చేయగలను."

ఆమె:—"ఎంతదానినైనా చేయగలరా? అవనీంద్రునంత!"

"అవనీంద్రుడా! వెర్రితల్లి!! ... ..కాని నిజంగా రేపటినుండి సరిగ్గా ప్రారంభించు" అన్నాడు ఆచార్యుడు.

చిత్రకళకూడా అభ్యసించుచున్నది చంద్రమతి. ఇంక కావలసినదేమున్నది. ఆఁ, ఇంకొకటి. రాత్రులు పిల్లలందరు నిదురపోయినాక తాను, వొకబెంగాలీ అమ్మాయి తెల్లవారుఝాముదాకా చదరంగ మాడేవారట తరుచు.

కాని, చంద్రమతిమాత్రము చిక్కిపోతున్నది. అన్నం సరిగ్గా తింటుందో లేదో. అందరికి ఆశ్చర్యంగా వుండేది. వేషములోకూడా అంద-పద్ధతులు పరిశీలించి చూచేదే గాని, తానుమాత్రము మిక్కిలి సాధారణముగా వుండేది. ఒక్క నగిషీ లేదు. అనవసరమైన ఆడంబరము లేదు. పువ్వులంటే అపరిమితమైన ప్రీతి. అందరికంటె ముందుగా రకరకాల పువ్వులు

కోసుకువచ్చేది గాని వొక్కపూవైన తలలో పెట్టుకొనేది గాదు. వాళ్లకి వాళ్లకి పంచి పెట్టేది...కొన్ని కొన్ని సమయాలలో ఇతకత్తెలను విడచివెళ్లి వొక్కతె ఆతోటలో యే మూలనో అరగంటో గంటో వుండివచ్చేది. తర్వాత ఆమె కన్నులు చూస్తే సందేహాస్పదంగా వుండేవి.

వారానికి వొకమారు వుత్తరం వచ్చేది ఆమెకు. దానికొరకు ఎంత నిరీక్షించేదో! అది దొరికినాక ఆమెకు లోకమే లేదు. స్నేహితురాండ్రను మరచిపోయేది. పాఠాలను మరచిపోయేది. మరల మరల చదివేది, ఆవుత్తరాలను. వానిని కన్నీటితో పూజించేదని ఆమె సహవాసకత్తెల అభిప్రాయము!

ఒకనాడు వున్నట్టుండీ విశ్వందగ్గరనుండి జాబు వచ్చినది.
క్లుప్తంగా వున్నది.
"అత్తా!

"మామయ్య మనుష్యులలో లేడు. నిన్న నన్ను చూచి మండిపడినాడు! తన నిర్జీవత్వానికి,—తన జీవితవినాశనానికి నేనే కారకుడనట! తన రాచనగరును శ్మశానము చేసినానట నేను. ఇంకా యేమేమిటో అని, తనముఖము చూడవద్దనినాడు. చనువు గనుక అడుగుతాను:—ఎన్నాళ్ళు యీపరీక్ష! నీకు యేమాత్రము ఆలోచన వున్నా తక్షణం నీయింటికి వస్తావు—

"నీమేనల్లుడు."

చంద్రమతి నిలువ నీరయినది. ఈపరిస్థితులు వస్తాయని తెలుసు. భర్తను తలచుకొంటే కడుపు చెరువైనది; అబ్బ! ఎంతబాధ! ఎందుకోసము యీచదువు?—ఈగొప్పతనము? "కవీశ్వరునంతవాని అనురాగము కాల్చనా! వారి కింతబాధ కలిగించినాక"— అనుకున్నది.

కాని,...............

* * *

ఆవేళ రాధాకృష్ణనాటకము. విశాఖపట్నపు పెద్దమనుష్యులందరూ వెళుతున్నారు. ప్రఫసర్ గారినికూడ రమ్మని బలవంతము చేసినారు ఆయన దగ్గరస్నేహితులు. "నేను రాను, నా కెందుకు నాటకములు" అన్నాడు ఆయన. "అట్లా కాదు, యిది యితరనాటకముల వంటిది కాదు. యిందులో వొక ప్రాముఖ్యము వున్నది. దీనికొరకు స్థానమంతవాడు కృషి చేస్తున్నాడు; యిది మన నాటకప్రపంచకములో క్రొత్తఅంకాన్ని సూచిస్తుంది" అని అతని ప్రోత్సహించి బలవంతాన తీసుకువెళ్ళినారు.

మోహనరావుకు మొదట యేమీ అంత శ్రద్ధ లేకపోయినది. కాని, కొంతనాటక మైనపిదప రాధపాత్రయందు వొకవిధమైన యిష్టము కలిగినది. ఆమె చేసే ప్రతి అభినయము ఆమె మాట్లాడే ప్రతిమాట అతనిహృదయములో అలజడి పుట్టిస్తున్నవి.

రాధ కృష్ణునికొరకు నిరీక్షిస్తున్నది. "రేపు వస్తాడు, యెల్లుండి వస్తాడు; యిదిగో! యిప్పుడే వస్తున్నాడు" అంటూ చెలికత్తె ఆమెను వూరడిస్తున్నది. కాని, లాభము లేదు. పాపము! రాధ కృశించిపోయినది. శ్రీకృష్ణ సందర్శనార్థము ఆమెకన్నులు కాయలు కాసినవి. చెలి అనేకవిధముల ప్రయత్నిస్తున్నది—ఆమెకు జీవితమందు, తన్ను అనుసరించిన వారియందు కొంత శ్రద్ధ కలిగించాలని. కాని, యేమి ప్రయోజనము! వియోగములో మునిగిపోయిన రాధను ఉద్ధరింపగలవాడు శ్రీకృష్ణుడే.

తనగోల చెప్పుకొంటోంది......కృష్ణుని తాను మొదట సందర్శించుట; అప్పుడు అతనికి తనమీద కలిగిన అకారణమైన ప్రేమ. ఆప్రేమవలన, మనుష్యమాత్రురాలైన తాను ఒక గొప్పదేవతగా మారుట—ప్రియుడు తనను వేయివిధాల సంతోషములో ముంచివేయుట. ఇంతలో యీభరింపరాని యెడబాటు! ఈహృదయశల్యమైన నిరీక్షణ! ఈజీవమే లేని జీవితము!—పాపము! మాట్లాడుతోనే రాధ చెలికత్తెమీద వాలిపోయినది. సహజముగా వానంత టవే ఆమెమాటలు పాటగా మారిపోయినవి.

'ఈ వియోగజలధి గడచిన గదా—యేను ముదము గనుట—ఓనళినీ......'

ప్రేక్షకులందరు మిక్కిలి శ్రద్ధతో చూస్తున్నారు...అంతా నిశ్శబ్దము...అందరు రాధ చిత్తావేదనలో లీనమైపోయినారు.

మృదులహృదయుడైన మోహనరావు మరిన్ని! అతనికి రాధ మూర్తీభవించిన ప్రేమ స్వరూప మైపోయినది.

> 'ఏవిధమున గడపుదునో కాలము,
> ఎన్నడు మా గోపాలుని గాంతును...
> —ఆహా! చెలీ! భరింపగా గలనోకో ..
> ఈవియోగజలధి గడచిన గదా...'

ఎంతకఠిను డీగోపాలుడు! అంత ప్రేమించుచున్న రాధను సంతోషింపజేయలేడా! ఇంతప్రేమ అతనికి లెక్కలేదా? పాపము! ఆమె జీవించునా?—మోహనరావు చటుక్కున లేచినాడు. స్నేహితులు ఆశ్చర్యపోయారు. అతనికన్నులు నీరుగ్రమ్మినసంగతి అతనికి తెలియదు...నాటకముబయటికి వచ్చినాడు. ఎల్లా జేరాడో, యిల్లు జేరాడు.

తిన్నగా ఆమెగదిలోనికి వెళ్లి దీపము వెలిగించినాడు. పిచ్చివాడు!—'చంద్రం' అని

పలుకరిస్తూ ఆమె బొమ్మముందర నిలుచున్నాడు. కాని, బొమ్మలో చంద్రం లేదు—శ్రీకృష్ణుడు! తానో? రాధ. వెర్రిమార్పు! బొమ్మకు యెదురుగా వున్న సోఫామీద చతికిల బడినాడు.

తన ప్రేమమూర్తిని వూరికే చూస్తున్నాడు.

క్రమముగా ఆకారము మారినట్లు కనబడినది. కొంచెము కొంచెముగా స్త్రీరూపము తెలుస్తోంది. అతనిహృదయంలో మాత్రము అదే బాధ—వేయిగాలములతో లాగుతో వున్నట్లు...గొప్పజ్వరంలో వున్నట్లు, మండిపోతూవున్న కాక!—ఇక తాను జీవింప కలడా? బొమ్మదగ్గర, బల్లమీద ఆమె బంగారపుగొలుసు కనబడ్డది—పెండ్లినాడు తాను ఆమెకు ఇచ్చినది; 'చదువుకునేదానికి నా కెందు'కని ఆమె తీసుకువెళ్లలేదు: ఆమెకు మారుగా ఆగొలుసును సంరక్షించుకొంటున్నాడు. దీపపుకాంతిలో ధగిధగ మెరుస్తోంది. గొలుసును మెడలో వేసుకున్నాడు. వ్రేళ్ళతో జపమాలను త్రిప్పుచున్నట్లు త్రిప్పుచున్నాడు. పెదవులతో స్పృశిస్తున్నాడు: "చంద్రం ..చంద్రం...చంద్రం—నిన్ను నేను మళ్లా చూస్తానా!"

* * *

ఎప్పు డొచ్చినదో! ఎల్లా వచ్చినదో! చంద్రం. తన ప్రతిమముందర, బంగారపు గొలుసును నమిలివేస్తూ తన ఆకారానికేసి రెప్పపాటు లేకుండా చూస్తూవున్న భర్త వెనుక జేరింది; అతనితలను తనవక్షానికి జేర్చుకున్నది. అతనిచెంపలమీద తన మెత్తనిచేతుల నుంచి వంగి అతని ముఖములోనికి చూచినది. ఒకవంక చిరునవ్వు తాండవమాడుతోంది ఆమె ముఖంలో, ఒకవంక కన్నీరు కారుతోంది!

"ఇంత వెర్రి ఆపేక్షా!" అంటూ, అతనిపెదవులను ముద్దుపెట్టుకున్నది.

పరిత్యాగం

పిలకా గణపతి శాస్త్రి

[యువరాజప్రాసాదోపరిభాగము. నల్లని మేఘాలు ముసర నల్లతాచులవలె, మెల్లగా పడగలు విప్పి ఆకాశమంతా కమ్ముకొనును. అక్కడక్కడ తళుకుమని మేఘాలచాటునుంచి నక్షత్రాలు మెరియును. గభీరమైన కీచురాళ్లమోత. ప్రాసాదాగ్రమున అమర్చిన పటమండపంలో స్వర్ణపర్యంకముమీద, రెల్లుపూలవలె తెల్లనైన మృదుశయ్యపై చెక్కిలిపై చేతితో, సిద్ధార్థుడు అర్ధనిమీలిత నయనములతో ఆలోచించుచుండును. పక్కనే కొంతదూరములో యశోధర శిశువుతో నిద్రించుచుండును. ఇంకొకప్రక్కన బంగారుదీపపు సెమ్మెలో వెలుగుతూన్న దీపం నూనె లేకపోవడంచేత గడగడ వణుకుతూ ఉండును. నిద్రపోతూన్న కీనీడలు ఆమె స్వర్ణకంకణ కాంతులతో కలిసి నృత్యము చేయుచున్నట్లు కదలును.]

సిద్ధార్థుడు:—యశోధరా!

యశోధర:—(ఉలికిపడి లేచి భయముతో చూచును.)

సిద్ధార్థుడు:—ఆ పిలుచుచున్నది ఎవరో గుర్తు పట్టగలవా యశోధరా!

యశోధర:—(కొంచెముసేపు విని) ఎవరూ లేరు ప్రభూ!

సిద్ధార్థుడు:—ఎవరూ లేకపోవడ మేమి యశోధరా! అబ్బా! ఏమి గభీరాహ్వానం అది! నాహృదయగుహలో హోరుమని ప్రతిధ్వనిస్తున్నది. అదిగో మళ్లీ ప్రతిధ్వనిస్తున్నది!

యశోధర:—ఏమి పిలుపది ప్రభూ! దూరమున నన్ను అశ్వశాలల్లో అప్పుడప్పుడు వినబడే సకిలింపులూ, ఏనుగుల కర్ణతాళాలూ తప్ప నాకేమీ వినబడదే!

సిద్ధార్థుడు:—కాదు యశోధరా! సరిగా విను! అది దిగ్దుందుభులమీద మెల్లగా నిత్యమూ మోదుతూన్నట్లు వినబడుతున్నది.

యశోధర:—రాజమార్గాన నిద్రపోయే కుక్కల కలవరింతలు ప్రభూ అవీ!

సిద్ధార్థుడు:—అదుగో మళ్లీ ఆహృదయ విదారకమైన ఆర్తనాదము వినబడుతున్నది. అబ్బా! ఏమి! దారుణమైన ఆక్రందనము!

యశోధర:—కీచురాళ్లమోత కాదా అది. అయ్యో! ఏమి భయపెట్టుతున్నారు ఈవేళ నన్ను!

సిద్ధార్థుడు:—అదే! ఆగాఢాంధకారాహ్వానము! ఎవరో ఆ నల్లని చీకటి తెరచాటునుండి పిలుస్తున్నారు! అనంతజన్మాలనుంచీ, ఆకలి తీరని కోరికవలె ఉన్న ఏదో—వర్ణింప శక్యము గాని వేదన— ఎర్రని సాంధ్యరాగమువలె కాలుతూ నాహృదయం నుసిచేస్తూన్నది.

యశోధర:—ప్రభూ! తాము పురవిహారార్థము వేంచేసినప్పటినుండి ఈవిధంగా మారి పోతిరి. నిత్యమూ నిట్టూర్పులూ, కన్నీరూ ఏకధారగా ప్రవహిస్తున్నవి. న న్నేదో భయము ఆవరించి కబళించివేస్తున్నది. అయ్యో! తామే న న్నిటులు భయపెట్టిన నాహృదయవేదన ఇంక ఎవరితో చెప్పుకోగలను.

సిద్ధార్థుడు:—(కొంతసేపు తేరిపార జూచి) అయ్యో! నిష్కారణముగ నీమనస్సు కలత పెట్టితినే! భయము లేదు యశోధరా! నా కేదో భ్రాంతి కలిగినది. నిద్రపో యశోధరా

యశోధర:—నన్నుమాత్రమే నిద్రపొమ్మని తా మిటులే మేలుకొని ఉందురా!... అయ్యో! తా మొకసారి కన్ను మూయగూడదా? ఆవిధముగా కంటికీ మంటికీ ఏకధారగా కన్నీరు రాల్చిన నేను నిద్రపోగలనా!

సిద్ధార్థుడు:—ఏమినిద్ర యశోధరా! కనులు మూసేసరికి ఏవో భయంకరమైన దృశ్యాలు కనబడుతున్నవి. ఒక్కొక్కసారి సప్తసముద్రాలలోనూ నీరంతా తైలమువలె మండి పోయి ఆమంటకు తారలన్నీ వెన్నముద్దలవలె కరిగిపోతున్నవి. ఒక్కొక్కసారి హోరుగాలికి ఆరిపోయిన దీపావళీ దీపాలవలె తారలన్నీ ఆరిపోవుచున్నవి. ఆమహాంధకారంలో ప్రపంచం అంతా గంభీరనిశ్చల జలసముద్రము కమ్మినటు లుండును. ఆజలమును తాకుతూ తాకుతూ, పొరలు పొరలుగా చంద్రబింబము ఉదయిస్తూ ఉండును!

యశోధర:—ఏమి భయంకరమైన దృశ్యములు! ఆ అర్ధనిమీలిత నేత్రములతో ఆలో చించినంతవరకూ అది కనబడతూనే ఉండును. ఒక్క గాఢనిద్రపోయి లేచిన ఇవి అన్నీ పోవును గదా! ఒకసారి అయినా నిద్రపోవాలని ప్రయత్నిస్తిరా తాము! ఆవిధంగా చెక్కిలిపై చేయి చేర్చి ఆలోచించినంత కాలమూ నిద్రవచ్చునా? నేను మెల్లగా పాదము లొత్తుదునా?...ఒక గడియసేపు నిద్రపోగూడదా! ప్రభూ!

సిద్ధార్థుడు:—నా కీజన్మలో నిద్రరాదు యశోధరా! వచ్చినచో ఆనిద్రాగుహ అంతా, భయంకరమైన బిచ్చగాండ్ర ఆర్తనాదాలతో మారుమోగుతూన్నది. ఒక్కొక్క సారి వేలకొలది భిక్షుకులు గోనెలు కట్టుగుని చింపిరిజుట్లతో ఆక్రోశిస్తూ వీధు లలో దేకుతూ నన్ను చూచి రొమ్ములు బాదుకొంటున్నారు! వారిఎదుట బుట్టలు నోటితో కరిచిపట్టుకొని మిటమిటలాడే ఎండల్లో రక్తపుబొట్లు నాలు కలనుండి రాలుచున్న కుక్కలు భాగ్యవంతుల దగ్గరకు పోయి బిచ్చ మడుగు తున్నవి. ఒకొక్కసారి వీధులోనుంచి పోయే జనసమూహమంతా ఏవో నీడల

వలె తేలిపోతున్నారు. ఒక్కొక్కసారి వారంతా తేజఃస్వరూపులై అనంత తేజస్సులో లీనమై పోతున్నారు!

యశోధర:—ఏమి రాత్రి వచ్చిన దీవేళ నాకు! ఎప్పుడూ భయంకరమైన స్వప్నాల మాటేనా? పోనీ, ఒకసారి రోహిలకుమారుని ముద్దాడి దంతపుమొలకలు ఎంతవరకూ వచ్చినవో చూడకూడదా? లేపి తీసికొని వస్తునా?

[రోహిలుని ఎత్తుకొని వచ్చి దగ్గరగా నిలువబడును. రోహిలుడు ఆవలించి కన్నులు మూయును. సిద్ధార్థుడు రోహిలునివైపూ యశోధరవైపూ తదేకధ్యానంతో చూచును.]

ఇదిగో, రోహిలుని ఒక్కముద్దు పెట్టుగోకూడదా? ఎందుకు ఆవిధంగా తేరిపార చూస్తూ ఆ ఆలోచన?

సిద్ధార్థుడు:—ఒకసారి ఆదీపముదగ్గర నిలువబడు యశోధరా! ఆదీపకాంతిలో జాజ్వల్యమానమైన నీనేత్రశోభ చూడవలెనని ఉన్నది.

యశోధర:—(దీపముదగ్గర నిలువబడి) ఏమి విచిత్రమైనకోరిక కలిగినది ప్రభూ, నేడు తమకు!

సిద్ధార్థుడు:—(రోహిలునివైపూ, యశోధరవైపూ చూచి కన్నీళ్లు జొటజొట రాల్చును.)

యశోధర:—ఎందుకీ నిరంతరాశ్రుధార ప్రభూ! ఆహృదయవేదన నాతో చెప్పరానిదా? ఆమాత్రపు హృదయ రహస్యము తెలిసికొనుటకు నే నర్హురాలను గాదా?

సిద్ధార్థుడు:—మీయిరువురి కపోలములలోనూ ఆ నవనవారుణ్యము క్రమముగా తగ్గిపోతున్నది కదా!

యశోధర:—రోహిలుడు దినదినమూ చిట్టిచిట్టి నడకలు నడచుచున్నాడు. ఇది సంతోషింప దగినది కాదా?

సిద్ధార్థుడు:—ఆతని ముగ్ధబాల్యము మన కన్నుల కిక కనబడదు కదా!

యశోధర:—అయ్యో! ప్రపంచములో ఎవరైన శిశువులు ఎదుగుతున్నారని విచారించేవా రున్నారా? లోకసామాన్య విషయములో విచార మెందుకు తమకు?

సిద్ధార్థుడు:—విచారము కాదా! యశోధరా! ఈవిశ్వసౌందర్యమంతా ఒక విద్యుత్ప్రవాహంవలె మహావేగంతో ప్రవహించి పోతున్నది. ఆమహాప్రవాహములో ఒక తుషారపరమాణువైనా మనకు మిగలదుకదా?............ఈ తరళ సౌందర్యమంతా కాలనిద్రలో విస్మృతమై ఒక విచిత్రస్వప్నమువలె, స్మరించే వారైన లేక నశించి పోవునుగదా!.........ఏమి నిస్సహాయజీవితము!

యశోధర:—(తల వంచి కన్నీళ్లతో) అయ్యో! నా కనులు చీకట్లు కమ్ముతున్నవి. నేను భరింపలేనీ వేదన! ప్రభూ! న న్నెందుకు భయపెట్టెదరు!

సిద్ధార్థుడు:—ఎంతసేపని రోహిలుని బుజముపై నుంచుకొని మేలుకొందువు యశోధరా! నామాట విని పోయి శాంతముగ నిద్రపోవా!... నేనుకూడ నిద్రపోవుచున్నాను... ఇక నిద్రపో యశోధరా!

[సిద్ధార్థుడు మేను వాల్చును : యశోధరకూడ పోయి శయనించును. రోహిలుడు అప్పుడప్పుడు కదలుతూ కళ్లు నులుముకొనుచుండును : క్రమముగా శిశువూ యశోధరా, నిద్రపోవుదురు. సిద్ధార్థుని భావనా రూపులైన భిక్షుకులు ప్రవేశింతురు.]

అబ్బా! ఏమి ఈ ఛాయామూర్తులు! కదలుచున్న కినీడలవలె మూగుతున్నారు.

[భిక్షుకుల ఆర్తనాదము వినబడును.]

ఏమి దారుణధ్వని! సముద్రఘోషవలె నా హృదయమున బుసబుస పొంగుచున్నది! సువర్ణ స్తంభాలుకూడా పార్శ్వములు నిలబడి ఆ దారుణాక్రందనము వినలేక భోరున ఏడ్చుచున్నవి! ఆరిపోతూన్న దీపముకూడా కన్నీళ్లు రాల్చుచున్నది కదా! పొగలవలె ఉన్న చింపిరిజుట్టులతో దారుణముగ విలపించుచున్న ఈ ఛాయారూపు లెవరోకదా! ఓ ఛాయామూర్తులారా! మీ రెవరు? నాయెదుట నేలపై పొర్లి ఎందుకు ఏడ్చుచున్నారు?

భిక్షుకులు:—ప్రభూ! మే మీ రాజ్యమందలి భిక్షుకులము. మా దారిద్ర్యములో ఈ మృత్యుదేవత మా రక్తమాంసాలు నిత్యమూ పీల్చి పిప్పిచేయుచూ, ఎముకలు కటకట కొరికివేయుచున్నది! రక్తాశ్రువులతో మా శిశువు లామెచేలాంచలములు పట్టుకొని నడుచుచున్నారు! మమ్మీ దారిద్ర్యమునుండీ మృత్యువునుండీ రక్షించు ప్రభూ!

సిద్ధార్థుడు:—అబ్బా! ఉరుముచున్న మేఘాలవలె ఏడ్చుచున్న ఈ ఛాయారూపులు నా హృదయమును కమ్ముకొనుచున్నారు. వీరి ఆహ్వానరజ్జువులు నన్ను బంధించి లాగుచున్నవి! నే నిది చూడలేను. సర్వమును విడిచిపోవుచున్నాను......ఓ మృత్యూ! నీ వెంత నిర్దాక్షిణ్యముగ ఈ దీనాతిదీనులను నమిలివేయుచున్నావు! కనుపాపలు లేక గవ్వలవలె తెల్లనైన నీ భయంకర నేత్రములతో నన్నెందుకు తేరిపార జూచుచున్నావు? నీ జ్వాలలు నాకివేయగల జీవియే లేదా ప్రపంచమందు! ......అయ్యో! యశోధరా! రోహిలా!......

యశోధర:—(కలవరించును) రోహిలునీ నన్నూ...ప్రభూ! (నిద్రపోవును.)

సిద్ధార్థుడు:—ఆ దీపకాంతిలో యశోధర ఎంత అమాయికముగా నిద్రపోవుచున్నది! రోహిలుని ఎర్రని శిరోజములలో ఆమె సువర్ణకంకణములు అరుణోదయమున సూర్యకిరణములవలె ఎంత మనోహరముగా మెరియుచున్నవి...కజ్జలరేఖాంచి

తములగు నేత్రములపై ఆ దీపకాంతి తామరాకుమీది సువర్ణోదకమువలె ఎంత మనోహరముగా ప్రవహించుచున్నది... నేను వీనిని విడిచి ఎటులు పోగలను !!

[ఒక అస్పష్టగానము వినిపించును.]

ఏమి ఆ దివ్యగానము! నాలో ఏదో దివ్యస్రవంతి ప్రవహించుచునట్లున్నది !

[తెరలో గానము వినబడును.]

తారుణ్యోజ్జ్వల రాజకుమారా !
త్రావుము జీవితమధు విదిగో !
మృదుకంకణ తాళారవముల కే
కదలి యాడు నీ నవమధువు !!
తారారాజత భృంగకుమారులె
త్రాగే రజనీ సుమ మధువు
ఈ రజనీ హాసము లన్నియు నీ
యౌవన మంగళ హారతులు !!
తరళ విశ్వ సౌందర్యము లన్నీ
తారుణ్యారుణ హేమ పాత్రలో
తళతళ మెరిసే తరంగములే:
చిటపట బుడగలు చితుగక మునుపే
త్రావుము యౌవనమధు విదిగో !!

ధ్యాథుడు:—ఏమి దివ్యసంగీతము. అది మత్తు నిద్రవలె నా చైతన్యమును కప్పివేయుచున్నది !

[అప్పుడు "యౌవనశ్రీ" ప్రవేశించును: ఉజ్జ్వలమై, ఉపసుందరమైన శరీరము: కదలుచున్న స్వర్ణచేలాంచలముతో ఆమె జ్వాలాపరీతయైన ఒక స్వర్ణప్రతిమవలె కనబడును: వక్షస్సీమలో కదలు మందార కుసుమాగ్రములు జ్వాలాగ్రములవలె కదలును: పాదమంజీరములకాంతి భూమిపై ముగ్గులుపెట్టి నట్లుండును ? శిరసుపై పద్మనిర్మిత కిరీటము; చేతిలో సువర్ణ మధుపాత్రము.]

ఉజ్జ్వలరూపిణీ, నీ వెవరవు ? ఇంతరాత్రి ఈ శయ్యాగృహములోనికి ఎటులు రాగలిగితివి ?

యౌవనశ్రీ:—(అస్ఫుటమైన మందహాసముతో నిలువబడి ఉండును.)

ధ్యాథుడు:—ఓ సుందరీ ! నీ కిరీటపద్మముల సువాసనచే నా సర్వేంద్రియములు కలిసి మత్తెక్కి ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసికొని పడిపోవుచున్నవి : నే నేవో అనను భూత లోకాలలోనికి పోవుచున్నాను : నాపై మత్తు మందు చల్లే నీ వెవరవు ?

యౌవనశ్రీ:—రాజా! నేను నీ శరీరోద్యాన వసంతశోభను. యౌవనశ్రీని. అనంత మనోరథ పాత్రలతో ఈ యౌవన మధువును త్రాగుటకై వచ్చితిని.

సిద్ధార్థుడు:—నాదగ్గర నీ కేమి కావలయును! నేనేమి నీ మనోరథములు పూరింపగలనని ఇచ్చటికి వచ్చితివి?

యౌవనశ్రీ:—అరుణోదయ కాచపాత్రమున తళతళలాడు సువర్ణ తేజోమధు వంతా ఒక గుక్కలో తాగివేయవలెనని ఆకాంక్ష నాకు! తారాకుసుమోజ్జ్వలమైన ఈ విశాల నీలాకాశమును ఒక్క కౌగిలింతలో నులిమివేయవలెను!

సిద్ధార్థుడు:—ఏమి సుందరోన్నతములైన ఆకాంక్షలు నీవి! నీవచస్సంగీతమోహితములై నా హృదయనాళములు నాగులవలె తోకలపై నిలువబడి తల లూపుచున్నవి. నన్నిట్లనంతములగు ఆకాంక్షా పథాలకు లాగుకొని పోయే నీ అంతరార్థ మేమి? నిన్నింత మనోహరముగా అలంకరించినవా రెవరు? నీ యీ విశ్వోన్మాదకత్వమున కర్థ మేమి?

యౌవనశ్రీ:—ఇంతకు పూర్వము న న్నెవరూ ఇట్టు లడుగ లేదు. ఎందు కీ వ్యర్థ ప్రశ్నలు!

సిద్ధార్థుడు:— నా పై కరుణించియైన నీ అంతరార్థమును వివరింపరాదా?

యౌవనశ్రీ:—ఎందుల కీ వృథా కాలయాపనము? దీనివలన లాభము కలదా? హేమ కంకణములు ప్రతిబింబించిన యీవినీలమధువు నెమలికన్నులవలె ఎంత మనోహర ముగా మెరయుచున్నదో! చూచితివా? పొంగు దిగిపోవక మునుపే దీనిని త్రాగి సుఖింపలేవా?

సిద్ధార్థుడు:—(కొంచె మాలోచించి) నీ వక్షస్సీమలోని మందార మాలిక లప్పుడే వాడిపోవుచున్నవి కదా జవ్వనీ!

యౌవనశ్రీ:—నీ యౌవనారుణ సుప్రభాతము తెల్లవారు సంగతి నీకు తెలియదుకదా? యువతీతరుణాధరమందారమునుండి సేకరించినది: ముగ్ధహృదయమువలె నిర్మల మైనది! ఎందు కీ మధుపూర్ణ పాత్రిక తన్నిపోయెదవు?.................నా మాటలు వినిపించికొనవుకదా!...దూరమున ఆ నదీతీరమున ఏమి చూచు చున్నావు?

సిద్ధార్థుడు:—నాహృదయమున ఏవో అనంత నక్షత్రముల ఆర్తనాదములు ప్రతిధ్వనించు చున్నటు లున్నవి..... దూరమున—ఆ నదీతీరమందలి రెల్లుపొదలలో—కాగడాల వెలుతురులో ఎవరో నిర్దయులు మృతశిశువును పూడ్చిపోవుచున్నారు!! ఎంతనిర్దాక్షిణ్య మీలోకమునకు! తెల్లవారేవరకైనా ఉంచకూడదా ఆశిశువును?

యౌవనశ్రీ:—నామాటలు వినుటయే లేదా?

సిద్ధార్థుడు:—జీవితము ఈవిధముగా ఉండగా, ఎట్లు వినగలను? నీమాటలలో నీపెదవుల కదలిక మాత్రమే కనబడుచున్నది. నీమాటలు కలవరింతలవలె అస్పష్టముగా ఉన్నవి.

యౌవనశ్రీ:—భావిభయముతో వర్తమాన జీవితము నెందుకు భగ్నము చేసికొందువు. కడచిన జీవితప్రవాహములో ఒక బిందువైన నీకు లభింపదని తెలియునా? నీకు! అదిగో అటు చూచుచున్నావా? ఒకసారి నీ వెనుకవైపునకు చూడు!

సిద్ధార్థుడు:—అం దేమి చూడు మందువు?

యౌవనశ్రీ:—దూరమున దగ్గుతూ, గుంటలుపడిన కన్నులతో, రెల్లుపూలవలె నెరసిన శిరోజములతో నిలువబడి, గతించిన జీవితగ్రంథములోని పుటలు తిరగవేసి నిట్టూర్చుచున్నాడు, అతడే వార్ధక్య పురుషుడు.

ఇంకా అతనివెనుక చూడు! గుడ్లగూబవలె భయంకరమైన చూపుతో, నల్లని ముసుగుతో, నీవెనుక దీపముతో నిశ్శబ్దముగ నడచు మహాంధకారమువలె మృత్యువు వచ్చుచున్నది. ఎప్పటికైన నీ జీవితదీప మా అంధకారములో మునిగి పోవలసినదే సుమీ!

సిద్ధార్థుడు:—కనుకనే అఖండనిర్వాణార్థినై పోవుచున్నాను! నీదివ్యోపదేశమునకు కృతజ్ఞుడను!

(బయలు దేరును.)

యౌవనశ్రీ:—ఉన్మత్తుడా! ఈపసిపాపను, ఈముగ్ధబాలికను విడిచి కఠినుడవై పోవుచున్నావా? చూడు! ఆఅనంతతారక లెట్లు పకపక నవ్వుచున్నవో నిన్ను చూచి!

సిద్ధార్థుడు:—వారిమీద నున్న ప్రేమ మూలముననే వారిని విడిచి పోవుచున్నాను. వారికై అనంతనిర్వాణామృతము తీసికొనివచ్చుచున్నాను! నీప్రయత్నము లన్నీ నిష్ఫలములు.

యశోధర:—అయ్యో! (నిద్రలో మూల్గును.)

సిద్ధార్థుడు:—అయ్యో! యశోధరా! (కొంచెమునే పాగి కన్నీటితో రోహిలుని ముద్దుపెట్టుకొని) ఇదిగో నిశ్చయముగ వారి కమృతమును తీసికొని వచ్చుచున్నాను! యౌవనశ్రీ!!

(నిష్క్రమించును.)

[యౌవనశ్రీ విరగబడి పకపక నవ్వును. ఆనవ్వు పకపక ధ్వనులతో వేగముగా దిగిపోవు సిద్ధార్థుని పదధ్వనికి తాళమువలె వినిపించును. దీపము ఒక్క వెలుగు వెలిగి ఆరిపోవును! వత్తినుండి సన్నని పొగ వచ్చును. రోహిలుడు కన్నులు నులుముకొని మళ్లీ నిద్రపోవును.]

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు (కవితాసమితి)

౧

ప్రపంచంలో వాఙ్మయం మొదట జనిస్తుంది. తర్వాత విమర్శకులు వర్గీకరించి దానికి లక్షణం ఏర్పరుస్తారు. మహాకవు లెవ్వరినీ నియమాలు బంధించలేదు. అలాగని నియమాలను ఉల్లంఘించి మహాకవిపదవి నర్థించడము పరిహాసాస్పదం. ఒక కవి బుద్ధిపూర్వకంగా ఒక నియమం ఉల్లంఘించడ మన్నది అందువల్ల ఒక సొగసు ఆవిష్కృత మవుతున్నప్పుడే చేస్తాడు. అందుకే అల్పులు నియమం పాటించకపోతే దానిని చేతకానితన మంటాము. సమర్థుడు తెలిసి ఉల్లంఘిస్తే దానిని ప్రౌఢప్రయోగ మంటాము. మహాకవులను పట్టి చూపించే గొప్ప గీటురాళ్లే ఈ ప్రౌఢప్రయోగాలు.

ఈ ప్రౌఢత్వం ఒక్క వ్యాకరణ సూత్రాలను మాత్రమే చుట్టి ఉండదు. ఎల్లప్పుడూ నూత్నవిశేషాలకోసమే నిరాఘాటవిహారశీలులైన కవులు ఎడతెగని సృష్టి చేసుకుంటూ పోతున్నప్పుడు విమర్శకుడు స్థాయిగా కూర్చుండి వారి భావనలో, భాషలో, పద్ధతిలో, ఆదర్శాలలో, సందేశాలలో మహిమలను సమగ్రంగా అధ్యయనించి మూర్ఖుల కళ్లుకూడా తెరుస్తూ ఉంటాడు. అప్పు డతనిని వ్యాఖ్యాత అంటాము. అతడే కొన్ని సామాన్యసూత్రాలకు లొంగే ప్రధానప్రవాహాలకు వంతెనలు నిర్మిస్తూ ఉంటాడు. అప్పు డతనికి లాక్షణికుడని పేరు.

పూర్వం కాని, ఇప్పుడు కాని, ఎప్పుడు కాని, విమర్శకుడు మహాపండితుడైన ప్రజ్ఞాశీలి అని ఒప్పుకోనక తప్పదు. పండితమనస్సు సాధారణంగా 'రీతి'ని మన్నిస్తూ, ఎప్పుడైనా ఎవడైనా కవి ఎందైనా కొంత తొణికిపోయినట్లు కనిపిస్తే చాలును, పట్టుకొని తీవ్రంగా కదలవేస్తుంది. ఈ పట్టింపు ప్రాచీనకాలంలో మరీ ముఖ్యం. అందుకే అప్పటి విమర్శగ్రంథాలు కవికంఠపాశాలు! కవిసర్పగారుడాలు!

ఆధునికకాలంలో కవితాచైతన్యం సర్వత్రా వ్యాపించింది. కవిని బందులలో పెట్టి నలగగొట్టి వాటిలో అతడు సాముగరిడీలు చేస్తూఉంటే చూస్తూ ఆనందించే ప్రేక్షకులు కారు నేటి రసికులు. వీరు కవి కోరుకునే, అతని పుట్టుహక్కైన స్వేచ్ఛను అంగీకరిస్తారు. కవిని కొత్తనియమాలు నిర్మించుకోనిస్తారు. కాని వీరు విమర్శకులైనప్పుడు ఈ నూత్న నిబంధనలతో కవి ఎట్టి సౌందర్యాలు ప్రదర్శించాడో చూడడానికి కుతూ

హాలం పొందుతారు. మేము పండితుల మనే గర్వం మాని కవికి అర్హమైన ఉన్నతస్థానం ఇవ్వదగిన ఔదార్యం చూపిస్తారు వీరు.

ఆధునికకవిత్వం నియమరహితమైన దనే శుష్కవాదం సహృదయులైన విమ ర్శకులది కాదు. ఎన్నో విశేషపరిస్థితుల కూడికవల్ల రూపం పొందుతున్న ఒకరకపు కవిత్వాన్ని—స్ఫటికానికి వలె ఎన్నో ఫలకాలు కల ఒక క్రొత్త ఉద్యమాన్ని, ఏదో ఒక ఫలకం మాత్రం చూచి తాము ఉండవలసిన దనుకొన్నట్లు ఉండనంతమాత్రంచేత, తమ ప్రామాణ్యాలకు లొంగనంతమాత్రం చేత, విమర్శకు—కాదు నిరసనకే, దూషణకే, పూను కుంటున్న చిత్రమనస్కులు కొందరున్నారు. వీరిలో చాలామందికి బోధపరచుకుందామన్న శ్రద్ధ కాని, బోధపరచుకోవాలన్న జ్ఞానం కాని లేదు. వారికోసం కాదు నా యీ వ్యాసం.

నవీనకవిత్వం బాధ్యతలేని భ్రంశకార్య తత్పరుల అగమ్యగోష్ఠి కాదనీ, శుద్ధాంతః కరణతో, సత్యసంకల్పంతో అనేకసారస్వతాలలో కావ్యగుణం గవేషించి కొత్త విధంగా కవిత్వసాక్షాత్కారం పొంది కావ్యగానం చేస్తున్నవారి వింతకంఠ మనీ నమ్మిన వారిని నా శ్రోతలుగా నిర్ణయించుకుంటున్నాను.

వారియొక్క సహృదయానికీ, సానుభూతికీ—ఆధునికకవులు విరివిగా వాడిన 'ముత్యాలసరం' అనే ఒకఛందస్సుపై నా యీ సమీక్షను ద్రష్టవ్యము కావిస్తున్నాను.

౨

గుత్తునా ముత్యాలసరములు
కూర్చుకొని తేటైన మాటల,
క్రొత్త పాతల మేలు కలయిక
క్రొమ్మెరుంగులు చిమ్మగా.

అని 1910 వ సంవత్సరంలో శ్రీ గురజాడ అప్పారావు నవీనకవిత్వానికి ఆరంభగతి ప్రయోగించాడు. అప్పు డత డేమనుకున్నాడో మళ్లీ :

మెచ్చ నంటా వీవు, నీ విక
మెచ్చకుంటే మించిపాయెను ;
కొయ్యబొమ్మలె మెచ్చుకళ్లకు
కోమలుల సౌ రెక్కునా ?

అని నిరాసతంత్రి మీటించాడు. ఆ ఊపు ఊపున ఇరవైతొమ్మిది ముత్యాలసరాలు అతని సహజధోరణిని ఒక ఖండకావ్యంగా వెలువడ్డాయి. దానితో ఆధునికకవిత్వానికి కవా టాలు తెరచుకున్నాయి.

'ముత్యాలసరం' అనే ఛందస్సు అప్పారావుగారి స్వతంత్రసృష్టి కాకపోవచ్చును. అంతకు పూర్వమున్న యక్షగానాలు ఈవిధంగా నడిచేరచన లెన్నింటినో చూపించవచ్చును. 'వృషభగతి'అనే రగడలో ముత్యాలసరానికి గల బాంధవ్యం గమనించవచ్చును. ఆ రగడ లోని 'కళిక–ఉత్కళిక'లను ఊహించవచ్చును. కర్ణాటుల షట్పదులను పేర్కొనవచ్చును. అక్షరాలా ముత్యాలసరమే అయిన

> గుమ్మ డేడే గోపితల్లీ,
> గుమ్మ డేడే ముద్దుగుమ్మా,
> గుమ్మ డేడే కన్నతల్లీ,
> గుమ్మ డేడమ్మా ?

అనే గేయాన్ని తెచ్చి 'ముత్యాలసరం' నవీనతను ప్రతిఘటించవచ్చును. ఏమయినా 'ముత్యాలసరం' అంటే మనకు గురజాడ అప్పారావుగారి పేరే జ్ఞాపకం వస్తుంది. ఏ సన్ముహూర్తంలోనో అత డా గేయం పలికి దానికి 'ముత్యాలసరం' అని నామకరణం చేశాడు. ఒక నూత్నావేశానికి వాహనంగా చేకొని ఒక స్వతంత్రకవిత్వాన్ని విడుదల చేశాడు. గురజాడ అప్పారావుదే ఈ ఛందస్సు.[1]

---

1 Swinburne గురించి వ్రాస్తూ—

"It is possible that if Philip Sidney had not written—

> 'Ring out your bells, let mourning shows be spread:
> For love is dead:
> All love is dead infected
> With plague of deep disdaim:
> Worth, as naught worth, rejected,
> And faith fain scorn doth gain.
>
> From so ungrateful fancy,
> From such a female frenzy,
> From men that use men thus,
> Good Lord, deliver us!'

We might never have heard—

> 'Then star nor sun shall waken,
> Nor any change of light:
> Nor sound of waters shaken,
> Nor any sound or sight:
> Nor wintry leaves nor vernal,
> Nor days nor things diurnal;
> Only the sleep eternal
> In an eternal night.'

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

ముత్యాలసరాన్ని మాత్రాబద్ధ చ్ఛందస్సులలో ఒకటిగా నేను పరిగణిస్తున్నాను. దీన్ని గణబద్ధం[2] చెయ్యడమంటే బందులలో బిగించడ మన్నమాటే. గణబద్ధాలు కృత్రిమచ్ఛందస్సులనీ, నైసర్గికగమనం లయవల్లనే నిరూప్యమవుతుందనీ, కావున మాత్రాచ్ఛందస్సులు స్వాభావికములైనవనీ నేను విశ్వసిస్తున్నాను.[3] గణాలే కాక యతిప్రాసలుకూడా వైకల్పికంగా ఉండాలి కాని (ముఖ్యంగా గేయరచనలలో), వీటిని తప్పనిసరి చేసుకుంటే ధారాళమైన గమనం కుదరదు. విసుగుకూడా సంభవిస్తుంది. వైవిధ్యం ప్రదర్శించడానికి అననుకూలత ఏర్పడుతుంది. వ్యర్థపదాలు ప్రవేశిస్తాయి. అందువల్ల ఈ

But the music of *The: Garden of Proserpine* is as definitely Swinburne's creation as is the Drama of *Othello* Shakespeare's." అన్నాడు John Drinkwater.

ఇట్లే:

Arthur Hallam మృతికి విషాదిస్తూ Tennyson వ్రాసిన *In Memoriam* లోని గీతాల ప్రాస పద్ధతి మామూలువలె a, b, a, b, కాక క్రొత్తగా a, b, b, a గా

Ring out, wild bells to the wild sky (a)
The flying cloud, the frosty light; (b)
The year is dying in the night; (b)
Ring out, wild bells, and let him die. (a)

అని మార్చి కావ్యమంతా అట్టిగీతాలలో అతడు నిర్వర్తించాడు. కాని ఇట్లు చేయడానికి Tennyson మొదటివాడా కాడా అని తేల్చడంకొరకు అప్పటి పండితులు పాతవాఙ్మయ మంతా గాలించి అందుండి a, b, b, a ప్రాసలో ఉన్న ఒక stanza త్రవ్వి తీశారు. అయినా ఈవిషయం ఇట్లు నిర్ధారణ చేసుకున్న పిమ్మట ఆఛందస్సు Tennyson ది గానే అంగీకరించారు. మందాక్రాంత కాళీదాసుదీ, శార్దూలం శ్రీనాథుడిదీ కాదని మన మేలా గనగలం?

2 అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారు ముత్యాలసరాన్ని గణబద్ధం చేశారు. వా రన్నది: ముత్యాలసరం పాదానికి నాలుగు గణాలు: సూర్యగణం, ఇంద్రగణం—సూర్యగణం, ఇంద్రగణం. కాని ఇంద్రగణాలలో నాలుగుమాత్ర లున్న నే స్వీకరించాలి. అనగా భగణమూ, నలము. ఇంద్రగణాలు కాకపోయినా నగణమూ గగమూ స్వీకరించాలి, నాలుగుమాత్రలుకలవి కావున. అలాగే మూడుమాత్రలు గల లగమును సూర్యగణం కాకపోయినా స్వీకరించాలి. లయ, తాళమూ ఇవి సంగీతానికి చెందినవనీ, ఆమాటకొస్తే వాగ్గేయకారకులు ఏపద్యానికైనా రాగతాళాలు వేసి పాడగలరనీ, మనం సాహిత్యదృష్టిని ఏమరకూడదనీ అన్నారు. మహాకవి—ఎంత rigid, uniform ఛందస్సైనా వాడి ఎన్నివందల గీతాలైనా వ్రాసి, ఏమాత్రమూ విసువు తోపించ డన్నారు. నిజమే. అల్పుల కెంతస్వేచ్ఛ ఇచ్చినా గొప్పరచన చెయ్యలేరు. సమర్థులు ఎంతబంధించినా విజృంభించగలరు. కాని సమర్థులకే స్వేచ్ఛకూడా ఇస్తే?

3 ఛందస్సులు మూడు తెగలు. సాగదీయడానికి వీలులేనివి. కొంతవరకు సాగేవి. బాగా సాగగలవి. అంటే rigid, semi-elastic, and elastic metres. నాఉద్దేశంలో వృత్తాలు (గణబద్ధచ్ఛందస్సులు) మొదటిరకానికీ, గీత సీసాదులు రెండవరకానికీ, మాత్రాచ్ఛందస్సులు మూడవతరగతికీ చెందుతవి. అందువల్లనే మాత్రాచ్ఛందస్సులు స్వాభావికములని సూచించాను.

విషయాలలో ఆధునికకవులు కొన్ని స్వాతంత్ర్యాలు తీసుకున్నారు. వారు కోరినది వైశాల్యం. ఛందస్సుకు సరిహద్దులు మరికొంచెం విరివి చెయ్యమంటారు. అల్లేర్పడిన విశాలవాతావరణంలో వారి విహారం చూస్తూకూడా విమర్శకులు వారివాంఛను గర్హించ గలరా? బంధాలు సడలించడంవల్ల ఎన్నోరకాల లక్షణాలు ఏర్పడితేమాత్రం అన్నిటినీ గమనించవలసినదే సంతోషపూర్వకంగా—వాటివల్ల రమణీయార్థాలు ప్రతిపాదించ బడు తున్నప్పుడు.

ముత్యాలసరాన్ని మాత్రాబద్ధ చ్ఛందస్సుగానే నిర్దేశించి పరిశీలన సాగిస్తున్నాను.

ఈ ఛందస్సుకు నాలుగుపాదాలు. మొదటిమూడూ దీర్ఘపాదాలు. ఒక్కొక్క దానికి పద్నాలుగేసి మాత్రలు. నాల్గవది హ్రస్వపాదం. దీని స్వరూపంలో చాలా భేదా లున్నవి. ఏముత్యాలసరంలోనైనా దీర్ఘపాదాలలో దేనిని తీసుకుని పరీక్షించినా చాలును.

ఉదా.	వి	రి	గి		పె	రి	గి	తి		పె	రి	గి		వి	ఎ	గి	తి	
	1	1	1		1	1	1	1		1	1	1		1	1	1	1	=14

క	ష్ట	సు	ఖ	ము	ల		పా	ర	మె	రి	గి	తి	
2	1	1	1	1	1		2	1	1	1	1	1	=14

లయ మూడుమాత్రలూ, నాలుగుమాత్రలు. అనగా త్రిపుటతాళంలో నడుస్తుంది. ఈతాళం తప్పితే మాత్రలసంఖ్య సరిపోయినా పాదం నడువదు.

ఈ కనుసన్న లెవరికోసమొ
ఈ మధుగీతు లెందుకోరకో
ఈ సందేశ మే సీమకో
...   ...

—మునిమాపు.

(తల్లిబిడ్డలప్రేమ అంటే)
ఇల్లాగు వుండాలటంటూ
...   ...
ఏడాది కొకసారి వస్తా
నేడాది కొకసారి తెస్తా (ను)
...   ...
రావయ్య ఓ పూలరాజా
రావయ్య ఓ అందకాడా.

—కోకిలమ్మ పెళ్ళి.

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

రెండవవి నొక్కి—విరిచి, చదివితే లాంగవచ్చును కాని 'మునిమాపు'లో గేయం మాత్రం అవ్యవస్థంగా ఉండిపోతున్నది.

'ముత్యాలసరం' అనగా త్రిపుటలో నడిచే (3 + 4) + (3 + 4) మొత్తం 14 మాత్రలు గల పాదాలు మూడున్నూ, నాల్గవది హ్రస్వపాదమూ గల గేయం. ఇక దీనికే నాలుగుపాదాలకూ ప్రాసం, మొదటి మూడుపాదాలకూ ఎనిమిదింట యతీ నియమిస్తే పూర్వపు దుస్తులతో ఒక పాతఛందస్సు తయారవుతుంది.[4] కాని యతిప్రాసల వాడకంలో మన కవులు ఇచ్ఛవచ్చినట్లు నడిచారు. ఇష్టమువచ్చినచోటనే ప్రాస వేశారు. ఇష్ట మున్నప్పుడే యతు లుంచారు. ప్రాసలకు బదులు యతులు వేశారు. కొన్నిచోట్లనే యతిప్రాసాలు పాటించారు. ఒక్కొక్కప్పుడు పూర్తిగా వీటిని త్యజించారు.[5] కాని ఎప్పుడూ వీరు గమనంమాత్రం ఏమరిపోలేదు.

ఇక చూడవలసినది నాల్గవదైన హ్రస్వపాదం. ఇది సాధారణంగా తొమ్మిది మాత్ర లుంటుంది. సంస్కృత సంప్రదాయాన్నిబట్టి[6] అంత్యలఘువును గురువుగా పాటించి ఎనిమిదిమాత్రలుకూడా చెయ్యవచ్చును. ఏదైనా మూడు, నాలుగు మాత్రలదగ్గర విరగక తీరదు.

తొమ్మిది మాత్రలకు ఉదాహరణ:—

తోటవనమున నాగి చంద్రుడు
తా ను చె వి యొ గ్గె (లవణరాజుకల.)
2 1 1 1 2 2 = 9

వారి యింటికి పోవలేదు
వదినతో మాట్లాడలేదు.
—దేవాలయము.

కాయ గాయదు పండు పండదు
వలపులోనే వడలి వడలి.
—ఒక నర్మము.

ఎనిమిది మాత్రలకు:—

ఆంధ్రజననీ కంఠలంబిత
హారరోచులు ప్రిదిలె నిచ్చట:
ఇట పురాతన నృపయశస్సులు
ను రు గు క ట్టి న వి (ఆంధ్రుడా.)
1 1 1 2 1 1 1

---

4 ఇన్ని నియమాలలో కూడి పెద్ది వెంకటరమణయ్యగారు కొన్ని ముత్యాలసరాలు వ్రాశారు.

5 వీటన్నిటికీ ఉదాహరణాలు అనవసరమని మానివేస్తున్నాను.

6 అంత్యలఘువు గురువుగా దీర్ఘపాదాలలోకూడా వాడబడ్డది.

ఇంతకంటె దీర్ఘమైన పాదంకూడా నాల్గవదిగా వాడబడింది. దీని పరిమితి 12 మాత్రలు.

చెట్లపళ్ళను విలవ లెరుగక
పా ద ర క్షల మ ట్టి తిన్ (లంగ రేత్తుము.)
2 1 2 1 1 2 1 2

దీనిలో తుది గురువును ప్లుతముగా చేసి నాల్గుపాదాలకూ సమానదైర్ఘ్యం ఆపాదించవచ్చును. కాని 14 మాత్రలూ పూర్తిగా కల నాల్గవపాదంతో ముత్యాలసరాలు కూడా (అప్పారావుగారిలోనే) ఉన్నవి.

వెలుగునీడను గ్రుంకె చుక్కలు,
చదల చీకటి కదల బారెను;
ఎక్కడకో వొక చెట్టుమాటున
నొక్క కోకిల పలుకసాగెను.
—ముత్యాల సరములు.

తరువాతి కవులలో—

మధుర శృంగారోదయ మ్మా
మంజులోషఃకాలఖండము:
సుధల జించెడు నీకిసాలయ
నుండి రోజ్జ్వలతా విలాసము.
—'ధన్యకైలాసము'నుండి.

దీనికే యతిప్రాసలూ, అంత్యప్రాసా కూర్చిన అద్భుతమైన వృషభగతిరగడ 'వసు చరిత్ర లోనిది:

బాల బాలరసాల మిది పిక
పాలిపాలిటి యమరసాలము.
కేలిఁ గే లిడి గ్రుచ్చుఁ గడు రా
గిల్లు, గిల్లకు తత్ప్రివాళము.

నాలుగుకంటె హెచ్చుపాదాలతో అక్కడక్కడ హ్రస్వపాదంతో నా 'బాటసారి' అనేగీతం నడుస్తుంది. అంతకు ముందే కవికొండల వెంకటరావుగారు 'శివరాత్రిప్రభ' 7 లో ఈపద్ధతిని ఒక విలక్షణచ్ఛందస్సు చేసి గొప్పగొప్ప విసురులు చూపించారు. అందులో హ్రస్వపాద విన్యాసం గమనించదగ్గది. నాలుగుకంటె ఎక్కువపాదాలు 'కాసులు' అనే గీతంలో అప్పారావుగారు వాడినారు. కాని ఆగీతం స్వరూపరహితంగా ఉన్నది.

---

7 'శివరాత్రిప్రభ'లో శ్లాంజాల ఏర్పాటు ఉన్నది. 'బాటసారి'లో run-on verse యత్నించ బడ్డది. వీటి ఆకృతులు స్పష్టంగా కనిపించడానికి రెండిటినీ పూర్తిగా ఉదాహరిస్తున్నాను.

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

హ్రస్వపాదంలో విశేషం చూపించినవారిలో వెలువలి వీరరాఘవస్వామిగారొక రున్నారు. 'ముసలమ్మగారి కార్తీగస్నానం' అనే హాస్యరచనలో వీరు తొలి ముత్యాలసరం అనే ఒక క్రొత్తరకం వాడకం తెచ్చారు. కాని ఇది గురజాడ అప్పారావుగారిలో ప్రథమంగా సూచితమయియే ఉన్నది.

శివరాత్రి ప్రభ

౧

కాలకంఠుని నాగసర్పము
కుబుస మూడ్చి పడగ ఖున్నంది.
రెండు నాల్కలు
గండు మీసాలట్లు దూసింది.
చెవులు మోసింది ;
'నాగసొర' మూదేది యెవరోయి ?
రాగ మొలికించేది యెవరోయి ?
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

౨

నొసట గొసరిన మూడో కన్ను
నివురు లూదిన కొలిమి దెగడి
నెగడి ద్రిప్పింది,
పొగలు గప్పింది ;
కమ్మరయితే యినుము కరగ,
సోమరయితే చలిని కాగ,
నెవరు వచ్చేరోయి ?
ఎవరు మెచ్చేరోయి ?
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

౩

అర్ధభాగపు మహంకాళీ
కర్ధ మది కాలేదొ ?
ఏమో ?
పునుకులా గలగలలు వింటూ
కునుకు గన్నాదో ?
నాథునీ వద్దనదు నాట్యము,
నాథునీ కద్దనదు :
అరరె ! ఆడి పోతున్నాయి :
వాడి ముమ్మొన వాలు,
హుతభుక్,
అజకపాలం,
డొక్కుడుబుడక్
నాలు సేతుల నాడుతొతున్నాయి :
అశ్వరథ ! అశరథ !
పందెమూ వేసేది యెవరోయి ?
కుందనము గానేది యెవరోయి ?
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

౪

చంద్రముకుటము,
జటాజూటము,
సాంద్రనీలపు చదల పాపట
సురిగి పోతున్నాయి,
చక్కనీ మువ్వన్నె చర్మము
అక్కళించిన పొట్టపైని
అంటి యుండీ అంటకున్నా డోయి !
ఆకలా అని యనే దెవరు ?
సోకులా అని కనే దెవరు ?
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

౫

మోకరింపులు గావు :
అది మరి
ఱూకరింపుల నిలువు గాదు :
ఆ కడను బడు నొక్కయంజ
యీ కడను బడు నొక్క యంజ
ఏకముగ జేయుచును
నడు మొక
రేఖగా దా వంచిగొంచు :
సందియంబే కొంచువా రెవరు ?
చిందు అని తొ[illegible]
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

ఉదయిని

నడక లంచకు నడలు కరభగ
కన్నె వరతెంచెన్
రాజవీథిని
(................). —కన్యక.

నెమ్మి గోరితివేని కన్నియ
నిమ్ము లేకుండే
పొమ్ము (.........). —కన్యక.

౬

అహంకారము లేదు లోలో
మహోన్నటనము మొగము చాటదు,
మహాదేవా ! యభయ మిదు మన
అభినయానకు హస్తమే లేదూ !
రభసమున దన ముందు వెనకల
ప్రభల గలిపించు :
ప్రభలలో ప్రభ నిలుప నెవరోయి ?
ప్రభలలో ప్రభ గలుప నెవరోయి ?
కారు నల్లని కాళరాత్రి.

బాటసారి

కూటి కోసం, కూలి కోసం
పట్టణంలో బ్రదుకుదామని
తల్లిమాటలు చెవిని పెట్టక
బయలుదేరిన బాటసారికి,
మూడు రోజులు ఒక్క తీరుగ
నడుస్తువ్నా దిక్కు తెలియక
నడిసముద్రపు నావరీతిగ
సంచరిస్తూ, సంచలిస్తూ,
దిగులు పడుతూ, దీను డౌతూ
తిరుగు తుంటే—
చండ చండం, తీవ్ర తీవ్రం
జ్వరం కాస్తే,
భయం వేస్తే,
ప్రలాపిస్తే—
మబ్బు పట్టీ, గాలి కొట్టీ,
వాన వస్తే, వరద వస్తే,
చిమ్మ చీకటి క్రమ్ముకొస్తే
దారి తప్పిన బాటసారికి
ఎంతకష్టం !

కళ్లు వాకిట నిలిపి చూచే
పల్లెటూళ్లో తల్లి ఏమని
పలవరిస్తోందో...?

చింత నిప్పుల లాగు కన్నుల
చెరగి పోసే మంటలెత్తగ,
గుండు సూదులు గ్రుచ్చినట్లే
శిరో వేదన అతిశయించగ,
రాత్రి నల్లని రాతిపోలిక
గుండె మీదను కూరుచుండగ,
తల్లి పిల్చే కల్ల దృశ్యం
కళ్లముందట గంతులేయగ,
చెవులు సోకని పిలుపు లేవో
తలచుకుంటూ, కలత కంటూ,
తల్లడిల్లే,
కొళ్లగిల్లే,
పల్లటిల్లే బాటసారికి
ఎంత కష్టం !

అతని బ్రదుకున కదే ఆఖరు—
గ్రుడ్డిచీకటి లోన గూబలు
ఘూకరించాయి ;
వాన వెలిసీ మబ్బులో ఒక
మెరుపు మెరిసింది ;
వేగుజామును తెలియ జేస్తూ
కోడి కూసింది ;
విడిన మబ్బుల నడుమనుండీ
వేగుచుక్క—
వెక్కిరించింది.

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

ఇంకా 1916-వ సంవత్సరపు ఉగాదిసంచికలో 'అప్పారాయస్మృతి' అని వ్రాస్తూ వా. రంగాచార్యులు గారట,

అప్పరాయ కవీంద్ర చంద్రుం
డవని విడినాడా ?
కట్టా
అవని విడినాడా ?

అని ఉపయోగించారు.

వీరరాఘవస్వామిగారి తోకముత్యాలసరాలలో కొన్ని పోకడలు తమాషాగా పడ్డవి.[8]

కరవు రోజులలో
అసలే కరువురోజులలో.

బాటసారి కళేబరముతో
శీత వాయువు ఆడుకుంటోంది.

పల్లెటూళ్లో తల్లి కేదో
పాదుకలలో పేగు కదిలింది.

8 **Serious poem** గా వ్రాసిన ఒక రచనలో పురిపండా అప్పలస్వామిగారు కొంత గమనార్హ లక్షణ్యం చూపించారు.

చేల దున్ని
మొక్క నాటి
కంచె వేసి
నీరు పోసి
తోట వేశాడు
ఆతడు
తోట పెంచాడు.

చివురు దొడిగి
కొమ్మ లేసి
ఆకు లేసి
పొదలుగా ప్రాకినవి
మింటికి
చెట్లుగా సాగినవి
మొక్కలు.

చూచి మొక్కలు
ప్రక్క నిల్చొని
కనులలో ఆనంద మెంతో—
శిరము పంకించాడు
ఆతడు.

ప్రక్క కొమ్మల నెదో ఘూకము
కీచుమంటూ వెక్కిరించింది
ఏమో రెక్కలార్చింది.
...   ...
తోటనిండా
పొదలనిండా
ప్రతీకొమ్మకి
రకరకాలా పూలు పూచాయి.
...   ...
పిల్లయేర్లూ కొండలూ
ఈ విశ్వ మంతా
విస్మయం చెందాయి
మేలూ మేలు మేలన్నాయి.

హిమకణమ్ముల జలకమాడి
ఉషఃకాంతుల మేలమాడి
నెచ్చెలులతో గాయకులతో
మహారాణులవలెను మురిశాయి
పూవులు
దేవకన్నెలవలెను మెరిశాయి.

చూచి పూవులు

ఈసందర్భంలోనే కవికొండల వెంకటరావుగారి 'కూలియన్నలకుతుకము'ను కూడా పేర్కొనవచ్చును.

రెండుపాదాలనడుమ ఒక హ్రస్వపాదం ఉంచి దానిని పల్లవిగా చేసి కీర్తనమాదిరిగా బసవరాజు అప్పారావుగారూ, అతని అనుయాయి తురగా వెంకటరామయ్యగారూ వ్రాశారు.

అప్పారావుగారి గేయంలో కొంతభాగం:—

ఒంటిగా నుయ్యాల లూగితివా
నాముద్దుకృష్ణ
జంటగా నను బిల్వ దగదోయీ ?
కంటికంతా జలమయంబై
మింటికరపును సేకరాశై
జంట దొరకని మహాప్రళయపు
టింటిలో వటపత్ర డోలిక
నొంటిగా...

ఇట్టిదే వెంకట పార్వతీశ్వరుల దుందుభిధ్వానము(పల్లవి : చాటవే_దుందుభి_చాటవే); దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారి అభిసారిక. (మొదలు:

గాలి యడుగుల నెవరికోసరము
ఓ మోహశీలా
కదలివచ్చితి వీనిశీథమున.)

'ఆగంతుకి' 'జీవనద్వేషి' మున్నగునవి ఇటువంటి తెగకే సంబంధించినవి.

ముత్యాలసరం పాదాలనే రెండింటినీ, నాల్గింటినీ పల్లవి చేసిన గేయాలకు ఈదిగువ రెండూ క్రమంగా ఉదాహరణాలు.

ప్రక్క నిల్చొని
శిరము పంకించాడు
అతని
లేత పెదవుల
మెరుగు నవ్వులు
నాట్య మాడీ
పూల తోటకు
వెలుగు పెట్టాయి.

అతని వెనుక
గాలిలో నొక
వికటహాసం వెక్కిరించింది
ఏదో
వెక్కిరించింది.

మరుదినమ్మున ఎప్పటట్లే
వచ్చి చూచాడు
అతడు
తోటలోనికి వచ్చి చూచాడు.

పూవులన్నీ రాలిపోయి
రేకులన్నీ చిదికిపోయి
నేలలో పాదాలదగ్గర
ధూళిలో పొర్లాడుతున్నవి
గాలిదెబ్బకు తూలిపోతూ
ధూళిలో పొర్లాడు తున్నవి
జాలిగా పొర్లాడుతున్నవి.

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

ఎందుకో పరుగెత్తుచుంటిని
ముందుగతి తోచనే తోచదు.
—ముందుగతి.

దున్నరా ఈ భరత భూమిని
తొలకరించిన పుణ్యభూమిని
కరువు లేనీ స్వర్గరాజ్యపు
దొరవు నీ వయ్యెదవురా
—దొరవు నీ వయ్యెదవురా.

కాని ముత్యాలసరం సమకూర్చే ఛందస్సంపత్తి ఇంతటితో ఆగలేదు. ఇప్పటి వరకూ 14 మాత్రల పాదాన్ని ప్రమాణంగా తీసుకుని చూశాము. కాని దీనిని 7 + 7 గా విరిచి ఇంకా చిన్నచిన్న ఛందస్సులు చెయ్యవచ్చును. అనగా అప్పుడు 7 మాత్రల పాదం ప్రమాణం అవుతుంది.

ఉదాహరణకు నా 'జయభేరి'[9] ఛందస్సు తీసుకుంటున్నాను.

నేను సైతం
ప్రపంచాగ్నికి
సమిధ నొక్కటి ఆహుతిచ్చాను.

ఇది త్రిపాత్తు. 7 మాత్రల పాదాలు రెండున్నూ, ఒక దీర్ఘపాదం (దీనిలో 15 మాత్రలు గమనించాలి. ఆఖరి అధికమాత్రవల్ల ఒకవిధమైన పూర్తి సమకూడుతుంది). అనగా ఇది ముత్యాలసరంలో దాదాపు $\frac{4}{7}$ వ వంతు అన్నమాట.

ఇట్టిదే కాని కొంచెం భేదంకల

యముని మహిషపు లోహఘంటలు
మబ్బుచాటున
ఖణేల్మన్నాయి (అవతారం.)

అన్నదానిలో మొదటిపాదం దీర్ఘం (14 మాత్రలు) గాను, మిగిలినవి రెండూ హ్రస్వాలు గానూ ఉన్నవి. దీనినే రెండు పాదాలలోనూ నాలుగు పాదాలలోనూ వ్రాయవచ్చును.

యముని మహిషపు లోహఘంటలు
మబ్బుచాటున ఖణేల్మన్నాయి:

యముని మహిషపు
లోహఘంటలు
మబ్బుచాటున
ఖణేల్మన్నాయి.

'జయభేరి'లో ఒక పాదానికి 21 మాత్ర లున్నవి.

---

9 రచించిన తేదీ 2-6-1938.

చంద్రగాడ్పులు, వానమబ్బులు, మంచుసోనలు

అనగా 7 + 7 + 7, ఒకటిన్నర ముత్యాలసరం పాదం అన్నమాట. అభిరుచి తప్ప వీటిదైర్ఘ్యం నిర్ణయించే మరొక ప్రామాణ్యం లేదు. కాని వీటిని నిర్మించుకొనడములో ఆకృతినీ, నడకనూ, అవి పోషించే భావాన్నీ ఔచిత్యభంగానికి పాలుకాకుండా, పలుచగా పేలవంగా ఉండిపోకుండా చూచుకోవాలి.

3

ఛందస్సు గుర్రంవంటిది. గుర్రం ఎటు తీసుకుపోతే అటల్లా వెళ్లిపోయేవాడు ఆశ్వికుడు కానట్లే ఛందస్సు లాగుకుపోయినట్లు వ్రాసేవాడు సంవిధానజ్ఞుడు కాడు. మరి ఆ ఛందస్సును లొంగించుకొని దానిచేత చిత్రవిచిత్రరీతులలో కదం త్రొక్కించినవారినే ప్రశంసిస్తాము. ఆధునికకవుల ముత్యాలసరంరచనలగూర్చి ఇట్టి ప్రశంసకూ, సాహసమే అయినా దోష విచారణకూ ఈ భాగం ప్రత్యేకిస్తున్నాను.

ఆధునికాంధ్రకవిత్వానికి గురుపాదులు శ్రీ గురజాడ అప్పారావుగారని అందరి సమ్మతిమీదా తేలిన విషయం. ముత్యాలసరం వారి కానుక. తార్కికులూ, వైయాకరణులూ, కళ్లు మూసుకున్నవాళ్లూ, మడి కట్టుకున్నవాళ్లూ మొదలైన పరిమితిక్షేత్ర సంచారులను ధిక్కరించి గురజాడ అప్పారావుగారు మొట్టమొదట నవ్యకవితను ఆంధ్ర దేశంలో ప్రవేశపెట్టారు. ఈ యాథార్థ్యాలన్నింటినీ ఒప్పుకొన్నపిమ్మట వారి ముత్యాల సరం ఛందస్సు అపరిపక్వమనీ వారి కవిత్వం అనగాధమనీ విధిలేక చెప్పవలసి వస్తుంది.

కన్యాశుల్కం వ్రాసిన గురజాడ అప్పారావుగారు మహాకవి కాడని ఎవ్వరూ అన లేరు. 'లవణరాజు కల'లో, 'కన్యక'లో, 'లంగరెత్తుము'లో కవిత్వ స్ఫులింగాలను మరిచిపోజాలము. కాని గురజాడ అప్పారావుగారు ముత్యాలసరాన్ని మెలకువతో నిర్వహించ లేదనే చెప్పాలి. ఈయనతర్వాతికవులలోనే వీరికంటె తీవ్రత, జాగరూకత కాన వస్తున్నవని ఒప్పుకోవాలి. అలక్ష్య ఫలితములూ, ప్రమాద పతితములూ అయిన అనేక వ్యాకరణదోషాలూ, (ఇవి కావు ప్రౌఢత్వద్యోతకం,) నిర్వహణవైవిధ్యం లేకపోవడమే కాక ఎటూ కానిచోట విరువబడి పాడయిన పాదాలూ (ఉదా. 'కాసులు') అప్పారావు గారి ఛందోవ్యవస్థకు బలహీనత ఆపాదిస్తున్నవి. హెచ్చైన అవలక్షణాలవల్ల లక్షణానికే విరూపత తటస్థిస్తుంది.

ఇంతకూ గనిలోనుండి మొట్టమొదట తీయబడిన లోహంవంటిది వీరి ముత్యాల సరం. వస్తువును మాత్రమే స్వీకరించి దానిని చుట్టుముట్టిన వ్యర్థసామగ్రిని త్యజించడం మంచిది.

ముత్యాలసరం: ఒక కృసి.

గురజాడ అప్పారావుగారు ఆంగ్లవాఙ్మయప్రభావం తెచ్చి ఏవిధంగా క్రొత్త కవిత్వానికి కాలువ నిర్మించారో అట్లే వంగసాహిత్యంనుండి మరొకపాయను మొదట రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారూ, తరువాత అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారూ తీసికొనివచ్చి నవ్యకవిత్వాన్ని పరిపుష్టము కావించారు. వీరిలో రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు 'జడకుచ్చులు' అనే గీతసంపుటిలో మాత్రం ముత్యాలసరాలను ('తమ్ముడా', 'తిలకము' అనే వాటిని) ప్రకటించారు. సుబ్బారావుగారి దేశభక్తికి ఇవి కొంతవరకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాయి. ఈ రెండు గేయాలలో హ్రస్వపాదాలు 12 మాత్రలు కలవి. వీరు యతిప్రాసలు సరిగా పాటిస్తారు.

శ్రీలు పొంగిన జీవగడ్డయి
పాలు గారిన భాగ్యసీమయి
వ్రాలినది యీ భరతదేశము
భక్తి పాడర తమ్ముడా

అన్న గీతంలో దీర్ఘపాదా లన్నింటికీ యతిప్రాసలు సరిగా పాటించబడ్డవి. సాధారణంగా ఈ కవి యతిప్రాసలను ధిక్కరించలేదు.

ఓపిన బంధురవృక్షవాటిక
ఉపనిషన్మధు వొలికె నిచ్చట.

'తిలకము'లో ఉద్రేకము పౌరాణిక చారిత్రక వీరాంగనలను ఉదాత్తంగా భావించింది.

అబ్బూరి రామకృష్ణరావుగారి 'ఊహా గానము' లోనూ 'మల్లికాంబ' లోనూ ముత్యాలసరాలు లేవు. కాని చాలాకాలంక్రిందట 'కృష్ణాపత్రిక'లో వారి 'వర్షాగమము' అనే ముత్యాలసరాల ఖండకావ్యం పడ్డది. 'నదీసుందరి' అనే వారి నాటకంలో కొన్ని ముత్యాలసరా లున్నవి.

రామకృష్ణరావుగారు పదార్థ గౌరవానికీ సందర్భశుద్ధికీ పేరుపడ్డారు. చ్యుతసంస్కృతి దోషం వీరి రచనలలో ఎక్కడా నాకు కనపడలేదు. ముత్యాలసరం అన్నమాట ఏమిటి, ఏ ఛందమయినా వీరు చెప్పినట్లు వింటుంది.10

ఇటుపైనుండి వచ్చిన ముత్యాలసరాలను గుట్టవేస్తే ఒక పర్వత మవుతుంది. కవుల సంఖ్య కూడా అనల్పమే. అందరికవుల అన్నిముత్యాలసరాల పరీక్ష అనవసరము. కొందరి ముత్యాలసరాలు మాత్రమే చర్చిస్తాను.

10 రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారికంటె వీరు better technician అని నా ఉద్దేశం. కవిత్వం మీద అభిప్రాయం చెప్పడానికి ఇది స్థలం కాదు

ఉదయిని

స్వర్గీయ బసవరాజు అప్పారావుగారి గీతాలసంపుటిలో 'దగాయిాత,' 'వటపత్రశాయి,' 'విహారము,' 'రామకథాసుధ' అనే ముత్యాలసరా లున్నవి. 'వటపత్రశాయి' లోని వ్యవస్థ ఇదివరకే చూశాము. 'దగాయిాత'లో గొప్ప ప్రత్యేకత యేదీ లేదు. 'విహారము'లో నాల్గు ముత్యాలసరాలు. వీటి దీర్ఘపాదాలు పండ్రెండింటికీ ఒకే ప్రాస. 2, 3, గీతాల హ్రస్వపాదాలకు కూడా ఈ ప్రాసమే ఉన్నది. 1, 4, గీతాల హ్రస్వపాదాలు వాటి మూడవపాదంతో యతి పాటించినవి. 'రామకథాసుధ' శంకరుని రామకర్ణామృతము నుండి తెనిగించబడి సమానపాదాలతో శ్రావ్యంగా నడుస్తుంది. దీని మొదటి నాలుగు పాదాలు ఉదాహరిస్తున్నాను.

మార్గమందున మార్గమందున
వృక్షశాఖల రత్నవేదులు
వేదులందున వేదులందున
కిన్నరీబృందముల గీతము...

గాయకుడైన బసవరాజు అప్పారావుగారు తన గేయాలను హాయిగా నడిపించడంలో వింత లేదు.

మాత్రాచ్ఛందస్సు లనేకం ఉపయోగించబడిన 'యెంకి పాటల'లో ఒక్క ముత్యాలసరం గేయమూ లేదు; కాని నండూరి సుబ్బారావుగారి క్రొత్తరచనగా 'వైతాళికుల'లో ఒక ఖండకావ్యం ప్రకటితమైనది. దాని మొదలు

అవు నడిగీ
అడది నడగీ

కూరిచితిరా
గుమ్మపాలు
కమ్మ తేనె.

కర్షకకవి దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారూ, కార్మికకవి కవికొండల వెంకటరావుగారూ చక్కని ముత్యాలసరాలు వ్రాశారు. వెంకటరావుగారు 'శివరాత్రిప్రభ'లో భావనలోనూ, గమనంలోనూ ఆవరించిన వైశాల్యం ఇంతట్లో మరెవ్వరూ అందుకోలేరు. కాని క్వచిత్తుగా అందులో వారు అనుప్రాసంకొరకు అర్థం సరిచూచుకోలేదు.

'కోకిలమ్మపెళ్లి' వ్రాసి విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు కథనకవిత్వంలో క్రొత్త లోతు చూపించారు. 'కోకిలమ్మపెళ్లి'లో

అడవిలోనూ కడలిలోనూ
అర్ధరాత్రివేళ అప్పుడు
తొగరు కన్నుల చుక్కకన్నెలు
తొంగి చూస్తారోయ్

ముత్యాలసరం: ఒక కృషి

నుర్గులతిరిగే కడలినడుమా
చూపు కందీ అందకుండా
తెప్ప వేనుకు పాముపడుచులు
తేలిపోతా రోయ్

అన్నవి కవిత్వవంతములైన వర్ణనలు.

మోముగులు పూశాయి పెదవులు

అనడం ఒక్క పాదంలోనే చెప్పవలసిన దెంతో చెప్పివేయడం.

చివురులూ కొమ్మలా చివరా
గుబురులూ గుబురులా చివరా
పూవులూ నాలుగూ వైపుల
బుగులుకొన్నాయీ.

వీటిలో లగప్రయోగంవల్ల ప్రౌఢగమనం సిద్ధిస్తున్నది. ఇది దీని తర్వాత చెప్పబడిన

చివురులో యీనెల్లె పసిరిక
పూవులో తేనెల్లె పలపల
చిలకతల్లికి కోకిలమ్మకు
వయసు వచ్చిందీ

అనే సుందరమైన భావానికి వాతావరణం కల్పిస్తున్నది.

లగప్రయోగాలు కోకిలమ్మ పెళ్లిలో ఇంకా ఉన్నవి. వీటిలో బాగున్నది:

చిలకతల్లీ సాగనువాకలు
చిలకలై కలపలై యందపు
మొలకలై తేనెలా చినుకులు
గిలపరించాయీ

అన్నది.

బాగులేనివి:

తల్లికీ చిలకతల్లంటే
... ...
గోదుమావన్నె త్రాచల్లే.

లయ తప్పి, నడవని కొన్ని పాదాలు ఇదివరకు చూపించాను. అట్టివే.

పోకిళ్ల మారైంది తల్లికి
... ...
అపాట వింటూనె అడివీ
... ...
సన్నాయి పాడింది తెల్లని—

ఒకమాత్ర ఎక్కువై నడవను ఈక్రింది పాదం:

గా లి పి ల్ల లు వె దు ళ్ల లో రా
2 1 2 1 1 1 2 1 2 2 = 15

పూల సోనలు కురిసినై, తే
నెల పాటలు విరిసినై, అం
దాల త్రోవలు వెలిసినై, రాజ
నాలు పండినవి

అన్నచోట 'రజనాలు'అని ఉచ్చరిస్తేనే కాని నడక కుదరదు.

ఉద్రేకం సూచిస్తూ ఛందోగమనం మార్చడం.

కోకిలమ్మా అదుగో మళ్లీ
కూసె నంటే కూసెనానీ
వచ్చె నంటే వచ్చెనానీ
బ్రతికె నంటే బ్రతికెనానీ
ఒళ్లు తెలియక అడవిపూటా
పొర్లి పోయిందీ
చెప్ప తరుగని మావిమోకా
చివురు తొడిగిందీ
అంతలోపల నడవి కండం
అతిశయించిందీ

అన్నదానిలో వరుసని ఐదు దీర్ఘపాదాలు వాడుకమందూ దగ్గరదగ్గరిగా హ్రస్వపాదాలు కూర్చడమందూ కనిపిస్తుంది.

కథనకవితలో 'గీతానందు'ని 'కాపు పెళ్లి' కూడా పేర్కొన దగ్గది.

సంఖ్యలో అనేకములైన ముత్యాలసరాలు వ్రాసినవారు శివశంకరశాస్త్రిగారు. వీరికి సంస్కృత పక్షపాతం మెండు. అందువల్ల చూస్తూ నియమాలు ఎగరకొట్టలేరు. కావున వీరి ముత్యాలసరాలు ఒకే నడక ప్రదర్శిస్తవి. కాని సంస్కృతప్రోద్బలంవల్లనే గంభీరంగా నడుస్తవి. శాస్త్రిగారి ముత్యాలసరాలు నడకనుబట్టి ఏ శిఖరిణీ మాలినీ వృత్తాలో అనుకోవాలి.

వీరి 'దేవాలయం' అన్న ముత్యాలసరాలలో వ్రాయబడిన ఖండకావ్యం నాయకునికీ ఆప్తునికీ సంభాషణ. 'సందేశం' అనే ఖండకావ్యంలో సందేశభాగం ముత్యాలసరంలో ఉన్నది. వీరి పద్యనాటికలలో పాత్రల వేర్వేరు భాషణలుగా వేరువేరు ఛందస్సులు ఉప

యోగించారు. వాటిలో ముత్యాలసరాలు కూడా ఉన్నవి. 'హృదయేశ్వరి'లో కొంత భాగం ముత్యాలసరాలు.

శివశంకరశాస్త్రిగారి ముత్యాలసరంలో సాధారణంగా

a వివిధ సారస్వత నదీనద
a విమల జలముల నోలలాడుచు
b అనిశ మానందాధిగమమున
b నలరుడము లత్

అన్నదానిలో వలె ప్రాసకు బదులు రెండేసి రెండేసి పాదాలకు (a, a, b, b గా) యతి వాడబడి ఉంటుంది. ప్రాసలు కూడా వాడలేదని కాదు. తరుచుగా వాడినది పై పద్ధతిని.

తక్కిన ముత్యాలసరాలు వ్రాసినది కొడవటిగంటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు. అసగా ఒక్కటే వ్రాశారు. కాని దాని నిక్కడ స్మరించక తీరదు. అది 'సంధ్యారాగము' అనే వారి గీతాలసంపుటిలో మొదటి ఖండకావ్యం 'ఆతిథ్య' మన్నది.

ఆగు మాగుము తెరువరీ ఆ
యాసఖేదం బపనయింపుము
మా గృహాంగణ కుసుమసముదయ
మధువు లియ్యవిగో

అని అది ప్రారంభ మవుతుంది.

'సఖి'లో చింతా దీక్షితులుగారు 'కవి—నస్యక' అని ముత్యాలసరాలు వ్రాశారు. దానివల్ల ఆవిష్టులై ముద్దుకృష్ణ, కృష్ణశాస్త్రిగార్లు 'దీక్షితు లన్నగారు' అని వ్రాశారు.

కృష్ణశాస్త్రిగారు కొలదిపాటి ముత్యాలసరాలు వ్రాశారు. అవైనా 'కృష్ణపక్షము' లోనే ఉన్నవి. అవి 'వెఱ్ఱిపాట,' 'మహాకవి గురజాడ అప్పారావు,' 'చిన్నిపూవే వాడెనా,' 'చుక్కలు' అన్నవి. అప్పటి కింకా పదశిల్పం వారిలో పరువము కాలేదు. 'కృష్ణపక్షం'లో చాలా గీతాలు కృష్ణశాస్త్రిగారి బాల్యక్రీడలు. ముఖ్యంగా ముత్యాలసరాలు.

వీరి ముత్యాలసరంలో గురజాడ అప్పారావుగారి ఒరవడి స్పష్టం. 'చుక్కలు' అప్పారావుగారి 'లంగ రెత్తుము' ను ప్రతిధ్వనిస్తుంది.[11] ఉగాది సంచికలోని (వా. రంగా

---

11 చేతి కందదు పూలకొరకై
చేయి చాపక చేరి కోరక
దూరముగ శేవంచు వానిని
దూరి పదలితిని.

—చుక్కలు.

అందజాలని పళ్ల కోసము
అఱ్ఱు జాపితి; నేల పాకిన
చెట్లపళ్లను విలవ తెరుగక
పాదరత్నుల మట్టితిగ.

—లంగ రెత్తుము.

చార్యులుగారి) 'అప్పారాయ స్మృతి'ని చూచిన పిమ్మటనే కృష్ణశాస్త్రిగారు 'మహాకవి గురజాడ అప్పారావు' వ్రాశారా అనిపించుతుంది. 'వెర్రిపాట' అన్వర్థనామధేయంగా ఉన్నది. 'చిన్నిపూవే వాడెనా' అన్నది శకలప్రాయము. ఇవి కాక 'అన్వేషణము'లో ఒక ముత్యాలసరం ఉన్నదంటే ఉన్నది. ఏమయినా కృష్ణశాస్త్రిగారి శక్తిని ముత్యాల సరాలలో కాదు చూడవలసింది.

'మునిమాపు'లో 'వలపు' అనే శీర్షికగల ముత్యాలసరాలు చక్కగా సలక్షణంగా ఉన్నవి.

వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారి 'రాణా ప్రతాపసింహ' నాటకంలో 'జయము భారత భాగ్యలక్ష్మి' అనే గేయం ఉన్నది. నాకు తెలిసినంతవరకు వీరి ముత్యాలసరం రచన ఇంతే.[12]

'వెన్నెల' అనే పెద్దకావ్యంలో పూడిపెద్ది వెంకటరమణయ్యగారు మన పూర్వ ప్రబంధాలలో ఆశ్వాసాంత పద్యాలవలె ఘట్టము ముగిసినచోట్లన్నింటిలో ముత్యాల సరాలు వేశారు. వాటిలో 'వల్లీవల్లవి' భారతిలో ప్రకటితమైనది.

స్వర్గీయ పెనుమర్తి వెంకటరత్నముగారు కొన్ని ముత్యాలసరాలు వ్రాశారు. వారిలో వికసనోన్ముఖమైన ఒక శక్తి అకాలమున నష్టమైపోయింది.

౪

శాస్త్రదృష్టిని చేయబడిన ఈ ఛందశ్చర్చలో ఒక్కవిషయము మాత్రం ఏమర కూడదు. కావ్యం చిరస్థాయి కావడానికి అందలి రసాధిక్యం కారణ మవుతుంది కాని దాని నిర్మాణసౌష్ఠవం కాదు. అయినా ఆకృతివివక్ష చెయ్యడం వ్యర్థకృత్యము కాదు. కళాశీలి ఛందోరహస్యవేత్త కూడను. సుందరభావమైనా పాడుగా చెప్పబడినయెడల రసభంగము కలిగిన దన్నమాటే. సంవిధానము (technique) వ్యాకరణ చ్ఛందస్సులే కాక తదతీత

---

12 కాదు. ఒకమారు శాస్త్రిగారిని 'ముత్యాలసరా లేవైనా వ్రాశారా? నా వ్యాసంలో ఉదాహరిస్తా'నని అడిగాను. సముద్రపు టొడ్డున నడుస్తున్నాము. శాస్త్రిగారు తాము వ్రాసిన వేవీ లేవు గాని ఇప్పు డొకటి వ్రాస్తానని,

'ఒక్కడైనను మాటలాడడు
ఒక్కడైనను తేరి చూడడు
ప్రక్కనడకల ఎండ్రపీతలె
దిక్కు మన కింకన్'

అన్నారు. శాస్త్రిగారు వ్రాసిన, నాకు తెలిసిన ముత్యాలసరం ఇదొకటి!

మయిన ఒక విపులవ్యవస్థ. కవి తనలో అంతర్గతమైన రసాన్ని పాఠకునిలో బహిర్గతము చేయగలుగుతున్న కార్యమే సంవిధానము. దీనికి అఘాతం తగిలితే రసానికే విప్రతిపత్తి సంఘటిల్లినట్లు. కావున తుట్టతుదకు రీతిపదాలు రససముద్రంలోనికే చేరుకుంటాయి.

కవిత్వాన్నీ సంవిధానాన్నీ తీసుకుని కూర్పులు చేస్తే నాలుగు విధములైన జంటలు ఏర్పడుతవి. వీటిలో నాలుగో విధమే సర్వోత్కృష్టమైనది.

1. —కవిత్వము
   —సంవిధానము } అభావ కవిత్వమే కాక అనేక దోష భూయిష్ఠమైనరచన.

2. —కవిత్వము
   + సంవిధానము } సలక్షణమైన కన్యక. కాని నిర్జీవ.

3. + కవిత్వము
   —సంవిధానము } ఉదా:

   ప్రీతి పాత్రమైన పెండ్లాము సచ్చిన
   యింటిపాడు నూచి యేడ్వలేక
   ఎనడు పొలము విడిచి పని లేక యున్నను
   పామరుండు కాపువాడు కంటె.

   —'గాథా సప్తశతి', రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మ గారి అనువాదము.

4. + కవిత్వము
   + సంవిధానము } ఉదా:

   Between the green bud and the red
   Youth sat and sang by Time and shed
   From eyes and tresses flowers and tears,
   From heart and spirit hopes and fears.

   —A. C. Swinburne's *Songs before Sunrise*

ఇందలి మూడో విధాన్ని తీసుకుని కొందరు రసవాదులు 'భావ ముంటే చాలును, ఎట్లు చెప్పినా సరే' అనవచ్చును కాని వారు సర్వసమగ్రత కోరలేదని చెప్పాలి. ఏవిషయంలో కొరవడినా కవిత్వము ఉత్కృష్టము కానేరదు. కావున మహత్తరభావాలను మహత్తర విధంగా ప్రతిపాదించినదే ఉత్కృష్టకవిత్వం.

వాఙ్మయ వీథి

అనార్కలీ. కవి: శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, బందరు. రసతరంగిణీ గ్రంథమాల. వెల రూ ౧.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు మహాపండితులు, ఉభయభాషా ప్రవీణులు. నేను పండితుణ్ణి గాను, భాషాప్రావీణ్యమూ లేదు. అయినప్పటికీ వారి నాటకాన్ని విమర్శించడానికి ఎందుకు పూనుకొన్నా నంటే, నాకు నాటకా లంటే సరదా—చదవడానికి, చూడడానికి, చర్చించడానికి. అందులో "నూత్నమార్గవిరచిత దృశ్యకావ్యం" కూడా నని వినడంచేత ఉత్సాహం హెచ్చింది.

అనార్కలీ కథావస్తువు ప్రఖ్యాతమైనది. అనేక భాషల్లో అనేక కృతులకు ఆధారమైనది. కనుక అల్లికలో నూత్నములైన అంశాలు నిరీక్షించలేదు. కాని మార్గంలో మాత్రం నవీనత ఉంటుందని నిశ్చయించాను. అలాగే అయింది.

ఈ అనార్కలీ ఇంగ్లీషు భాషలో వ్రాసివుంటే దీన్ని మంచి 'లిరికల్ డ్రామా' (lyrical drama) అనేవారు పాశ్చాత్య విమర్శకులు. షెల్లీమహాకవి వ్రాసిన 'ప్రామిథియస్', 'హెల్లాస్', ఈట్సు కవిసార్వభౌముని నాటకా లనేకములు ఈ తరగతికి చెందినవి. అయితే ఈ పేరు పూర్వాంకానికే ఎక్కువగా చెల్లుతుంది. కవిగారు ప్రస్తావనలో పూర్వాంకమునందలి రచనా పద్ధతి గురించి సూత్రధారునిచేత రెండుమాటలు చెప్పించారు. పూర్వాంకంలో నాయికా నాయకులూ, అజీజ్, రునీ వంటి పాత్రలే గాక, పుష్పకన్యకలు, వసంతుడు, మన్మథుడు, కోకిల మొదలైన పాత్రలు వత్తురు. కాని యథార్థముగ వారు ప్రత్యేకపాత్రలు గారు. "చిలుక, కోకిల మొదలైనవి పలికిన పలుకులు, వానియందున్న యర్థమును నాయికా నాయకులు సంకల్పించుకొనిరి. ఆ భావములే చిలుకలు కోకిలలు పుష్పకన్యకలు చెప్పిన ట్లిందు వ్రాయబడినది."

ఈ పద్ధతి నాకు తెలిసినవరకు మననాటకములలో నూత్నమైనదే. కొంతకు కొంత దీనికి సామ్యము పురాతన గ్రీకు నాటకాల్లో చూడవచ్చును. కోరస్సు, సెమికోరస్సు ఈవిధంగానే నాయికా నాయకుల మానసికస్థితిని వర్ణిస్తారు.

"విభావానుభావ వ్యభిచారిభావ సంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః" అని భరతసూత్రం. దానికి నిదర్శన పూర్వకమైన వ్యాఖ్యానంగా ఉంటుంది ఈ పూర్వాంకమంతా. శృంగారరసప్రకరణంలో పేర్కొనబడే వివిధావస్థలకీ ఉదాహరణాలు ఇవ్వగలం ఈ అంకంలోని రంగాలనుంచి. సూక్ష్మంగా సూచిస్తున్నాను. ఒకటో రంగంలో చక్షుఃప్రీతి, మూడో రంగంలో అరతి, ఆరో రంగంలో తాపం, ఏడో రంగంలో ప్రలాపం, ఐదో రంగంలో మూర్ఛ, పదో రంగంలో ధన్యత. ఇవి గాక నిర్వేద, శ్రమ, దైన్య, జాడ్య, గ్లాని, త్రాస, శంకాది సంచారి భావములకును గలవు ఉదాహరణాలు.

ఈ విధంగా కావ్యం రసవంతంగా ఉంది. కాని దృశ్యకావ్యంగా ఈ పూర్వాంకాన్ని ఎట్లు గ్రహించవలెనో నేను ఊహింపలేకున్నాను. 'ప్రబోధచంద్రోదయం', 'సంకల్ప సూర్యోదయం', ఇంగ్లీషు భాషలో 'ఎవ్విరిమాన్' (Everyman) వంటి నాటకాల్లో కామ క్రోధ మద మాత్సర్యాదులే మూర్తీభవించి పాత్రలుగా వచ్చుట ఎరుగుదును. మెటర్లింకు నాటకాల్లో మృగాదులు పాత్రలుగా వచ్చుటయు నెరుగుదును. అయితే వాటిలోని అట్టి పాత్రలకు సంపూర్ణంగా పాత్రత్వం ఆరోపింపబడి ఉంటుంది. అందుచేత నాటక ఫక్కీకి వ్యతిరేకంగా ఉండదు. ఈ పూర్వాంకంలో నంటారా, అలా కాదు. చిలుకలు, పుష్పకన్యకలు,

ఇత్యాదులు నాయికానాయకులకన్న భిన్నమైన పాత్రలు గావు. వ్యక్తములై వాగ్రూపము దాల్చిన నాయికా నాయకుల మానసిక స్థితులు. రంగస్థలంపైన ఈ స్థితులను ప్రత్యేకంగా దర్శించి అన్వయించుకోవడం కంటే చదివి అన్వయించుకొని రసాస్వాదనం చెయ్యడమే సులభమేమో అని నా సందేహము.

ఉత్తరాంకంలో నాకు ముఖ్యంగా నచ్చినవి రెండువిషయాలు. ఒకటి, నాటకంలో అగ్వరు పాత్రగా రాకపోవడం; రెండు, సంభాషణ క్లిష్టంగా ఉంది. కార్యవేగానికి భంగం కల్పించకపోవడం. ఈ గొప్ప అంశం మన ఇతరనాటకకర్తలు సహితం అప్పుడప్పుడు గమనిస్తే బాగుంటుందేమో?

ఇటువంటి ఉత్తమ కృతులు ఆంధ్రవాఙ్మయగౌరవాన్ని పెంపుచేస్తవి.

పా. వే. రాజమన్నారు

కిన్నెరసాని పాటలు; కోకిలమ్మ పెళ్లి. కవి: విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, ఎమ్. ఏ., బందరు. రసతరంగిణీ గ్రంథమాల. వెల రు ౧.

ఆదొరకి కూతుళ్ళు ఇద్దరు, చిలకతల్లీ కోకిలమ్మానూ. చిన్ననాడే పలుక మొదలెట్టి తండ్రికి మేను పులకరింపించిన చిలకతల్లి వేదపనసలు చెప్పుకొనే బ్రాహ్మణుణ్ణి తనలో నిలిపివేసింది. ఇంట్లో నిరాదరము పాలయి, చెప్పుకొనేటందుకు నోరయినా లేక ప్రకృతిఅంతటా స్నేహంకోసమై తిరిగే కోకిలమ్మను పూలరేడే వలచాడు. ప్రకృతితల్లితోపాటు తల్లీ వెనుకనుంటూ వచ్చి కౌగిలించింది; దీవించి పెళ్ళిచేసింది.

'చిలకతల్లి మహాన్వయంబున
నిలిచినవి సాంస్కృతికవాక్కులు
కోకిలమ్మ తెనుగుపలుకూ
కూడ బెట్టిందీ.'

కావ్యమంతా చెక్కినధ్వని ఇక్కడ కోకిలమ్మ తెనుగుపలుకులో ముడిపడి కావ్యం ముగిసింది. ఈకథ [పొట్టిది] జరిగేటప్పటికి ఈ తెలుగులంతా గొప్ప యెకిమీఢ్ళు.

'దొంగనాగరకతలో దేశం
తూలిపో లేదోయ్.'

అందుకే యిద్దరు కూతుళ్లే అయినారు తెలుగురాజుకి. ఇద్దరమ్మలనూ వలపించగల యీకవివాక్కు కోకిలమ్మపెళ్ళికి తెలుగుతీపులు పట్టి ఆడినదీ, సెలయేరునూ, అలాటి సామగ్రిని తలపించే ప్రాకృతగతులతో ఛందస్సును గుంజుతూ నడిచింది. గురజాడ అప్పారావుగారి తీయని లేత:పదకలు దాటి వీరి ముత్యాలసరం, కవితా సంపన్నమయిన్నీ, పాకరహితమైన పరిగబాటు చేపట్టింది, వస్తువు తలచి. అసలు సత్యనారాయణగారి కవిత జాగ్రత్తతోడి దిద్దుబాటుకంటె ఉద్రేకముతోడి నిరగబాటే యెక్కువ వింటుపెటుతుంది. మరికొన్ని మెలుకువలు ఉపాంగములలో అందాలు తెరుస్తా.

'కోకిలమ్మపెళ్ళి' కంటె పరిణతయిన 'కిన్నెరసానిపాటలు' వీరి కవితాసంపదను మిక్కిలిగా ప్రవహింపించినవి. అసలు కథాకల్పనమే హృద్యమైనది. అత్తగారి అపనిందను అపిష్టమై అతవు పసుపుబారి, ప్రేమకల మగని అనునయపు కౌగిలిలో కరిగి నీరై పారిన భార్య కిన్నెరసానికై అతడు శిలఅయిన క్రమము వాచా కవి చెప్పక, అతనినోటనే,

'ఈ యేడుపు రొదలోపల
నా యొడలే నే నెరుగను
నా యీ దేహ మదేమో
రాయివోలె నగుచున్నది'

ఉదయిని

అనిపించి చూపిన సొగసు వీరి విలక్షణమైన కళావిహారచాతుర్యమును చూపుతుంది. ఈకావ్యములో ఈ దీనకథలో కొన్నిఘట్టాలు కంట నీరు పెట్టకుండా చదవడం కష్టం; రసమూర్తినిగూర్చి మాటాడగల సహృదయానుభవమంతా ఇందలి కళాజ్యోతికి తృప్తిపడిపోతుంది. కిన్నెరసానిని ఒక వీరవనితగా, తెలుగుజాతి మనస్సులో ప్రవహించగల నాయికగా సృష్టిచేసి నిజమైన కావ్యసంపత్తి నిర్వహించినాడు కవి. నవ్యకవితలో మొదటిపంక్తిని నిలువగల కొలది కావ్యాలలో 'కిన్నెరసాని పాటలు' ఒకటి. ఇందు ప్రకృతి ఎంతో విస్తృతముగా జీవము పట్టి అనుభవానికి రసశుద్ధి తేగలుగుతున్నది.

> 'తలిరాకువంటి మె
> త్తని యెఱ్ఱ పెదవితో
> తార్చి నామోము నద్దగ రావు కాబోలు
> నాయొడల్ మిగుల నందపుకుప్ప యని చెప్పి
> ఎల్లతావులను ముద్దిడ రావు కాబోలు'

'అని సన్నగొంతుతో' పలికి పవరిన కిన్నెరసాని యేడ్పులో ఎంతో సన్నిహితమై గాఢమైన అనుభవము సాధరణీకృతికి రావడమే కాక, రచనయున్నూ ఆస్వాద్యముగా నడిచింది. ఈపాకములు కిన్నెరసానిలో తరుచుగా పూచినవి. 'కోకిలమ్మపెళ్ళి'లో అడవీ, అక్కడ తిరిగే కోకిలా కనిపిస్తే ఇక్కడ కోకిలమ్మ పాటలు పుష్పించి ప్రకృతి అంతటా ప్రమోగించింది. 'కిన్నెరనడకలు' రసమయమై, 'గోదావరీ సంగమము' శిల్పవిలసితమై మరీ హృద్యములైన ఘట్టాలు. అసలు గోదావరిలో కలిసిపోయిన కిన్నెరప్రసంగములో సముద్రునిపాత్రము కల్పించడం కవినాటకీయప్రతిభ చాటుతుంది. తనగొంతుతో కవి తాను పాడిన ఒక పాట కాక, ఎన్నోపాటలు రూపాలుకట్టి వచ్చి దీనికి మహాకావ్యత్వము సంపాదిస్తున్నవి.

కొన్ని అతిధోరణులు (వీరు ముక్తసరుగా పాడరు,) వచ్చిగా ఎందుగా పడితే, అవీ వీరి ఉద్రేకము తాలూకు విశిష్టతను తెలుపుతవి: అట్టివికూడా కావ్యగతిలో విడిచిన విచ్చలవిడితనమే కొన్ని ఉన్మత్తములైన సౌందర్య విభ్రమాలకు పూచీ వహిస్తుందని స్మరిస్తే అది కవిని అంతటా సమర్థించడం కాదు, గమనించడం.

ఛందోగతుల అందాలు కలుపుకోడంలో స్వరకలితమైన సంగీతాభిజ్ఞత అవసరమని చెప్పేవాదమును కవులు ఒప్పుకోనక్కరలేదు, చరిత్ర ఒప్పుకోదు —కాని, కొందరిపట్ల ఆజ్ఞానము అందుకు తోడ్పడ్డ దవుతుందంటే ప్రతిఘటించ నక్కరలేదు. కవితయందు ఏర్పడేసంగీతమే గమనించినా, సత్యనారాయణగారు పెక్కుపోకడలుగా ఛందోగతులు నడిపించి అందాలు కురిపించినారు.

ఈకవి తనప్రతిభ నాటకయోగ్యమని హుక్కు ప్రకటిస్తాడు. అది సర్వశః కావ్యయోగ్యమున్ను.

ఈసంపుటము ముద్దులు మూటగట్టుతున్నది. సృష్టిపరములైన అడివి బాపిరాజుగారి బొమ్మలు పాటలకు తగిన వింతలైన భావుకసౌందర్యాలు వెల్లడిస్తున్నవి. కిన్నెరసానిబొమ్మ కవితామయమై, ప్రకృతిలో చూడగలమూర్తి యేదిన్ని కాక సూక్ష్మభావాల సమ్మేళనము కట్టియున్నది. కిన్నెరకై ఉబికి చూచే సముద్రునిబొమ్మ కన్నులలో, ముద్రలో, భావము కుంభించి గంభీరముగా ఉన్నది.

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

శృంగాటకం

‘కళానిధి’1 కథలే ప్రధానంగా ప్రకటించే కొత్త పత్రిక. దీని విశిష్టత, వ్యాసకర్తలకు విరివిగా బహూకృతి యిచ్చే కంకణధారణం; ఇది సాహసికమై మిక్కిలి ప్రశంసార్హముగా ఉన్నది. మొదటి సంచిక నింపిన మూడు కథలూ సాంఘికవైఖరి సంతరించుకొని ఆస్వాద్యముగా ఉన్నవి. సంపాదకులు యౌవనయుక్తముగా తమ ఆశయాలను తెలిపిరి. తక్కిన కళలయందువలె సారస్వతరచనయందూ లక్ష్మీప్రసన్నత అవతరింపించే దీక్షలో సంపాదకులు పాత్రశుద్ధి నేమరకుండవలెనని దేశ మపేక్షిస్తుంది.

* * *

తెలుగుదేశములో పత్రికల సంఖ్య మరీ పెరిగిపోతున్నదని ఫిర్యాదు. ఇతరదేశాలలోనే కాదు, ఇతర ప్రాంతాలలో సహా చక్కగా పోషణ కాంచుతున్న పత్రికలసందడి గమనిస్తే ఆశ్చర్యము కలుగుతుంది. కాని యీ ఫిర్యాదులో అర్థము లేదని రుజువుచెయ్యవలెనంటే, పత్రికలు ఒకేరకముగా, ప్రతిబింబాలుగా, నడవక, వేర్వేరు పాలాలు పట్టడం ఉచితం. అప్పుడీ ఫిర్యాదే రాదు! కాని అప్పుడవి చక్కగా నిర్వహించడానికి తగ్గ ఆదరణ ప్రజలవల్ల చేపడాలి.

ప్రబుద్ధాంధ్ర, తత్సంపాదకులు శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, లేవదీసిన హిందీ–తెలుగుల అధికార సంఘర్షణం భాష పొలిమేరలు దాటి ‘హిమాలయోత్తుంగ శృంగం’ ముట్టింది: మహాత్ముడు కూడా ప్రసంగించి తీరినట్లు తెలుస్తుంది. సామాన్యభాష దేశానికి కావలసిన సమయము వచ్చినప్పుడు హిందీకే హక్కున్నది కాని, ఆ అవసర మిప్పుడు కాదు అని చెప్పబోతే, ఇది సమయమే అని చెప్పడానికి పదిహేను సంవత్సరాలూ, కొన్ని లక్షల బుద్ధులూ ఎదురొడ్డగలవు. దక్షిణ భారతములో హిందీ ప్రచారము జరపడంలో భాషలమీద దొంగదాడికూడా నిర్వాహకుల సంకల్పమే అని చెప్ప వస్తే అది రుజువు చెయ్యడానికే ఆస్కారము చాలదు. దానంత అది మనభాషకు అదుపు వచ్చిందని చెపితే ఒప్పనో వచ్చు, మానవచ్చు; కాని, విమర్శభాగ మెటున్నా, మన ప్రాంతము కట్టుకోవలసిన జాత్యభిమానముకై, భాషాభిమానముకై యీ పత్రిక మ్రోసిన పిలుపు చాలా ప్రముఖమైనది. హిందీ పత్రికలకూ, మనప్రాంతాన గల ముఖ్యమైన పత్రికలకూ ఇక్కడ చేకూరిన ఆదరము విషయమై శ్రీ శాస్త్రిగారు చూపిన తారతమ్యము మొదలైనవి రిత్త సంరంభముగా త్రోసిపుచ్చడం ప్రజలకు సాధ్యంకాదు. ఇట ఆలోచన హిందీమీద కాదు, తెలుగుమీద నిలుపుకోవలసి ఉంటుంది. వంగదేశములో మాతృభాష చైతన్యము రేగి బలిసిన యిప్పుడు ఆంగ్లమువల్ల ఒత్తిడీ లేదు, ఆంగ్లమునెడల వైరుధ్యమూ లేదు.

* * *

మొన్నటి నాటక పరిషత్సభలలో, మద్రాసులో, సత్యనారాయణగారి ‘వేనరాజు’ నాటకప్రదర్శనము సాంతముగా జరగనీయనే లేదు సామాజికులు. అనేక–రకాలుగా రేగిన ఆ అలజడిని అనేక కారణాలకు కట్టినారు. నేటిసంఘపు ఆచారాభిరుచుల కెదురీత; నదర్రైన కదలిక యీయని దీర్ఘవాదములు;

1 మాస పత్రిక. సంవత్సరం చందా రూ 3. సంపాదకులు, ప్రకాశకులు : క. కృష్ణమూర్తిగారు, తెనాలి.

రంగాల యేర్పాటులో వైవిధ్యము లేక పోవడం; వాదాలలో సహజ పరిణామము కానరామి; స్థానంవారు హార్మోనియముకు పనిచెప్పకుండా, సామాజికుల చెవులకూ కొంచెము పనే చెప్పడం; కొందరి ఆహార్యములో లోపము; చివరకు కవియందు కిట్టని కొందరి గూడుపుఠాణీ. నటులు విధేయతతో కవివల్ల అభ్యసించిన క్రొత్త నాటకము; అడివిబాపిరాజుగారి కళాదృష్టిని సలహాగా వినియుక్తము చేసుకొన్న ఉత్కృష్టమైన ఆహార్యాదికము; కవి ప్రఖ్యాతి– ఉన్న లోపాలు సామాన్యులకు ఓరిమి చెరిచిన సందర్భాలు నాటకము సాంతము కాకుండా నిలుపు చేయించిన సంఘటనం, అదీ యిట్టి ప్రశస్తమైన సంపుటిలో, అతి అరుదు.

*　　　　*　　　　*

'వేనరాజు' ప్రదర్శనము సాంతముగా జరిగిందంటే, ఒక గొప్ప క్రొత్తనాటకం ఆస్వాదనకూ, పరిశీలనకూ తేవడమే కాకుండా, ఇంకొక్క విశేషముకూడా తెచ్చిఉండేది. స్థానం నరసింహారావుగారి పృథువు (పాత్ర), ఇప్పటికే రంగములో విహరించవచ్చినది, నిజమైన నిర్వహణము ప్రదర్శించి ఉండేది. 'వేనరాజు'లో పృథువు కెంతో ప్రాముఖ్య మున్నది. పృథువు కెంతో ప్రాముఖ్య మున్నభాగమే (అసలు నాటకములోనే ముఖ్యమైన భాగము) ఆడనీయలేదు. అయినా 'విప్రనారాయణ'లో దేవదేవి, 'వేనరాజు'లో పృథువు స్థానంవారి క్రొత్తపాత్రలుగా మనసులో నిలవగల్గినవి.

*　　　　*　　　　*

భావోద్రేకము ప్రదర్శించడంలో నిపుణులైన రాఘవాచార్యులుగారు, ఇటు ప్రాచ్య సంప్రదాయపు అంగవిన్యాసరేఖావైదగ్ధ్యము చూపే కూచిపూడి భాగవతులు వేదాంతం రాఘవయ్యగారు స్థానంవారికి తమ నడిమిస్థానం ఇస్తారు. స్థానంవారి రెండుఅంశలూ తమపాత్రనిర్వహణంలో అపూర్వమైన సొగసుతో మేళవించుకొంటున్నారు. పూర్వము భావోద్రేకములోనే ఎక్కువగా నేర్పులు మెఱసిన వీరు ఇపుడు జరగి ప్రాచ్యపక్కవంకకు సాగివచ్చినారని చెప్పవచ్చు. నేటిరంగాన ఈవిధమైన సమ్మేళనము ఇంతసహజముగా కావించినది అసాధారణమైన ప్రతిభా ప్రదర్శనమని చెప్పవలెను.

*　　　　*　　　　*

కూచిపూడివారి అభినయము ఇంతకాలము అనాదరము పాలుపడ్డా విద్యాప్రియు లెంత భక్తిశ్రద్ధలతో ప్రాచీనకళను నిలిపినదీ చూపి విస్మయము కొల్పింది. ఎంతో ద్రుతమైన అంగవిన్యాసములో అంత సున్నితమైన వైదగ్ధ్యములు చూపి రాఘవయ్యగారు మన ప్రాంతమందలి నాట్యకళ పునరుజ్జీవనము పొందడమే కాక, అది యిప్పుడే ఉత్కృష్టస్థానము పొందగలది అని నిరూపించినవారైనారు.

విరాళములు

				రూ
శ్రీ	గూడవల్లి రామబ్రహ్మం చౌదరిగారు 'ప్రజామిత్ర' సంపాదకులు, మద్రాసు	...	...	౧౦
,,	వెదురుమూడి వెంకటకృష్ణరావుగారు **Telugu Translator to Govt.,** మద్రాసు	...	...	౧౨
,,	డాక్టరు ఎస్. ఎస్. గంటిగారు బొంబాయి	...	...	౧౦

అభిప్రాయాలు

నేటి తెలుగు కావ్యవాణికి మీ 'ఉదయిని' నాట్యరంగమని మొదటి సంచిక చదివినప్పుడు తోచింది. నేటి కావ్యకర్తల ఉత్సాహము బహుముఖములుగా కావ్యస్వరూపము పొందు తున్నది. అందు ఔచిత్యము పోగొట్టుకోని వానికే 'ఉదయిని' ఆదరణ కద్దని తెలిపింది. పండితులకు, పామరులకు, స్త్రీలకు, పిల్లలకు, తెలుగువారందరికీ 'ఉదయిని' జ్ఞానతేజస్సు ప్రసాదించకలుగుతుందని ఆశిస్తున్నాను.

మీ 'ఉదయిని' నవ్యసాహిత్యపరిషత్పత్రిక నెరవేర్చదగిన ఆశయములనే నెరవేరుస్తోంది. ధనాభావముచేత ఇట్టిపత్రిక నిలిచిపోయిందనేమాట ఎన్నటికీ తెలుగువారిని సిగ్గుపరచకుండా ఉండును గాక.

బాపిరాజుగారికథ చాలా మనోహరముగా ఉన్నది చదివి ఆనందించాను. బంగారమ్మ గారి పద్యాలు ఎక్కడ కనిపించినా నేను మొదట చదువుతూ ఉంటాను. 'పుంతలో ముసలమ్మ' చాలా బాగున్నది. తెలుగుమాటలసొంపు ఆమె బాగా గ్రహించినారని నాఊహ. మీ కిరణాలు లేతగా, స్వాదుగా ఉన్నవి. ఉన్నతభావగర్భితములు. 'ఉదయిని' సర్వాంగ సుందరముగా, ఉన్నతభావాలతో ఒప్పుతూ ఉంది.

చింతా దీక్షితులు

తాము దయతో పంపిన 'ఉదయిని' చేరింది. చాలా సంతోషంతో చేకొన్నాము. ధీర మతులు నడువజాలని మార్గము లుండునా ? నవ్యసాహిత్య గగనరంగమున మీ 'ఉదయిని' చల్లని జ్యోతిస్సులను విరియుగాక. సహృదయ చకోరముల కానంద జ్యోత్స్నలను వర్షించు

గాక. కాలవశమున నత్యుగ్రోష్ణతాపమునకు గురియైన రసపిపాసువులకు అకాల జలదోదయమై హాయిని స్థాయిని చేకూర్చుగాక.

‘కిరణాలు’ అనే సంపాదకీయం గౌరవ పురస్సరమగు ఆధికారికలక్ష్యాన్ని చాటింది. చదువుకొన్నవారు చదివేపత్రికగా మాత్రమే ఉండడంకంటే, చదువురానివారిని చదువవచ్చిన వారినిగా చేసేపత్రికగా ‘ఉదయిని’ వుండాలెనని ఆశిస్తాను. కనుకనే సాధారణజనాన్ని కూడా మనమానవుల్లోనే పరిగణించి, ఉత్తమోత్తమమైన సాహిత్యసౌరభము వారికికూడా అందుబాటయ్యేట్టు పత్రికాధిపతులూ వ్యాసరచయితలూ కొంత ఔదార్యం ప్రదర్శించాలెనని ప్రార్థిస్తాను. మీ ‘ఉదయిని’ ఈమాటను అదటపుచ్చదు కదూ!—సర్వధా—సహ నా వవతు, సహ నౌ భునక్తు, సహ వీర్యం కరవావహై తేజస్వినా వధీత మస్తు, మావిద్విషావహై—అనే ప్రాచ్యశ్రుతితో, వెలివఱచజాలని భావనతో, నా ఆవేదన తెలిపాను.

పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి

మీ యాధిపత్యమున ప్రకటితమగుచున్న ‘ఉదయిని’ సార్థక నామధేయముగా వెలయు చుండుఁగాక యని యాశాసించుచు అందలి రచనలఁగూర్చి యించుక నాయామోదము దెలుపు చున్నాను.

శ్రీమతి బంగారమ్మ, బాపిరాజు, దీక్షితులు, వెంకటరావు, కామేశ్వరరావు, సూర్యరావు, పురుషోత్తమశర్మ, నో. న. శా. గార్ల రచనలు అర్థవ్యక్తి ప్రసాదాది సుగుణములు గలవై సుకుమార సుందరములుగా ఉన్నవి. చలం, రాజమన్నారు, సత్యనారాయణమూర్తి, సత్యనారాయణశాస్త్రి, శ్రీనివాసరావు, నరసింగరావు, నారాయణబాబు గార్ల రచనలు ప్రౌఢార్థములు. ముద్దుకృష్ణ, జనార్దనరావు గార్ల రచనములు నా కర్థముకాలేదు. అర్థవ్యక్తి ప్రసాదము కలవై సౌశబ్దముతో మీరు రచించునవి, ప్రకటించునవి రచనలు ఉండునుగాక యని కోరుచున్నాను.

మీ పత్రికకు మీకు అభ్యుదయము కోరు మిత్రుడు,

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

స్తబ్ధతను విదలించి ఆంధ్రహృదయములను సానబట్టుటకు బుట్టిన సాహితి... సఖి... జయంతి ...భస్మీపటలమైన బూదినుండియే ‘ఉదయిని’... వెలువడినది. అందమగు అమరిక, అమూల్య రామణీయకము.

—గృహలక్ష్మి.

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి ‘జయంతి’ ఆగిపోయిన తరువాత ఇట్టి సుందరపత్రిక తెలుగునాట బయలుదేరలేదని చేసొత్తి చెప్పవచ్చును. ఆకారముననే కాక ప్రచురిత విషయములందును ఈపత్రిక ముగ్ధమోహనముగ నున్నది. ఉత్తమపత్రిక. ఉత్కృష్ట వాఙ్మయ సృష్టి నాశించు కళాప్రియులు ఆదరింపదగిన పత్రిక.

—ఆంధ్రభూమి.

పత్రిక ఆకారము, సంకలనము చక్కగా ఉన్నవి. వర్తమానజీవనమును ప్రత్యక్షీకరించుచు అభ్యున్నతికై ఆంధ్రులు చూపుచున్న ఉద్గమనాభిలాష కుదాహృతియై ముఖపత్రముమీది అర్థోనయచిత్రము భావబంధురముగా నున్నది

—ప్రజామిత్ర

సామాన్యదృష్టికి తేరిచూడరాని తన 'కిరణాల'తో నవ్యసారస్వత ప్రపంచము నుద్దీపింప జేయుమ నిది యుదయించినది. అన్నిరచనలు 'నవ్యసాహిత్య' మనుపేరును చెల్లించుకొను నవి. సంచికస్వరూపము లోపల, వెలుపలకూడ రమణీయమయి నవ్యవాసనల నీనుచున్నది. నవ్యసాహిత్యాభ్యుదయము నాశించు ఉత్తమపథము పత్రిక.

—భారతి.

ముద్దులొల్కుచున్నది. ఇందుగల పద్య గద్య వ్యాసములన్నియు సుప్రసిద్ధులచే రచింపబడి నవి. ఈపత్రిక నవ్యసాహిత్యలోకమున కొక మకుటమువంటి దనియే చెప్పనగును.

—వినోదిని.

Not without some amount of hesitation has Mr. Janardana Rao launched this new Telugu literary journal; for similar enterprises in the past have had an undeservedly brief career. But the need for such a journal is obvious. There are new tendencies in Telugu literature which are demanding their right to exist and be treated with the same respect as the old, as for instance, "Bhava-kavithvam" and "Colloquialism." They need a platform where they can vindicate their claims. 'Udayini,' one is glad to note, offers full scope for doing so. The Editor is all for the modern, as is apparent from the contributions appearing in the first (December) issue of the journal.

... ...

The journal is of a distinctly high order and is well fitted to serve as the organ of Andhra literary renascence. We hope every sincere well-wisher of the Telugu language will extend his or her hearty support to this new journal.

—***The Hindu*** **(Literary Supplement.)**

పఠానుల బలపరాక్రమము

కాశ్మీరపుక్షేత్ర మీకు కావలయును

మానవులందరును బలిష్ఠముగను దార్ఢ్యముగను జన్మింపరు. కాని శరీరమును పట్టి పీడించే నిస్సత్తువను నిర్మూలించి నిగనిగలాడు దేహముతో నిండు ఉత్సాహముతో అవయవముల పుష్టితో హాయిగా నుండు టవసరము అది మానవుని జన్మహక్కు అందులకై ప్రతి ప్రాణియు ప్రయత్నింపవలయును.

దేహమందు రక్తము—నిష్కళంకమగు ఉష్ణరక్తము ప్రవహించుచో దేహమునకు ఆరోగ్యము, ప్రాణికి ఆనందము, జీవితమునెడల ఉత్సాహము ఉండగలదు. జీవాధారమగు ఉష్ణరక్తమును వృద్ధిచేయుటకు సాధనము అమృతకంటె వేరులేదని చెప్పకతప్పదు. శుష్కించిపోయిన మానవుని మన్మథునిగ చేయును. పిరికివానిని పరాక్రమునిగ మార్చును. మందబుద్ధిని బుద్ధిమంతుని చేయును.

అమృత

రక్తశుద్ధి ద్రావకము

రక్తహీనత, మలబద్ధము, అజీర్ణము, కీళ్ళనొప్పులు, సోమరితనము, మేహవ్రణములు, సుఖసంకటములు, నిస్సత్తువ, కడుపులో మంట మొదలగు వ్యాధులను నివారించి శరీరమునకు కాంతిని, ముఖమునకు తేజస్సును ఇచ్చును. ఈ మేలైన యౌషధమువలన ఎందరో ఆరోగ్యవంతులైనారు.

12 ఔ. రు 3. 6 ఔ. రు 1-10 లు.

అమృత యెల్లెడల దొరకును.

కేసరి కుటీరం, ఎగ్మూరు, మదరాసు

Printed at ... Press, ... Published by ... Madras.